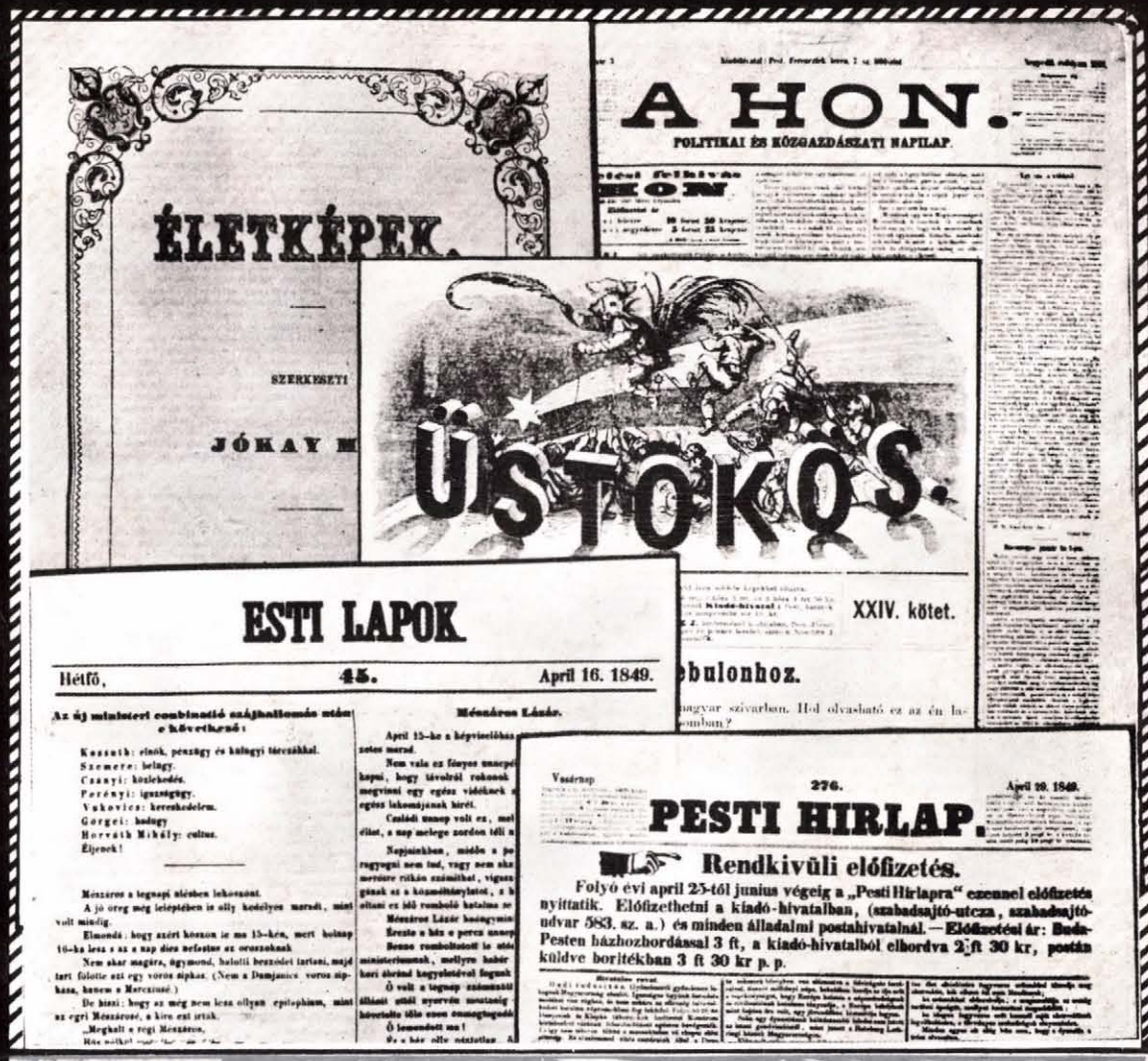

Jókai Mór BUDAPESTJE

FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR 1974.

JÓKAI MÓR BUDAPESTJE

BUDAPEST VU PAR MÓR JÓKAI

Publication de la Bibliotheque Municipale "Szabó Ervin" pour le 150e anniversaire de naissance du grand ecrivain hongrois, Mór Jókai.

BUDAPEST SEEN BY MÓR JÓKAI

Publication of the "Szabó Ervin" Municipal Library for the 150 th anniversary of the birth of the great Hungarian writer, Mór Jókai.

DIE STADT BUDAPEST VON MÓR JÓKAI

Das Verlagwerk der haupstädtischen Bibliothek "Ervin Szabó" zum 15o. Jahrestag der Geburt des Schriftstellers

МОР ЙОКАИ И ЕГО БУДАПЕШТ

Издание Столичной Библиотеки им. Ервина Сабо по случаю 150-ой годовщины рождения писателя.

Jókai Mór

BUDAPESTJE

Jókai Mór születésének 150. évfordulójára

FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR
BUDAPEST
1975

A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR TANULMÁNYOK UJ SOROZAT
58/81/. SZÁM
A BUDAPEST GYÜJTEMÉNY KIADVÁNYA

Összeállitotta és a bevezetőt irta:

BERZA LÁSZLÓ

Lektorálta:

NAGY MIKLÓS

A boritólapot GOSZTOLA GÁBOR tervezte

Foto BRAUN TAMÁS

Felelős kiadó a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igazgatója
Készült a FSZEK sokszorositójában

Terjedelem: 19,5 A/5 iv Táskaszám: 75/4o Példányszám: 1ooo

Oh kedves Pestem!

Te szép deli fiatal város, országunk diadémja, kit büszkén, kit szeretve említ minden magyar, s nem tartja boldognak magát, mig téged nem látott, s valahányszor a távolból meglátja tetőidet, lelkesitő önérzet dagasztja keblét, s valami történik falaid közt, bu vagy öröm, az egész ország buja, öröme az. Jaj volna annak, ki körüljárva a földet, azzal jönne vissza, hogy van város az ég alatt, melyet látni szebb, melyben élni jobb, melynek férfiai lelkesebbek, hölgyei elbájolóbbak, mint a tied. Én tudom, hogy mit tesz téged szeretni: mert voltam tőled távol. Nyugalomban éltem másutt, benned veszély várt reám és én mégis vissza jöttem hozzád.

Sirtam, midőn megláttalak és leborulék földedet megcsókolni...

(Török világ Magyarországon)

Bevezetés

Több mint hat évtizeden át élt és dolgozott Jókai Mór Budapesten.

Születésének 150. évfordulója alkalmából budapesti vonatkozású irásaiból állitottuk össze szöveggyüjteményünket, amely érzékelteti, hogy aligha volt iró, aki olyan szorosan kötődött a fővároshoz, mint ő.

Jókai Mór 1843 áprilisában látogatott először Pestre, amikor Petőfivel az Életképek szerkesztőjét, Frankenburgot keresték fel. Ettől kezdve többször megfordult Pest-Budán, de véglegesen csak 1846-ban költözött fel, amikor a jogi pálya helyett az irói hivatást választotta.

Pest rohamosan fejlődő város ebben az időben, az ország gazdasági és szellemi életének központja. Hogy a véglegesen megtelepedni szándékozó Jókai milyennek látta Pestet és Budát, annak illusztrálására idézzük az 1845-ben megjelent "Buda-Pest, a magyarok fővárosa vagyis ezen testvérvárosokban létező minden nevezetességek és látni méltó dolgok leirása" cimü könyvecske néhány sorát.

"...Pestet főképp nyomja a borzasztó por, mely gyakran ködfátyolként lebeg az egész város fölött és körül. A kövezés által ugyan, mely évenként óriási léptekkel halad elő, e bajon valamennyire már segitve van, de még fönnáll a nagy ujpiac /ma Engels tér/ mint Pest minden portömegeinek gyülhelye s ezen élénk tér akkor a Sahara pusztát kis példányban láttatja velünk..."

Pest lakossága a hivatalos adatok szerint 1845 végén kb. 75.000 lélek volt. Hogy milyenek voltak a házak, amelyekben Pest lakossága élt, arra nézve ugyancsak a kis utikönyv szolgál adatokkal.

"... főképp a József- és Ferencvárosban egész házsorok léteztek nem égetett téglákból összeábdálva s szalma- vagy nádtetővel födve. Általában egy városban sem találni olly nagy változékonyságot, olly merően kifejezett emelkedést, a legnyomorubb parasztkunyhóktól föl a legpompásabb palotákig, melyeket, márványdusságok tekintetéből, csak Olaszhon városai haladnak fölül.. a külvárosok némelly részeiben nem ritkán olly szobák léteznek, mellyekben alig állhatni föl egyenest, s mellyek olly szükek, hogy bennök csak bajosan mozoghatni."

Majd tovább a lakosság összetételéről szól:

"Tulajdonszerü bélyeget kölcsönöznek a városnak a különböző nemzetiségek; mert nem nézve azt, hogy magyarok, németek, tótok, zsidók, rácok, görögök, oláhok, cschek, lengyelek, olaszok, franciák képezik Pest lakosságát, a négy nagyszerü vásárok alkalmával minden vegyületét látni a keleti és nyugati nemzeteknek. Ezen különböző nemzetiségekkel karöltve jár a sokféle vallás és nyelv is."

Jókai tanuja volt a város példátlan változásának. Látta és érezte, hogy a reformkor városa milyen gyorsan fejlődik, miként válik mindinkább fő- és magyar várossá, benne miként talál

otthonra a magyar szó, a magyar szellem, pedig 1845-ben "... a magyar nyelv... nem örömest osztja hatalmát a némettel, melly a két városban még mindegyre tulnyomó marad" - olvasható az idézett utikönyvben.

Vessünk egy pillantást Pest egyik városfalon kivül fejlődő kerületére, a Józsefvárosra, amelyhez több szállal kötődik az iró. A kerületnek 5 tere és 64 utcája, 1535 háza van ebben az időben. A belső várostól az Országut /Muzeum körut/, Terézvárostól a Kerepesi /Rákóczi/ ut, a Ferencvárostól az Üllői ut választja el, negyedik határvonala pedig a sorompóvonal. Ebben a kerületben van a Nemzeti Szinház, a Városi Kórház a Szt. Rókushoz, itt pompázik az egyetem füvészkertje és itt található Pest egyik ékessége: a Nemzeti Muzeum, az első olyan középület, amelyet nem közadókból, hanem gróf Széchenyi Ferenc megajánlásából alapitottak. Áll a Josephium, az árvagyermekek nevelőintézete és a Ludoviceum[1]. A Sándor és az Ötpacsirta utca /ma: VIII., Pollack Mihály tér/ szögletében élénk élet folyik a Nemzeti Lovagló iskolában, a periférián pedig a mesterségesen emelt dombon áll a Kálvária.

Budát ekkor még csak csónakkal, vagy a hajóhidon át lehet megközeliteni. A Várat kivéve, Buda többi része a Dunapart és a budai hegyvonulat közötti kagylóban fekszik. Szerencsésebb fekvésü mint Pest, mert nem repülő-homokra, hanem mészköves talajra épült. Buda lakóinak száma 35.000. A lakosság nagyobbik része német, de bőségesen található rác is. A nyelv német, magyarul csak a hivatalnokok és a nemesség körében beszélnek. A magyarosodás szelleme kevésbé érintette Budát.

Az eléggé elmaradott Buda lakói arisztokratikus gőggel tekintenek le Pestre, ugyanakkor titkolt irigységgel szemlélik a balparti testvérváros pezsgő életét és növekedését. /1780-ban még csak 13-14.000 lakosa van Pestnek/. Reménykedve várják azt az időt, amikor az állandó hid lehetővé teszi a két város közötti veszélytelen közlekedést, hiszen a jeges Duna éppen a legfontosabb társadalmi események: a téli és a farsangi mulatságok idején zárja el őket attól a lehetőségtől, hogy lányaikat a Redout-ban[2] és más szórakozóhelyeken mutogathassák; hogy a pesti társasági életben részt vehessenek.

Bár fővárosnak még Budát tekintik, kétségtelen, hogy Pest az ország központja és a gazdasági, kulturális vagy társadalmi irányzatok gyüjtőhelye. A nagyhatásu napisajtó Pestről árad az ország különböző részeibe. Itt jelennek meg a különböző magyar nyelvü politikai lapok: a Pesti Hirlap, amelyet Kossuth Lajos, majd Szalay László szerkeszt; a Budapesti Hiradó /korábban Világ/ Szenvey szerkesztésében; a Jelenkor, amelyet Helmeczy szerkeszt; a Nemzeti Ujság Kovacsóczy szerkesztő irányitásával; az egyházi lapok közül a Religio és Nevelés, valamint a Protestáns Egyházi- és Iskolai Lap jelennek meg. Rendszeresen megjelenő lap a Magyar Gazda is. A tudományos folyóiratok közül többek közt emlitésre méltók: a Tudománytár, az Orvositár, a Schöpf által szerkesztett Magyar Orvos-Sebészi és Természettudományi Évkönyvek.

A szépirodalmi lapok közül legjelentősebb a Honderü, amelyet P. Horváth Lázár szerkeszt. Az Életképek Frankenburg lapja, amely érkezése után elsőként fogadja be Jókait, és amelynek - később, amikor Frankenburg Bécsbe megy - Jókai lesz a felelős szerkesztője. Vachot Imre szerkeszti a Pesti Divatlapot. Mindezeken tul hét német nyelvü lap jelenik meg a fővárosban.

A Nemzeti Muzeum könyvtára 80.000, az Egyetemi Könyvtár 100.000 kötettel müködik. A piaristák könyvtárának 18.000, a szemináriumnak 25.000 kötetes könyvtára van.

A kor követelményeinek szinvonalán álló kiadók és nyomdák müködnek. Landerer és Heckenast nyomda és kiadó 10.000 kötetes magán kölcsönkönyvtárral is rendelkezik a Hatvani /Kossuth Lajos/ utcában. Beimel a Zöldkert /Reáltanoda/ utcában müködik. Budán a Trattner-Károlyi az Uri utcában, az Egyetemi nyomda, valamint a Gyurján és a Bagó nyomdák találhatók. A könyvárusok száma nyolc.

A társasági, társadalmi és politikai élet részben a kávéházakban zajlik. Az előkelőség gyülekezőhelye az Angolkirálynő, a Magyar Király, a Redout, a Wurm, a Casino, a Kávéforrás, a Páris városa. A Sasban az orvosnövendékek, a Pilvaxban az irók és jogászok találkoznak.

Budának még nincs olyan nevezetes kávéháza, amelyben jelentősebb közéleti tevékenységet folytató közönség jönne össze. A pesti közönséget inkább a sétahelyek vonzzák Budára. Kedves mulatóhely a Horvát-kert, a Várhegy. A Gellért-hegyet gyönyörü kilátásáért keresik; a husvéthétfői bucsu alkalmával pedig a város "alsóbb osztályu népei" nagy tömegben lepik el a hegyoldalt és vidám szórakozással töltik a napot. De mindezeknél sokkal szebb a Svábhegy vonulata, amely szelid erdőivel és szőlőivel elragadó kirándulóhely. A Királykut, a Disznófő, a Jánoshegy és a kedves völgyek mind a természetszeretőket várták. Jókainak is kedves tanyája lett a környék, ide épitette "fecskefészkét", amely évtizedeken át nyujtott védelmet az üldöztetés, a lárma és a terhes népszerüség elől menekülő irónak.

Jókai látta a reformkori Pest-Budát, jól ismerte 1843-tól a két város minden zugát. Látta a fejlődést az egyesités előtt, szorgalmazta a három város: Pest, Buda és Óbuda, valamint a Margitsziget egyesitését. Hat évtizedet töltött el a fővárosban. Tanuja volt minden nevezetes eseménynek.

Látta és tevékeny részese volt a Millenium ünnepségeinek, számos cikkében mondja el véleményét, utikalauzokat ir és szerkeszti az Osztrák Magyar Monarchia Irásban és Képekben sorozatot.

50 éves irói jubileumát 1894-ben az egész ország és a főváros lelkesen ünnepelte.A Magyar Tudományos Akadémia, irodalmi és tudományos társaságok, különböző társadalmi szervek választották tagjaik sorába. Városok - köztük Budapest is - diszpolgársággal tüntették ki. Az ünnepségekről a Vasárnapi Ujság 1894. január 14-i számában a következőt olvashatjuk:

"Január 6-án a városházakon kitüzték a nemzeti lobogót. A Redout épületét zászlókkal diszitették, s lovas- és gyalogrendőrök álltak a kapuknál. Ezután megkezdődött az előkelőségek és az ünnepség valamennyi résztvevőjének érkezése. Jókai irói munkásságának 50. évfordulóját ünnepelték."

A diszpolgári oklevelet Ráth Károly főpolgármester adta át, Jókai pedig a következő szavakkal köszönte meg:

"Azon kitüntetés, amellyel Budapest főváros jutalmazza ötven esztendős irói működésemet, legfőbb vágyam egyike volt. 1848-ban önként vettem fel a polgár nevet, amelyet a nemes névvel cseréltem fel. És ime, most szivem óhajtása valósult meg, amikor a legnagyobb polgári kitüntetéssel tisztelnek meg. Én egyik művemben ezelőtt negyven esztendővel jósoltam meg, hogy milyen lesz a főváros száz esztendő mulva és a sors fényesen megcáfolta a jóslatot, mert ma: 40 esztendő mulva, már régen meghaladta a jelen azt, a mit a fantáziám vázolt..."

Milyennek láthatta az öreg Jókai Budapestet a századfordulón?

Ha nem is valósult meg a Fiume-Budapest közötti csatorna, azért a Dunán élénk a kereskedelmi forgalom. Fél évszázaddal a forradalom után vasutvonalak hálózzák be Magyarország területét és az ország minden nagyvárosát bekapcsolják a személyi és kereskedelmi forgalomba. Hol van már az idő, amikor Szolnokig járt a vonat és onnan szekerekkel folytatják az utat Debrecenbe?

A kapitalizmus fejlődésének velejárója a fokozott urbanizáció. Buda és Pest lakossága, amely fél évszázaddal korábban kb. 100.000 volt, hétszeresére növekedett. Még inkább Budapestre összpontosul a forgalom, az ipar, a kereskedelem. A kulturális élet formálása csaknem teljes egészében itt történik. Igaz, hogy az ötven éve látott Budapestből még sok minden megtalálható, és a város házainak többsége még földszintes, szegényes, de a főbb utvonalak már kialakultak, azok vonalán hatalmas paloták sorakoznak. A belváros öreg házait halálra ítélték és elnyerte végleges formáját a Kossuth Lajos utca. Foghijasan bár, de kiépült a két körut, amelynek palotasorait legalább annyira szereti Jókai, mint amennyire kedves volt számára a Reitter-féle terv, amely szerint a Nagykörut helyén hajózható csatorna épült volna.

Pest és Buda között - a két vasuti összekötő híddal együtt - hat híd bonyolitja a forgalmat. Az indóház már a multé, hiszen hatalmas pályaudvarok fogadják a városba érkezőket. Impozáns palotákban kapnak helyet a különböző minisztériumok. Fölépült számos szinház, könyvtár, az Operaház, egyetemek és iskolák. Az egykor egyedül álló Nemzeti Muzeumot paloták veszik körül és kiépült a Dunaparton a szállodasor.

A kiegyezéstől a századfordulóig Jókai látta, sőt részese volt annak a fejlődési folyamatnak, amelyben az uj polgári irodalom kialakult. Rohamosan növekszik az irodalmi termékek száma. Mig a forradalom előtt a Pest-Budán megjelenő lapok és folyóiratok száma tucatnyi volt csupán, 1903-ban már 350 politikai, vegyestartalmu, egyházi, szépirodalmi, humoros, illetve szaklap, valamint 125 idegennyelvü lap, illetve folyóirat jelent meg. A korábban családi kezelésben lévő nyomdák és kiadók tekintélyes kapitalista vállalatokká fejlődtek. A fővárosban 238 kisebb-nagyobb nyomda működött.

A közönséget villamosok, omnibuszok, fogaskerekü és sikló szállitják a város különböző részeibe; a konflis és a fiakker már csak a multat idézi. Az Andrássy ut alatt a millenium évében megépitették a földalatti vasutat. Felujitották a közvilágitást, az olajlámpást csak a külterületeken használják, a város belsejét gázlámpák világitják meg. A "jobb házaknál" telefon működik és

több mint 6000 házban van telefonhirmondó, amely a hirek és a tőzsdei jelentések mellett operaközvetitésre is vállalkozik. A divat európai szinvonalu, a szinházak és szórakozóhelyek zsufoltak.

A XIX. század végén megindul az elektromos ipar fejlődése, de más iparágak is növekedőben vannak. A főváros össznépességének 42%-a ipari munkás, a várost körülvevő elővárosokban ez az arány még nagyobb: 49%.

Jókait is érdekli ez az egységes tömeg, amely szeme láttára vált döntő többséggé Budapesten. Az "Öreg ember nem vén ember" cimü regényében már tüntető szocialisták közé viszi főszereplőjét.

Kötetünket a Jókai Emlékbizottság kérésére és támogatásával készitettük el. Az idézett szövegrészeket Jókai publicisztikájából, politikai, társadalmi, kulturális stb. vonatkozásu müveiből válogattuk össze. Köztük több olyan található, amely ma már nehezen hozzáférhető.

Az iró legismertebb szépirodalmi müvében előforduló budapesti vonatkozásu részek lelőhelyét külön felsorolásban adjuk.

„... egy új kötött pálya lett elém rajzolva
a sorstól: a politika útja"

Jókai 1848. márciusában Petőfivel együtt kerül a forradalmi mozgalomba. A tizenkét pontot a város több helyén felolvassa. Elkíséri Petőfit az egyetemre, onnan a Landerer és Heckenast-féle nyomdához, ahol kinyomatták a proklamációt és a Nemzeti dalt. Ott volt a délutáni muzeum téri nagygyűlésen, majd beszélt a városház tanácskozó termében. Részt vett Táncsics Mihály kiszabadításában, jelen volt a Nemzeti Színház előadásán, ahol rövid beszédet mondott. Ott ismerkedett meg Laborfalvi Rózával.[3]

Az eseményekben később is tevékenyen részt vett. 1848. szeptemberben elkísérte Kossuth Lajost az Alföldre, majd ő vitte a kegyelmi értesítést Rózsa Sándornak, az alföldi betyárnak. Kossuth kérésére Bécsben is járt, hogy a felkelőket a magyar forradalom támogatására szólítsa föl.

Amikor az osztrák hadak Pest ellen vonultak, december 30-án a főváros lakossága Budán sáncokat emelt. A sokezer budapesti polgár között Jókai felesége is ott volt.

1849-ben Debrecenbe menekül, de május elején visszaköltözik Pestre. Egy hónap múlva a Szegedre, majd Aradra menekülő kormányt követi. A világosi katasztrófa után bujdosni kényszerül és csak 1850-ben térhet vissza a fővárosba. Felesége lakásán és a budai Adlicer vendéglőben rejtőzik és Sajó álnéven írja műveit.

Pesti polgárság

/Részlet a "Congrev-rakéták. Pillanatnyi fényül némelly sötétebb helyekre" c. cikkéből./

A pesti polgárság, mint a kerek világon minden polgárság, szereti a békét.

Mert az ipar csak a béke alatt virágzik. S a ki a minden napi keze munkája után él, megunja a nyolchéti munka-feltartóztatást; a jövendő reménye nem kenyér, mivel családját tarthassa.

Ezért a pesti polgárság unja a zavart.

S azt hiszi, hogy ennek a pesti fiatalság az oka.

Ha ezt kivernék a városból, minden rendben lenne.

Nem sejti, hogy az egész világ forr; s minket csak a habok ragadnak, miket e nagy tenger zajgása vet.

S e tengert kanállal kimerni nem lehet.

Jobb volna, ha a helyett: hogy száz oldalról bontjuk a hajót, mely édes mindnyájunkat visz magával, iparkodnánk azt összetartani; mert ha elmerül az, vagy szirthez ütődik, együtt szenvedjük a hajótörést.

A polgárság vétke az, hogy a nemességet szereti előjogaitól megfosztva látni, de saját előjogait a néppel megosztani nem. Örül az aristocratia megbukásán s azt hiszi, hogy ez örökségben reá marad.

Nem uraim, az aristocratia nem azért rakta le koronáit, hogy azok mentül többeké, hanem azért, hogy senkié se legyenek.

Azért e megszólító szó helyett "polgártárs", más nevet kell kitalálnunk, mert attól tartok: hogy ide s tova cim lesz belőle.

(Életképek 1848. május 21. 658-659. l. -
J.M.: Forradalom alatt irt müvek. Bp., Révai
Testv. Irod. Int. 1912. 37-38. l./Hátrahagyott müvek.

Pesti levelek

LEVELEK DEBRECENBE

/Részlet./

Barátom Lajos!

Egy bomba épen most döntötte le a redoute homlokzatát, egy másik az Esti Lapok hivatala előtt furódott a kövezetbe, mintegy félölnyire. A Trattner[4] ház ég.

Minő költői toll volna az, mely a jelenetet le tudná irni. A szakadatlanul mennydörgő bombák, mik fejünk fölött szétszakadnak, egy-egy gömbölyü fekete füst foltot hagyva magok után a világos égen. Az ember azt hinné, hogy a pokol felül kerekedett az égen s onnan támad reánk.

Minő nagyszerü volna e jelenet, ha Pesten nem volna. A nép halálosan fel van ingerelve, nincs a szeretetnek egy szikrája többé, nincs a gyávaságnak egy cseppje szivében. Gyülöl! gyülölete olyan, a mely örökségbe marad fiuról-fiura, mint a vallás. Látod, ez a gyülölete az ellenségnek erősebb alap, mint a hazaszeretet.

Minő nagyszerü volna e tanitás, ha Pesten nem volna!

Nehány nap, vagy ha Isten ugy akarja, nehány hét után hallani fogjátok, hogy Buda elesett. A vár leégetve, védői leölve.

Én sirtam, mikor Pestre beléptem, sirtam mint a gyermek, ki anyját viszontlátja. Sirtam, mikor a szabadság háromszinü zászlóit láttam minden utcán, minden házon repkedni.

Ha Pestre jöttök, sirni fogtok ti is tán más okból, tán keserübb okból, de azért, ha romokban fogjátok is találni az imádott várost, e romok fölött mindenütt ott fog lobogni a nemzeti zászló.

Sok seb van már ütve a haza szivén, de egy sem ilyen fájó, egy sem ilyen örök.

Gondolkodtok-e róla, hogy begyógyitsátok?

Sok áldozatot hozott a nemzet a szabadság oltárára, de egy sem volt ilyen nagy, egy sem volt ily nehéz, mint Pest.

És senkit sem hallani panaszkodni. Nem egy ember cselekszik itt: egy nép, egy Isten.

Háládatosak legyetek a magyar nép iránt, háládatosak legyetek Pest iránt, ha eljön a jutalom-

osztások ideje, mert a nehéz idők érdemei nem egyeseké: a népé, az Istené és Pesté.

Én láttam, én hallottam, én éreztem, mit szenvedett Pest?

Oh, az több, mint egész Magyarország szenvedése. Mindennap moralis hohérpadra vonták lelkét, mindennap megölték és mindennap feltámadt ujra. S mit most szenved, azt Magyarország szenvedi.

Mennyit fog még szenvedni, azt az Isten tudja, de hogy azt honfi türelemmel fogja elviselni, az bizonyos.

A nőket kiküldtük a városból, de azért a férfiak helyt állanak, ennek tulajdonitsd, hogy eddigelé több mint kétezer lövés közül, mely városunkat érte, csak egy birt tüzet gyujtani, a többit rögtön, ezt is fél óra alatt, elolták, pedig olyankor erősebben lőnek az égő házra.

A megyeházat két bomba igen megrongálta, egyik a börtönt, másik, a mint mondják, Nyáry szállását ütötte át. Nyáry az előtt fél órával szabaditotta ki a rabokat s vitte Pilisre.

Ha csöndesebb idők lesznek, s azokat megérjük, fel fogjuk keresni a magas jellemvonásokat, mikkel Pest négy havi története tömve van, elkezdve a legmagasabb régióktól és le az olvasni nem tudó napszámos családköréig.

Ha már jutalmuk nem lesz, ismerje meg neveiket, lelkeiket a haza, az utókor.

Ti vészbiróságot állitottatok, ti a bün megtorlásáról gondoskodtatok; mi egyszerü napi emberek erénybiróságot fogunk állitani, ki az elfeledett vagy nem ismert érdemeket egy elismerő szóval jutalmazza.

Csekély jutalom, de mégis az.

Mondd meg azoknak, kik a törvényeket hozzák, hogy mig büntetéseket szabnak az árulókra, kiket - Istennek hála - ujjainkon fölszámolhatunk, ne feledkezzenek meg az áldozókról, kiknek neve "millió".

Mondd meg nekik, hogy a nemzet háládatos legyen fővárosa iránt.

(Esti Lapok 1849. máj. 15. [3.] l. -J.M.: Forradalom alatt irt müvei. Bp., Révai Testv. Irod. Int. 1912. 157-159. l. /Hátrahagyott müvek./)

Charivari

/Részlet./

A lánchid utolsó láncának felhuzása rosszul talált kiütni. A felvonógépnek egy kereke eltörött s a több ezer mázsás lánc az alatta levő hajóhidra esett. Mondják, hogy ezen is voltak emberek. Nagyobb szerencsétlenség ez ideig tudva nincs.

Na majd fognak ezen nyargalni a táblabirák.

Lesz hire; hogy a lánchidon még rajta sem jártak, már is leszakadt, hátha még B. táblabiró rámenne három mázsás hasával s harminc mázsás irodalmi érdemeivel.

Lesz hire; hogy a lánchid összedült, fundámentumostul felfordult, elpusztult, pokolra vált.

Nem akarja a táblabirák istene látni, mint állitják meg a nemes embert, hogy fizessen ezüst krajcárokat, midőn a Dunán keresztül mégyen, azon a Dunán, mellyet Árpád lóháton usztatott át, s örökségbe hagyta azt táblabiró unokáinak.

Milyen jubileum lesz erre a hirre: a lánchid összedőlt! Ez a szálka a municipiumok szemében, ez a szeplője a nemesi szüzességnek! ez a lánc a privilégiatus nemzet lábán! ez az ellenséges vár az ország közepén, melly által sarc vettetik az egész nemzetre, gonoszabb, mint török és tatár, mert az csak a parasztot gyötörte, ez a Bábel tornya - elpusztult, beleesett a Dunába, elnyerte a cethal...

Mint fognak összeesküdni a táblabirák: hogy soha rá nem teszik lábaikat ez ördög hidjára, inkább gyalog járnak a vizen, mint compostellai szent Jakab, inkább felkerülnek Esztergomnak, inkább átvitetik magukat azon a ladikon, mellyen országbiró ő méltósága fogja Cháronként átszállitani a kárhozattól rettegőket.

Kiváltképpen Komáromban fognak e hirre részvényes majálist tartani, képzelem!

Lesz hire; hogy száz, kétszáz ember vesztette életét.

Lesz hire; hogy a Duna három mérföldnyire véres volt - fölfelé, mint a Mohácsi ütközetkor.

Kezeket, lábakat láttak uszni, embereket fej nélkül. Ez is meghalt, az is meghalt. Mindenkinek lesz egy ismerőse, a ki legalább is összemorzsolódott.

Midőn este hazamentem a szállásomra, lélekszakadva rohant meg egy vad ember.:

"Uram! hallotta? nem hallotta?" s azzal ugy megnyalábolt, hogy szint kész voltam neki megesküdni, hogy soha életemben sem hallottam semmit.

"Hallotta ön: hogy Jókai belefult a vizbe?" /már mint én magam/

"Ne higyje ön, nyugtatám a jó embert, az nem fulhat a vizbe, mert arról odafenn /t.i. Komáromban/ elvégeztetett: hogy függni fog."

Ilyen a hir: az emberre szemtül szembe ráfogják: hogy meghalt, hát még a háta mögött!

(Életképek 1848. jul. 23. - J.M. Cikkek és beszédek. 2. köt. Bp., Akad. K. 1967. 260-261. l. /J.M.: Összes müvei/)

A márciusi fiatalság

Visszaemlékezés

/Részlet./

.... A budapesti március 15-ikének inditó oka nem a bécsi forradalom volt; hanem, amit nyomtatott adatok igazolnak, a "Pesti Körnek"[6] az a határozata, hogy a "magyar nemzet tizenkét pontban formulázott kivánatait" ne intézzük egyenesen az országgyüléshez: hanem előbb köröztessük azokat az országban vidékszerte.

Ez lett volna az eszmefolyás elmocsárosodása.

Ez ellen inditottuk meg mi, márciusi fiatalok, a népre való hivatkozást.

Márczius 14-ikén este adtunk egymásnak találkozást az én szállásomon, melynek lakosztályán Petőfiekkel osztoztunk.

Másnap reggel négyen jöttünk össze, a kitüzött találkozó helyen: Petőfi, Vasvári, Bulyovszky és én; de többi társaink: Degré, Bozzay, Vajda János, Sükey, Pálffy Albert, Emődy, Oroszhegyi, Dobsa a Pillwax-kávéházban vártak reánk, az ugynevezett "közvélemény asztalánál".[7]

Korán reggel volt: borus, esős idő.

Petőfi az elmult éjjel megirta költeményét: "Talpra magyar, hi a haza!"

Én pedig a pesti tizenkét pontját a fiatal Magyarországnak: "mit kiván a magyar nemzet?" a nép által megérthető magyarázattal alakitottam át. A tizenkét pont összeállitása Irinyi József[8] müve volt, ki azt a Pesti Kör elé terjeszté.

A kérdés csak az volt március 15-ikének reggelén, hogy mi történjék e tizenkét pontos petitióval.

Appelláljunk a népre! Ez volt közös megegyezésünk.

Vasvári Pál, kezében elefántcsont-fogantyus botjával oly hevesen hadonászott, hogy a pálcatőr kirepült a botjából s az én falam szögletében állt meg a hegyével.

"Jó ómen!"

Előre a vassal!

S ezzel a jelszóval kezdődött meg az örökké emlékezetes 1848-iki március 15-ike: a sajtószabadságnak, a népszabadságnak örökké emlékezetes napja.....

(Bartók Lajos - Endrődi Sándor - Szana Tamás: Petőfi album. Bp., Athenaeum, 1898. 122-123. l.)

Önéletírásom

/Részlet./

....

Majd elkövetkezett az egész Európára nézve uj korszakalkotó 1848-ik év, mely különösen Magyarországon az egész eddigi társadalmi és politikai viszonyok helyett merőben ujakat teremtett.

Ezideig Magyarországon kizárólag a félmilliónyi nemesség képezte a nemzetet. A többi jobbágy volt; ez viselte az adó terhét, ez adta a hadsereghez az ujoncokat, a nemes csak háboru idején fogott fegyvert; az országgyülést a nemesség követei alkották; az összes polgárság egy szavazattal volt képviselve; a kormány nem volt felelős, nála volt a hatalom, a mit a censura utján még a szellem fölött is gyakorolt.

Ezen elavult rendszer ellen küzdött az uj nemzedék, melynek programmját képezte a történelmi nevezetességü "pesti tizenkét pont", melyekben a jobbágyság felszabaditása, a nemesi előjogok eltörlése, köztehervíselés, sajtószabadság, jogegyenlőség követeltetett, felelős kormány és képviseleti országgyülés mellett.

Nekem adatott a sorstól a szerencse, hogy március 15-ikén a köztéren a polgárok előtt e tizenkét pontot felolvashassam, Petőfivel együtt, ki ugyanekkor a "Talpra magyar!" költeményét elszavalta. Ezt ugy neveztük,hogy "forradalom".

A merész kezdeményezést teljes siker követte. A pesti pontokat magáévá tette az egész nemzet, elfogadta a pozsonyi országgyülés, szentesité a korona; a magyar nemesség önként lemondott nemesi előjogairól, /ezen lemondás jelzéseül hagytam én el a nemesi y-grec-et nevemből/ s felszabaditotta a jobbágyságot s ez által a közös hazaszeretet tüzében egygyé olvasztá az egész magyar nemzetet.

Ezzel ismét egy uj kötött pálya lett elém rajzolva a sorstól: a politika utja, melyen a költői müködéssel parallel irányban haladtam mind ez ideig; a szabadságot, az emberiséget, a felvilágosodást, a haladást szolgáltam hiven.

Ugyanez évben magánéletem is határozott fordulathoz ért. A márciusi napok diadalmámora összehozott azzal az alakkal, a ki hosszu éltemen át jótékony befolyással volt kedélyemre, valóságos jó fátumom nemtője. A szinpadon szónokolva a forradalom néptömegéhez, találkoztam a drámai müvészet legmagasabb alakjával, Laborfalvy Rózával; megszerettük egymást és egybekeltünk.

....

(J.M.: Önmagáról. A Jókai-jubileum és a nemzeti díszkiadás története. Bp. Révai Testv. K. 1898. 140-141. l. Bp., Franklin Társ. 1904. 14-17. l.)

1848 - 1849

/Részlet./

....

Sietve hivattak Rottenbillerhez,[9] még nem is közölhettem senkivel a borzasztó haditervet. Ott találtam nála a tüzérség főparancsnokát Budáról. A kis köpcös ur szörnyü haragos képet mutatott, azt mondotta, hogy ő be nem ereszt olyan nagy népsokaságot Budavárába, mint a mennyi bevonulni szándékozik. Ő becsukatja előttünk a kaput. Rottenbiller figyelmezteté, hogy ez nagy baj lenne a kapura nézve, mert azt akkor bizonyosan betörnék. "Akkor én össze fogom önöket kartácsoltatni!" kiáltá a vitéz alezredes.

Erre én azt mondám neki: "Azt teheti ön, hanem ha mi kiejtjük a kezünkből a háromszinü zászlót, akkor majd jön utánunk más, a ki a vörös zászlót emeli fel." S azzal megmutattam neki a kapott haditervet, eltakarva az aláirást.

A becsületes főtiszt azt mondta ennek felolvasására, hogy "ez nem tréfa" s aztán ő kezdett el bennünket kérni, hogy csak vezessük hát okosan a népet, majd ő is rajta lesz, hogy semmi baj ne történjék.

Ez volt Budavár második vérnélküli bevételének /először a törökök foglalták igy el/ genesise, melyhez a hadi tervet mi hárman csináltuk: Rottenbiller, a tüzér alezredes, meg én; bármennyire igyekezzenek is e körülményt a historikusok agyonhallgatni.

A diadal tökéletes volt, nem csak felmentünk, de vissza is jöttünk Budavárából, s a sajtószabadságon kivül lehoztuk az irodalmi müködésért tömlöcbe zárt Táncsics Mihályt.

Táncsics maradt e nap hőse, őt hoztuk olyan diadallal Pestre, a minővel az angolok II. Károlyt Londonba, a franciák I. Napóleont Párisba, sőt a minővel csak Schwartz Gyula vagy Szilágyi Virgil diadalmenetei a fővárosban hasonlithatók össze.

X

Ezen a napon találkoztam a szinpadon Laborfalvy Rózával. Nem játszottunk: komoly volt a szerep. Egy felizgatott néptengert kellett lecsillapitani: egy fejetlen óriást gondolkodásra bizni.

Ott és akkor "Ő" tőle kaptam az első érdemrendet, a nemzeti szinü szalagcsillagot a mellemre. Ez volt az eljegyzésünk. Ha egyszer elfogadtam, azt nem lehetett többé letagadni. De őszintén, igazán megszerettük egymást, ugy, ahogy csak két tiszta lélek egybe olvadhat: mindegyikünk feltalálta a másikban saját lelkének kiegészitő felét.

X

....

Egy hét mult el március 15-ike óta. Egy hete az aggó várakozásnak. Mi lesz most? Magáévá teszi-e a pozsonyi országgyülés a pesti 12 pontot? /melyben a régi rendi diéta halála is kimondatott s helyébe a népképviseleti országgyülés állittatott/. Szentesiteni fogja-e a király az uj al-

kotmányt?

A közben egyebet is tettünk. A mi csak kard és puska volt kapható a városban, azt mind fölvásároltuk, magunk fegyverbe öltöztünk. Jaj de szép volt az utcán látni az egész férfisereget a polgári ruha fölé karddal, a szijra vetett dupla puskával, nemzetiszinü toll a kalap mellett, nemzeti kokárda a mellre tüzve. Egy derék zsidó polgártárs /a nevét elfeledtem, de az egykoru lapokból előkereshetitek/ maga kétezer puskát vásárolt fel Stájerban s ingyen adta oda a hirtelen megalakult nemzetőrségnek. - S hogy semmi ne hiányozzék, megtudtuk /volt már a forradalomnak is rendőrsége/, hogy bécsi jóakaróink egy hajóval lőport és ólmot szállitanak Horvátországba. Azt mi, mint hadi dugárut, a népjog cimén lefoglaltuk s aztán volt már a puskáink számára töltény is.[10]

Egy délelőtt épen azon tanácskoztunk az én dohányutcai szobámban Petőfivel és Vasváryval: hogy felmenjünk-e cum gentibus[11] a pozsonyi országgyülésre, pressziót gyakorolni? a midőn benyit a szobámba egy tisztes agg duenna,[12] körülnéz s meglátva két barátomat, letesz az iróasztalomra egy papirba takart csomagot, azt mondva hozzá:

- Ezt küldi önnek valaki, hogy kicsoda? azt találja ki.

Azzal visszavonult, eltünt.

Én hozzá sem nyultam a csomaghoz, a mig a két barátom el nem távozott. Azok is diskrete magamra hagytak.

Hát hisz ez megszokott állapot volt már /egy egész hét óta/, hogy a márciusi fiatalokat kegyelik a magyar hölgyek. Vasváryt bizony majd széjjel szedték. Szép fiu is volt: achillesi alak; nagy szemü, nagy orru. Aztán én sem voltam valami bagolyrugta vakarcs /ötven év előtt!/. Én rám is gondoltak. De azért még is kitaláltam egyszerre a rejtélyes csomag küldőjét, a mint annak a tartalmát megláttam. Egy nemzetiszinü süveg volt az: selyemfonálból horgacsolva. Egy hét alatt készült. Éjjel-nappal dolgozhatott rajta, a ki készitette. Épen a fejemre illett. Semmi irás, névjegy nem volt hozzá.

Alig vártam a délutánt, az illemlátogatás idejét, felköltöttem a kardomat, vállra akasztottam a puskámat, a selyem süveget pedig eltettem a tölténytartóba. Hát bizony a márciusi napokban ugy járt minden gavallérember látogatóba elegáns hölgyekhez: puskával a vállon, tölténytartóval a csipőn, karddal a tomporon. Igy mentem én is első látogatásomat tenni - Laborfalvy Rózához.

Azon kezdtem, hogy megköszöntem neki a számomra készitett nemzetiszinü süveget. Meg volt elégedve, hogy a küldőjét kitaláltam magam eszétől /tán nem is az eszétől/.

Azonban visszahoztam azt, mert valami kimaradt belőle: az évszám. Az pedig lényeges dolog. Mert ezt az évet, mig a világ világ lesz, mindig emlegetni fogják.

Akkor aztán a hirhedett müvésznő rögtön a himző dobjára feszité az én háromszinü sipkámat s minthogy horgacsolással nem lehetett többé a hiányt kipótlani, himzéssel tüzködte oda a Március 15-ike mellé az "1848"-at, a hogy az ma is látható az ereklyémen. Én ott voltam addig, a mig ez elkészült.

És aztán azon az örökké emlékezetes estén, a melyen Buda és Pest a király által szentesitett 1848-iki uj alkotmány, a szabadság uj korszaka örömére kivilágitotta házait, már mi kart karra fűzve jártuk be a fényes utcákat Laborfalvy Rózával. Az volt az illumináció! Olyan villanysugárzást nem talált ki Edison. A sziveinkben volt az!

Igy lett ez a háromszinü süveg az életem horoskopjává.

(J.M.: Önmagáról. Bp., Franklin Társ. 1904. 113-120. l.)

1848-1849

/Részlet./

....

A mint az osztrák főssereg elhagyta Pestet, nem volt nyugtom többé, látnom kellett az én imádott otthonomat, a szép fővárost. Szekeret fogadtam, hazasiettem. A feleségemet azonban még otthagytam Debrecenben, előre sejtve a bekövetkező veszélyeket, a miknek őt nem akartam kitenni. Ő az alatt fölléphetett a szinpadon a sebesült honvédek javára adott darabokban.

Minő képe volt akkor a szép Pestnek?

A várost ketté vágta egy palizád-sor. A Nájgebájtól[13] a hajóhidig volt leverve cölöp cölöp mellé; egy török hálorubeli palánk, lőrésekkel; arra való, hogy ha a pesti lakosság fel találna lázadni s ostrom alá venné a kaszárnyát, annak a helyőrsége fedett uton vonulhasson át a budai várba. Fölösleges munka volt; Pest nem lázadt fel, a horvát ezredek háboritatlanul vonulhattak át Pestről Budára.

....

(J.M.: Önmagáról. Bp., Franklin Társ. 1904. 150-151. l.)

Pesti levelek

LEVELEK DEBRECENBE

Egy körülményre, ugy látszik, ti ott Debrecenben teljesen nem is figyelmeztek.

Budapest elhagyatottságára s mindenre, mi ezt szükségkép kiséri.

Budapest Windischgrätz[14] és Hentzy[15] által megkapta a keresztséget s fővárossá kereszteltették fel.

Nevezetes csatákat vivott a magyar, nagy győzedelmeket emlithet fel, de győzelmeiben az epochális tény fővárosa visszavétele.

A télen azt tanultuk, hogy Debrecenből is vissza lehet Magyarországot szerezni; de azt is, hogy Magyarországot csak Budapestről lehet kormányozni.

Mi is megtanultuk, mi nekünk Budapest, a főváros is megtanulta ismerni önbecsét, öntudatra jutott, s azt nektek ignorálni nem volna szabad.

A téli szenvedések az elzáratás után, s az utolsó bombáztatás által Budapest megifjodva lépett ki a viharokból.

Fogoly volt nehéz börtönben, kinozva és sanyargatva őrei által, de megtanulta azoknak becsét érezni, kiktől elszakittatott. Elzárva nem is tudta mennyit epekedtünk utána, nem - mennyit fáradott a sereg visszaszerzéséért?

Mienk lett ujra, inkább mienk, mint valaha volt - de nem szabad vele elhagyatottságát éreztetnünk.

A főváros hónapokig más életet élt, mint mink. Lemosta szelleméből a börtön a multak emlékeit. Elfogultság, elővélemények nélkül nyilt meg számunkra, kész minden impressio befogadására, ami tőlünk jő.

És nincs, ki szóljon hozzá a mi nyelvünkön, azon hangon, mely után epedett annyi hónapig.

A főváros elmaradt közéletünk közelebbi fejlődésétől, hol mi vagyunk ma, a tér idegen s ismeretlen neki. Bámulja, hol találta meg s hogyan, kiket elvesztett? de hogy jutottunk ide? nem tudja, nincs ki elmondaná neki.

Szólhat hozzá a multról, szólhat hozzá a jövendőről bárki, nem tudja kinek higyjen, kitől óvja magát?

Keres mindenfelé minket és nem leli azokat, kik erősek voltak a hitben, s kiknek Isten megadta a győzedelem örömét.

Nem látja sehol a magyar kormányt, annak halvány képe él néha placátjaiban a biztosnak.

Mindez nem elégitheti ki a fővárost. Nem lehet a nemzetben erős rendes élet, mig a vérforgás nem szivből indul ki.

Szeretnék elmondani mindent, mit gondolok, de mondani nem is akarok, hogy meggyőzzelek, miszerint minden perc drága, hogy itt legyetek.

Minden emberen látszik a kegyelet kormányunk iránt, mindenki keres okot késedelméért, de

oly nehéz lelni, mi valószinü volna s megnyugtatná.

Jertek minél előbb s jőjjetek, mint hódítók s béke angyalai. A megtisztult főváros szenvedésekben megtisztultnak tart benneteket is, s repesni fog szive örömében, ha befogad ismét.

Istenért ne késsetek.

(Esti Lapok 1849. máj. 30. [2-3] l. - J.M.: Forradalom alatt irt müvek. Bp., Révai Testv. Irod. Int. 1912. 167-168. l. /Hátrahagyott müvek./)

Utóhang

/Részlet./

....

Helyén találom itt még néhány szóval rövid vázlatát adni a forradalom második éve alatti viszontagságaimnak.

A néphit azt tartja, hogy a mit az ember uj év első napján tesz, azt fogja aztán tenni egész esztendőben. Ez rajtam beteljesült. 1849. jan. 1-én elkezdtem futni. Ez volt aztán az egész év rende rám nézve.

Debrecenből, a mint a magyar seregek Pestre bevonulását megtudtam, siettem ide haza, s azonnal megkedtem a Pesti Hirlapot szerkeszteni;s azonkivül a Debrecenben hagyott Esti Lapoknak[16] levelezni. Néhány nap mulva családom is követett; de nem soká volt helybenmaradásunk. Buda ostroma s Pest bombáztatása utolsó napjain nőm Nyáregyházára küldtem Nyáry Pál rokonomhoz, s nehány nap mulva magam is utána mentem. Buda bevétele után az Esti Lapok is Pestre kerültek s akkor aztán két lapot szerkesztettem. Ludassy Mór volt a segédszerkesztőm. E lapokat nem találom már sehol; azt tudom, hogy keresztes-háborut hirdettünk az oroszok ellen. Egy este, mikor az oroszok már Hatvanban voltak, L.M. barátom azzal a hirrel örvendeztet meg, hogy Ledru Rollin[17] /!/ háromszázezer franciával kötött ki Triestben. - No ha Ledru Rollin még csak Triestben van a maga háromszázezer franciájával, akkor nekem jó lesz Pestről odább mennem. Vettem a puskámat, bucsut vettem családomtul s mentem - nem tudom hová. Az uton összekerültem Nyáry Pállal. Elfogott s arra a kérdésemre, hogy mit tegyünk most? megtanitott egy tréfás népdalra, mely igy kezdődik: "Szalad a kutya Szeged felé!" Ezentul Pestmegye tisztikarával utaztam együtt. Kecskeméten közgyülést tartottunk s megtettük Kecskemétet Pestmegye középpontjának. Három nap mulva kerestünk neki más középpontot: Vadkertet. És igy tovább: egész Szegedig.

Szegeden a legnagyobb elbusulás közepett feltaláltam nőmet. Egy kedves iskolatársam Zabolay István, utánam hozta őt Pestről, messze kerülve az ellenséges táborok elől. Az ujabb vesztett harcok után ismét futnunk kellett egész Aradig, négyen voltunk együtt: Kőrösy Sándor hadbiró barátom /most jogtanár Pápán/ és feleségeink.

Aradról elindultunk Nyáryval Görgeit keresni. Őt feltalálva, nőm Schodelnével[18] együtt Gyulára ment Erkel Ferenc orvostudor testvéréhez, mi vissza a magyar sereggel Aradra. A temesvári vesztett csata után még jelen voltam az ujaradi rövid ütközetben s aztán mikor mindennek vége volt, ismét egyedül álltam az utcán.

A gondviselés ismét egy politikai antagonistámat küldte segélyemre. Kossuthnak egy közeli rokona s titkára Rákóczy arra az ötletre jött, hogy ő se ki nem szökik az országból, se meg nem adja magát; hanem félre teszi magát okosabb időkre; vett szekeret, lovat, maga felöltözött kocsisnak, engem felvett utasnak, keresztülhajtott vakmerően az egész szemközt jövő orosz táboron. Az oroszok meg sem szólitottak bennünket. Igy jutottunk el Gyulára. Ott nőm egyedül volt, már Schodelné eltávozott. Vele együtt menekültünk egész a borsodi Bükk rengetegéig, hol egy ismeretlen völgy rejtett falujában Tardonán Telepi sógora, a derék becsületes hazafi, Csányi Béni birtokos vendégszerető hajléka fogadott le. Itt éltem öt hónapig és festegettem. A külvilágról nem tudtam semmit. Nagy jótétemény volt ez. Csak nőm tudta hollétemet s többször meglátogatott itt, a rossz hirt elhallgatva előttem. A komáromi kapitulációkor Szigligeti testvére, honvédőrnagy az én nevemet is beiratta a kapituláló őrsereg közvitézei közé s nevemre szóló Geleitscheint hozott nőmnek, ki azt maga hozta el nekem.

A halálbüntetés alól tehát már ki voltam szabaditva. De Pestre csak később volt tanácsos visszatérnem; akkor is álnév alatt, álöltözetben, idegen utlevéllel, s hónapokig nem hagyhattam el a szobát. És igy beteljesült rajtam a közmondás, hogy a mit az uj évben tettem, az esztendő utolsó napján végeztem el.

Egyáltalán ez évben annyi gondviselésszerü eset történt velem, hogy lehetetlen theosophistának nem lennem.

Már a 48-iki őszi hónapokban azt izente nekem Pázmándy, hogy engem bizonyosan fel fognak akasztani, ha a magyar kormány nem; hát az osztrák. S csaknem beteljesült a jóslat - ő rajta magán, kit háromszor állitottak a bitó alá: kétszer az egyik, egyszer a másik kormány. S ez rajtam is megtörténhetett volna.

Noha a hőstettek mezejét nem kerestem, mégis minden veszély utólért, lecsapott mellém és sértetlen hagyott. Pest bombázásakor a lakásom melletti földszinti házat szétvetette a bomba, hogy két fala kidült; s a Landerer nyomda előtt szerkesztőségem ablakait zuzták be egy másik darabjai. Az első halottja a várostromnak mellettem esett el a Dunaparton, ágyugolyótól találva, s Szegeden épen akkor, midőn a városházára mentem utlevelem láttamoztatásáért, repült a légbe a lőporraktár s az egész tér teritve lett szétszórt tégladarabokkal, mig a légben ezernyi bomba pattogott szét egyszerre. Engem egy sem talált.

S mikor mindannyian elbuktunk, mikor jóbarátaim nem segitettek rajtam többé; akkor védelmemre keltek az ellenségeim, s megszabaditottak azok.

Ez érthetővé teszi, miért nem tudok többé s miért nem tudnék többé "ugy" irni, a hogy e kötetben foglaltak vannak irva?

Csöndes ember lett belőlem.

Jókai Mór

(J.M.: Forradalom alatt irt müvek. Bp., Révai Testv. Irod. Int. 1912. 312-316. l.)

„A régi pesti életből"

Az ujságiró Jókainak állandó és eleven kapcsolata volt a fővárosi élettel. A Jelenkorban[19] a "Budapesti Napló", az Életképekben pedig a "Mi hir Budán" cimü rovatban azonnal reagál a városban történt eseményekre. Se szeri,se száma a fővárosról, vagy a fővárosi emberekről szóló kisebb-nagyobb közleményeinek.

Szivesen időzik a régi Pestnél. Könyveiben, lapjaiban, cikkeiben gyakran idézi az elmult idők jellegzetes figuráit, a hajdani Pest jeles és szürke napjait. Utcákat és tereket népesit be, lármás városrészeket varázsol elénk, amikor életre kelti a város multját. Emlékei pontosak, megbizhatók és a korabeli városleirásai sohasem a fantázia szüleményei.

Pest a XVII. században

/Részlet./

....

Mi ez? Káprázna szemeim? vagy a képzelet tündére, ki az imént egy századdal elébb hordott szárnyain, most két századdal vetett ismét hátra?

Micsoda elhagyatott hely ez? mögöttem homoktorlatos avar náddal benőtt ingoványok, előttem nagy messze egy szegényes helység, alig lehet városnak nevezni, melynek elsötétült utcáján egyetlen falábon álló olajlámpa bosszantja az éj nyugalmát... Egy tornya sincs, csak a vége felé látszik fehéren valami rongyos török mecset minaretje...

Hol vagyunk? Minő szomoru kép áll előttünk?

Ez Pest a tizenhetedik század közepén...

Fogjuk be ajkainkat és félve tekintsünk jobbra-balra, mert itt egész éven át dögletes a levegő, s a szük sikátorok szegletein rablók, orgyilkosok leskelődnek.

Nincs egy ép ház sehol, az utcák szükek, rendezetlenek, minden ötödik ház összedült rom, vagy elpusztult telek, alig van egy pár emeletes ház az egész piacon, valami gazdag rác kereskedők házai, idomtalan contignatiós tetőkkel, a mai kigyó-utca táján van felállitva a sertésállásuk, a hol mindig kész számukra a posvány.

Ez az egész kereskedése Pestnek... A király-utcától[20] kezdve a nagy hid-utcán[21] végig egy büzhödt árok vágja keresztül a város közepét, melynek partjait ember magasságnyi dudva lepi, s a mely házak az ároknak fekűsznek, vesszőből font és sárral tapasztott sövénnyel vannak bekeritve, ... a legutolsó rongyos kalyiba ott van, hol most a redont épülete áll, azzal vége a városnak, ... még távolabb valahol a kereskedelmi csarnok környékén látszik egy nagy deszkabódé, mit magtárnak szokás használni, onnan egész az Almay-udvarig egy nagy tó feneklik, melyben estenkint pokoli énekkel vannak a békák, ... ami azon tul látszik, az mind avar sivatag, terméketlen, uttalan homokbuckák; a magyar nemzeti szinház helye s az egész körül fekvő környék nyomorult veteményes kertekkel van elfoglalva, s a Terézváros helyén kezdődik a török temető ... a Dunán egy pár rongyos bárka van kikötve, s a török hadak számára vert hid vonul egyik

parttól a másikig, silány rozzant kompokra és dereglyékre rakva; az utcákon alig lézeng emberi alak, ha kettő megy együtt, nem szólnak fennhangon, csak lassan suttogva; hiába hallgatod, mit beszélnek? örmények azok, rácok vagy cincárok,[22] legjobb esetben németek, kik kézművesség után élnek itt... Magyar kívánságból sem látsz, elkerüli ez a várost, vagy ha kénytelen bemenni, mint ezt a jó Bocácius[23] megirta magáról, csak felsőbb parancsra cselekszi, előbb testamentumot tesz otthon és hálákat ád az Istennek, ha ismét háttal fordulhatott a "valóságos pestises tanyához".

Ez Pest alakja a tizenhetedik század közepén.

(J.M.: Magyar föld. Ill. Bp., Orsz. Középisk. Tanáregy. 1884. 106-109. l. Korábban: Török világ Magyarországon.)

A régi pesti életből

/Jókai fölolvasása az Aurora irodalompártoló kör estélyén/

/Részlet./

Olasz városok nyüzsgő zajából, zürös-zavarából, ha visszakerül az ember Budapestre, meglepi a csend. Nem igy volt ez régen, mikor én Pestre fölkerültem ügyvédbojtárnak, a kit még akkor jurátusnak hivtak. Korán reggel a milimári /tejárus/ volt az első, ki az alvókat felriasztotta, azután jött a homokáruló. "Sand kauf!" /homokot vegyenek/ kiáltotta. Nagy szükség is volt arra, mert bizony nem viasszal kenték még akkor a padlót, hanem apró, finom homokkal hintették be. De tiszta is volt ám. A mint a népdal énekelte:

Hogy itt a tisztán
a palló deszkán
Nem leszek többet
Nyoszolyóleány
Nem ülök többé
A föveny mellé,
Ha leszek, leszek,
Menyasszony leszek,
Ha ülök, ülök
Vőlegény mellé.

Ezután elmondta; hogy énekelgetett hajdan a handlé, a drótostót, az üveges, a krumpli-, szalma,- mészáruló; mind németül, vagyis inkább romlott német nyelven. Csak az olajos asszony

kiáltott magyarul, no meg a köszörüsök: Két garas - éles,

Egy garas - fényes.

Vizvezetéknek még akkor hire sem volt s dunavizet használt a főváros lakossága, a mit a dunavizes emberek kináltak mindenfelé, svábul harsogtatva, hogy "Donauwass!" /Dunavizet vegyenek/. Férj és feleség együtt kiáltotta, néha, hogy tökéletes legyen a trió, a gyerek is belekornyikált.

Rokonszenves alak volt a sipoló rongyász. Tilinkót billegetve járta a házakat.

Ho - osz!

Ringyet - rongyot,

Kender - konczot,

Üveget, csontot!

A gyerekek is nagyon szerették, adott nekik rubintos gyürüt - ólomból. Nem is ugatták meg a kutyák.

De a legnépszerübb volt a városban az a fehérkötős legény, a ki azt kiáltotta nagy garral: "Warme Wurst!"/Meleg virslit./ Rávették végre, hogy magyarul kiáltson. Igy tette: "Tüzes, meleg, forró, lánggal égő kolbász!" Jól emlékeszem még rája. Csakhogy a városkapitány hamar betiltotta, mert a kiáltásnak a dallama egy régi liturgiai énekhez hasonlitott.

Vándor komédiás-csapatok is vonultak végig az utcán. Elől a kétpupu teve, aztán a bohócok gyalog és tenyerükön, majd a primadonna, végül az ezermester, aki hétféle nyelven tud, igy kinálja portékáit potom áron, de fogat, azt ingyen huz!

A Városház téren naphosszat a verbunkos járta: "Csapj fel öcsém katonának!" Akinek fejébe nyomták a csákót, azt vitték is mindjárt.

Déli tizenkét órakor bömbölő gulyákat terelnek a mészárosok a széles utakon, nagy szelindekek kiséretében. Az egyik elszabadul, nosza felzug a kiáltás: "Fogd a fülét!" Vissza is hozzák hamar a szelindekek az utcanép óriási zsivalya közben.

A kinek még több lárma kellett, kimehetett a Dunapartra. Kofaasszonyok lármája hangzott ott, a cölöpverők kopogása, a Dunán fölfelé menő hajók fullajtárjai nógatták a lovakat, bug a kürt s ezer más zaj vegyül a lármába. Délután a polgári zenekar vonul végig az utcán: előkelő halottat kisérnek kifelé a "Don Sebastian" kardalával, visszafelé a "Meghalt a cselszövő"-vel. Kilenckor este a Zapfenstreich /takarodó/ hangzik végig az utcán, a mire ezt az ismert nótát éneklik:

Haza, haza, jó katona,

Otthon vár a jó vacsora.

Ez azonban nem igaz. Azért igy is énekelték:

Kenyeret, kenyeret,

Kettőt, kettőt,

Csontot, csontot,

Másfél fontot.

Ez legalább valószinübb volt. Éjszaka aztán szép lány ablakánál hangzott az éjjeli zene, huzta a cigány a Vagabundpolkát minden ablaknál.

Éjfél felé kijöttek a Zrinyiből a jurátusok. Az /"Ó du lieber Augusztin"/ nótájára énekelték:

Hát isten neki: Szokjunk rá, járjunk rá
A német táncra.
Ugyis már régen
Rászedtek, rávettek
A szolgaláncra.

De most jönnek a szabólegények is. A korcsma nyitott ablakán kihangzik a nótájuk:

Attila, Lehel, Árpád,
Elmult dicső unokád.

Micsoda? a szabólegények merészkednek Árpádról énekelni? A jurátusok azértis német nótára gyujtanak, amivel amazokat bosszantsák.

Erre kirohannak a szabólegények s lett szörnyü verekedés. De jön a városi hajdu, dobot perget: tüz van. A verekedők is nyomába erednek tüzet oltani. Igy csendesül el a város. Csak a dunai vizimalom zakatol még, a békák brekegnek, s időről-időre az őrtálló katona kiáltja: "Halt, wer da!"

(Vasárnapi Ujság 1900. 41-42. l.)

Budapesti élet

Ugyanazokban a gyors változásokban, a melyek a fővárost magát átalakitották, idomult át a várossal együtt a budapesti élet is.

Elmult a hajdani jurátus világ hirhedett kávéházaival, a "Zrinyi"[24]-vel és "Két pisztoly"[25]lyal együtt, a mokány táblabiró-alakok, a rendkivüliségeikről nevezetes főurak, kik közül egy Sándor Móric[26] gróf alakját egész lovas-legendakör emeli ki; - aztán a haladással ellenséges lábon álló öreg nyárspolgárok, meg azoknak az ivadéka: a céhes polgárhad, mely Urnapján templomi zászlókkal, puskával, csákósan, egyenruhásan járta be a fő utcákat saját zenekarával, mely a pesti polgárindulót harsogtatta. Maga az induló is el van már felejtve, pedig egyike volt a legszebb harcias daloknak. A mai fővárosi képviselőtestület négyszáz és egynehány tagjában senki sem találná föl az ötven évvel ez előtti typusokat.

Az uj találmányok és intézmények korában egész, hajdan hires, néposztályok elmultak. A hajósok, ezüst gombos mentéikben, kik az Alföldről szállitták föl a gabonát lóvontatta hajókon; a gyors parasztok,[27] kik négylovas szekereikkel tartották fönn Budapest és Bécs között a közlekedést; a gazdag görögök, kik a belkereskedést tartották kezeikben; a révészek, kik télviz idején a két város közötti átjárást lehetővé tették mulatsághoz hasonló "luláj machen" jégsportjukkal, nyáron pedig az átjárást könnyitették meg a sietőknek; a "Donauwasser"-es emberek, kik a lakosságot hangos kiabálással figyelmeztették a friss dunai moslék beszerzésére;azután az ürmös borukról és gorombaságukról hires korcsmárosok, - mind, mind eltüntek.

A gorombaság különben virtus számba ment hajdanta s a pálmáért több népposztály versenyezett. Ha a müvelt körökben valakit figyelmeztetni akartak a nyers modorára, azt mondták neki, hogy "te vagy a harmadik!" Tudniillik, hogy az elismert leggorombább embernek volt följegyezve a 37-es fiakker; - utána következett másodiknak a szinház pénztárnoka; - negyedik volt a Sauwirth; - a közbenső harmadik hely fönn volt tartva a jó barátnak. Ez is elmult már. Fiakker, pénztárnok, korcsmáros mind udvarias már; csak a jó barát gorombáskodik még.

Volt azonban még egy superlativus is, mikor két veszekedő ember azzal tetőzte be a verbalinjuriát, hogy "Du Jurat!"

Maguk a hires pesti vásárok is elhalaványultak már, melyek még harminc évvel ez előtt is festői életképet alkottak a fővárosban. A város legnépesebb tágas utcái két oldalt végig be voltak épitve vásári bódékkal, melyeknek eszterhéja alatt a bel- és külföld kalmárai kinálták a portékáikat, kiki a saját nemzeti viseletében. Ma már minden nap vásár van, s a világ minden árucikke pompás kirakatu boltokban kinálkozik;utcai bódék nincsenek többé.

S nem sok idő fog bele telni, hogy Budapest elvesziti egyik legfestőibb sajátosságát: a dunaparti gyümölcs- és baromfivásárt is, mihelyt az uj közárucsarnokok életbe lépnek.

Az uj intézmények átalakitják nem csak az uj népposztályokat, hanem azoknak a szokásait és jellegét is; a "dame de Halle" egészen más lesz, mint a vitorlavászon ernyő alatt forró nyárban csikorgó hidegben egyaránt viruló orcáju, mintatermetü kofa-asszonyságok voltak!

Azt is meg kell emlitenünk, hogy még e század két első évtizedében Budapest lakossága nagy részben német volt; Buda egy részében pedig rác is. A magyarságot csak nehány iparos s a megyei birtosok és tisztviselők tették, meg a dicasterialis hivatalnokok;[20] ezek mellett a nemes ifjuság, a királyi táblai jegyzők magyar ruhában s karddal az oldalukon. Csak a harmincas években kezdődött meg a magyarság élénkebb életjeladása. Az 1838-iki árviz halomra dönté a régi Pest legnagyobb részét. Az ujjáépitésben azután már nagy része volt a nemzeti szellemnek s ennek hatása alatt kezdett Pest is /Buda még nem/ magyar jelleget ölteni. Az 1848-iki politikai gyors átalakulás aztán egyszerre átidomitá az egész város szellemét, nemzetiségét. Mindenki magyarnak vallotta magát; egész Budapestnek minden osztálya versenyzett egymással buzgóságban, áldozókészségben a nemzeti ügy iránt. S ezt az általános hangulatot a bekövetkezett korszak sem tudta megváltoztatni. Az ötvenes években eszközölt népösszeirás szerint Pestnek 106 ezer lakosa közül 32

ezer volt magyar, 34 ezer német; Budának 50 ezer lakosából 28 ezer német, 7.500 magyar, a többi más faj; de a 17 ezer mózeshitü lakosságnak legnagyobb részét is a némethez lehetett nyelv szerint osztályozni. És mindezen nyomott arány mellett is 1860-ban Budapestről indult ki az egész országra a politikai nyilatkozatul vehető magyar divat; ettől fogva néhány évig lehetett látni minden utcán, minden szalonban a népviseleteknek minden vidékről eltanult összes sajátosságait; a fodros, rezgős fökötőket, a gyöngyös pártákat, a csipkés kötényeket, dudoros ingvállakat, füzött válderekakat a hölgyeknél; az attilákat, bundákat, mentéket, sarkantyus csizmákat a férfiaknál; a darutollas süveg, a cifra szür, a fürtös guba bejutott a szalonokba is, s azokkal együtt a magyar szó is mind irva, mind mondva, mind énekelve. Ez idő alatt Budapest minden néposztályában valóságos keleties nemzeti jelleget mutatott. Egy négy-öt évig tartott; akkor elmult. Divatnak hosszu volt; nemzeti lelkesedésnek rövid! Most már a magyar fővárosban minden osztály olyan öltözetben jár, mint Európa más fővárosi népe. Nemzeti népies ruhát csak ritkaságképen láthatunk.

S a népmulatságok sem birnak a hajdani eredetiséggel, a minek az okát majd kideritjük.

A Svábhegynek a leirásánál megkisértjük egy pünkösdi bucsunak a bemutatását, melyben Budapest egész népélete benfoglaltatott, s mely még tiz évvel ez előtt is nagyban divatozott és valószinüleg ismét ujra föl fog elevenedni, mihelyt a főváros átadja a közönségnek mulatozó helyül az államtól megvásárolt 1.200 holdnyi területü gyönyörü budakeszi erdőt.

Addig azonban a budapesti népkedélyre legélénkebb vonzó ereje továbbra is az eddigi látványosságoknak és rendezett mulatóhelyeknek lesz milyenek: a szinházak, a kiállitások, a muzeumok, a Városliget és Városmajor, a Margit-sziget, az állatkert, a cirkuszok, lóversenyek, corsók, melyeket külön be fogunk mutatni. Sokakat elvon a klubb-élet. Az előkelőbb osztályok kaszinói, klubjai, a munkások egyesületei, olvasó körei, dalegyletei, tornázó és tüzoltó társaságai mind megannyi központjai a népéletnek, melyek aztán időszakonként megint egy közös nagy gócpontban gyülnek össze: a képviselő-választások alkalmával. S egy ilyen nagy politikai mozgalom jelenete érdemes lesz arra, hogy mint Budapest népéletének is sajátossága, élethiven be legyen mutatva.

S végül koronáját képezi a Budapest fővárosi népéletnek az a felséges ünnepély, a mely egy emberöltő alatt rendszerint csak egyszer fordul elő; de akkor aztán a magyar népéletnek minden pompáját és erejét egy napon, egy helyen összpontositva mutatja be, a minőhöz hasonlót Európának egy fővárosa sem mutathat föl: - a magyar király koronázásának ünnepélye.

(Az Osztrák-Magyar Monarchia Irásban és Képekben. 9. köt. Bp., M. Kir. Áll. ny. 1893. 119-122. l.)

„... Budapestet nem pártfogolta sem császár,
sem szabadság: ez a nemzeti életerőnek a műve..."

1870-ben Nagy Miklós szerkesztésében jelent meg "Magyarország Képekben" című honismertető album. Budapestről Jókai irt benne rövid ismertetést. Figyelemre méltó a régi Pestről irt néhány bekezdése, mert ma már várostörténeti forrásként is elfogadhatjuk.

Budapest

Ha Páris, Bécs, Szentpétervár monumentális büszke palotákat mutogat azokon a téreken, miket századok előtt girbe-gurba utcák, ronda sáncok, tengerjárta fövényhalmok foglaltak el, azon nincs mit csodálkoznunk; volt nekik hatalmas pártfogójuk: a császár.

Ha Északamerika egyesült államaiban az őserdők közepett csodagyorsasággal emelkednek elő ifju óriás városok, azon sincs mit bámulnunk; van nekik hatalmas pártfogójuk: a szabadság.

De Budapestet nem pártfogolta sem császár, sem szabadság: ez a nemzeti életerőnek a müve, s mint ilyen, méltó, hogy egy kissé kérdezősködjék felőle az idegen, mert a nemzeti életerő hatalmas szellem ugyan, de szegény ur.

Száz év előtt volt Budapestnek együtt mintegy huszonnyolcezer lakosa, most van kétszáz ezeren felül; ebből Pestet illeti négy ötödrész.

Akkor volt Pestnek legszélső utcája észak felől a mostani Deák Ferenc utca; hanem annak az oldalát nem képezték a sorban felállitott aranymüves boltok ragyogó "lát-tár"-aikkal, /szabad egy uj szót csinálnom? "Auslagkasten" az eddigi "kirakat" helyett, a mi mást jelent/, hanem formálta ez utca oldalát egy becsületes palánk kemény fából, felül guzszsal jól összekötözve, és a palánkon tul volt még egy mély árok, olyanforma, a minő most vonul végig Buda-városán, az "Ördög árok", hasonló pokolbeli illattal. A kigyó-utca helyén volt egy nagy mocsár, melynek fenntartásáról gondoskodtak ama gazdag rác sertéskereskedők, kik ott tartották sertésfalkáikat. Ők voltak akkor az egyedül gazdag emberek Budapesten, a mit bizonyit az is, hogy az egész budai Svábhegyet nehány gazdag rác kereskedő vette meg a kamarától társaságban, kerek summában 10 ezer forintért.

Kelet felől volt Pestnek kőbányája, melynek maradványai nehány országuti puszta telken még most is láthatók, zegzugos párkányaikkal, szük lőréseikkel.

A nemzeti szinház helyén volt az ó török temető, és azon tul kezdődött a rákosi homoktenger, s nem lehetetlen, hogy épen a mostani országház helyén tarthatták ősapáink országgyüléseiket, melyeken még nem volt annyi baja a háznagynak a karzati jegyek osztogatásával, s a szónokoknak az acusticával, mint most.

A mi pedig a lakosság külső, belső arculatát illeti, azt igen szépen és természethiven irja le a jó öreg Gvadányi "Peleskei notáriusában";[29] külsejére nézve volt az francia, angol, német; szellemére nézve pedig akármi egyéb, csak nem magyar. Még csak ötven év előtt is, mint ezt Vörösmarty beszélte nekem, ugy megbámulták azt, a ki az utcán magyarul próbált beszélni, s tértek ki előle, mint az ittas ember elől, a ki énekel; ugy hogy Vörösmarty és ifju társai, ha szabadon ki akarták magukat beszélgetni szülötte földjük nyelvén, a városon kivül /!/ mentek, a Wurm-udvar[30] helyén volt egy nagy posvány, annak a partjain sétálgatva, engedtek szabad folyást keserveiknek.

És most?

Nézzétek azt a palotasort, mely mint egy kiegyenesitett korona, a városok fejedelmévé koronázza az ország metropolisát.

Minden európai utazó elismeri, hogy Pest egyike a legszebb városoknak e világrészben.

Csak az hiányzik szépségeiből, hogy nincsenek meg azokon kitünő középületei, a mik egy kormány székhelyét jellemzik, nincs egy nagyobbszerü temploma, minővel annyi német kis város büszkélkedik. Pest egyházai a város nagyszerüségéhez igen kis mérvüek ;egy olyan monumentális épitészeti remekmü, minő a kassai székesegyház, emelhetné az első tekintet megragadó méltóságát. A most épülő lipótvárosi dóm némileg pótolni fogja e hiányt, csakhogy az is szomoru lassusággal épül.

A leghatalmasabbak legkevesebbet tesznek Budapestért.

Mindent, a mi a földből kiemelkedik, a nemzeti életerő támaszt elő.

Megujul a mythosi mese, a hol Orpheus dalai éneklik össze a köveket.

A puszta mocsárlepte Pesten megtelepedett néhány költő, iró, tudós, nemes rajongói kinevetett nagy eszméknek. Azok elkezdtek álmodozni nemzeti nagyságról, nemzeti jövőről, nemzeti jóllétről; a költők siralmát megértették a haza törvényhozó atyjai, - a nemzeti életerő ébredezni kezdett, - a költők és tudósok után megtelepültek a politikusok, a politikusok után az urirend, az urirendet ide kisérte az ipar, s az ipar ide vonta a kereskedelmet; s a lant e közben egyre pengett, megzengé a honatyákat, a főrangu hölgyeket, hol magasztalva, hol elkeseredve, a dologtevő népet, s a tevékeny üzért; a lant beleavatkozott a nemzeti közügyekbe, papiron és szinpadról buzditott, s midőn a nemzeti életerőt serkenté, valóban sok követ összehordott Pest felépüléséhez.

Pestet az ország életszüksége teszi fővárossá.

Felülről érkezve a Dunán, ugy tetszik első tekintetre, mintha Pest gyárvárossá indulna alakulni, egyik toronymagas kémény a másik után emelkedik, a mik hétfői reggeleken, mikor a munkaidő beáll, egyszerre kezdve meg müködéseiket, hosszan elnyuló füstfellegeket pipáznak a város fölé. Hanem a mint a gőzös előbbre hatol, a gyárak elmaradnak, s kibontakozik előttünk a pompás dunasor, s a vén Dunát igábafogó lánchid. A lánchidat nemzeti részvényes társulat épitteté országos határozat következtében. A legelső négy emeletes palota, mely előtt megállapodunk, a szabadalmazott dunai gőzhajótársaságé. Még emlékezünk a legelső gőzhajóra, mely Dunánkon megjelent, a kicsi "Argo"-ra, s most már egész kéményerdőt látunk magunk előtt, teherszállitó hajók flottái közepett. Ennek a négy emeletes palotának az ura, a társulati igazgatóság ugyan maga Bécsben lakik, ámbár üzletének legnagyobb része Pesten van, s még községi adóját is pesti üzletétől nem Pest községének, hanem a bécsi városnak fizeti, mert igy rendelte azt Bach miniszter; hanem azért a négy emeletes palota mégis csak kénytelen volt itt Pesten felemelkedni. Mellette mindjárt a magyar tud. akadémia palotája. Classicus épitészeti mü. Hát ezt ki emelteté? A nemzeti közérzület. Az adta össze áldozatfilléreit, inséges évek idején, mig egy millió lett belőle, a kormány csak annyi gondot fordit reá, hogy évenkint tizezer forintnyi adót elvesz a tudományok gyarapitására összeadogatott nemzeti tőkéből.

A lánchiddal szemközt emelkedik ki a paloták közül a lipótvárosi basilika; lassan készül, de nagyszerü lesz. Ezt is a közszellem épitteti. Egy időben nagy sorsjátékot akartak az épitők rendezni a templom javára. A Schmerling kormány[31] nem adott rá engedélyt.

A lánchidon tul első épületnek tünik fel a gabona-csarnok. Ott van a távirda-hivatal, és a Lloyd szerkesztősége is. Mind a három nagy celebritás, s az ujabb korszükség vivmánya. 1849-ben az osztrák kormány százharminc golyóval romboltatá össze.

Azután látjuk a városi vigadót, mely harmadéve épült fel egészen. A régit a Schwarzenberg[32] kormány lövette halomra. Hanem az uj annál pompásabb, kivált belül, és nagyon sok pénzbe került - magunknak. A vigadó homlokzata szerencsére eltakarja keletről a leégett német szinházat, /ez az egy maga jószántából égett le,/ északról pedig a város mintegy 2 millió forintnyi adósságát, a minek nagy részét a Bach[33] alatti Conrad féle magistratus gyarapitotta számunkra.

Emeli a palotasor diszét az idáig kiépitett szabályos rakpart, mely folytatva lesz az aldunasoron, mihelyt az igy nyert házhelyek elkelhetnek, miknek ára azonban jelenleg fölér egy ezer holdas uradalommal.

Az aldunasor diszépületeit berekeszti a roppant Ludoviceum-épület, melyet szintén nemzeti adakozás épitett, mely mint nemzeti tulajdon országgyülésileg nemzeti katonai növeldéül betörvénycikkelyeztetett, s 1849-ben három napra meg is nyittatott, azóta pedig a Bach, Schwarzenberg, Schmerling, Belcredi[34] kormányok által a nemzettől elfoglaltatva, kormányi magánhasználatra fordittatik.

Innen forduljunk be az üllői-utra. Ott találjuk a füvészkertet, az Orczy-kertet, a Köztelket,[35] tudományos, mulató és nemzetgazdászati közhelyeket. Ezek is a nemzeti közszellem épitményei.

Itt kezdődik most egy városrész, mely alig egy évtized alatt emelkedett első rangu jelentőségre: a muzeum környéke. A muzeum is nemzeti adakozásból épült. Colossalis épület, melyet a nemesi rendek, magukra kivetett adakozásból emeltettek; a körüle fekvő park is nemzeti adakozás terménye, a bekeritő vasrács szintén nemzeti adakozásból jött létre, a diszterem butorzatát magyar hölgyek adakozták össze, s a mi benne található, az mind a nemzeti közszellem gyüjteménye. A bécsi kormány még a hazában talált régiségek legértékesebbjeit is el szokta vitetni a bécsi muzeum számára.

A muzeumot azonban most diszes paloták veszik körül. A gazdag főurak e helyet választák ki leendő megtelepülésük alkalmára, s itt látható az ideiglenes országház[36] is. Valószinü, hogy tiz év alatt ez a hely lesz legelegánsabb része a városnak. A gróf Károlyi Lajos által megkezdett s fia Alajos által bevégzendő épület[37] páratlan leend egyideig költséges pompa tekintetében.

A hosszi ország-ut és váci-ut[38] sora egészen nagyvárosias tekintetet ad, valamint a kerepesi-ut perspectivje is, s ennek házai közt eldugva megtalálja a figyelmes vizsgáló a magyar nemzeti szinházat. Ezt is a nemzeti közérzület épitette, és tartotta fenn sok ideig. Jelenleg ő felségétől is kap subventiót, melyet azonban Schmerling Zichy-féle kormány évről évre meg akart szüntetni. Minő nagy hatása volt e kis szinháznak az egész város nemzeti életére, azt a közéleten kivül az a hosszu épületsor is tanusitja, mely azóta körüle jobbra, balra emelkedett a hajdani rozzant vityillók helyén. Ez épületnek, ugy látszik, saját gondviselése van, mert kiállt egy árvizet, egy

százötvenfontos bombát, egy gázfelrobbanást, egy külső és belső tüzi veszedelmet és sok mindenféle igazgatóságot.

Legszabályosabb része Pestnek a Lipótváros mely a kereskedők főhadiszállása, s határozódik az "uj-épület"-en, melyhez nincsenek kellemes emlékek csatolva. Délfelé a pesti vaspályafő épülettömbje képezi a nevezetes zárkövet.

Pestnek kétségtelenül nagy jövője van még, s ha vizvezetéke, ha a Reitterféle csatornaterv[39] lett dologgá fognak válhatni, az egész város arculata ismét nagyot fog változni.

A testvérváros, Buda, kevés mondanivalót enged. Ez valódi kisvárosi óvatossággal halad előre. Fürdő-épületein, a polytechnicumon s a takarékpénztári épületen kivül alig zavarja más a jelen és a száz év előtti panorámák között való harmoniát. Nevezetes csupán a budai hegyen keresztülfurt alagut, a déli vaspályafő s haladást tanusitnak a zugligeti és Széchenyi-hegyi nyári lakok, a mik többnyire pesti lakosok tulajdonai.

A budai királyi várlak, azonban nagy győzelemmel fogná kiállani az összhasonlitást a bécsi várpalotával, mind külső meglepő helyzete, mind belső izlésteljes pompája által.

Most még csak egy talány érdekli az idegent: ama kerek tömör falköritvény a Gellért-hegyormon, hol egykor, bölcsebb korszak alatt, a csillagda helyisége állott. Mi lehet az ott? Nehéz rá megfelelni. Erősségnek nem erős, mert az ujabb kor hadászati fogalmai szerint, egy a szomszéd hegyeket elfoglalva tartó ellenség előtt két óráig nem volna képes magát fentartani;azt pedig csak nem lehet elképzelni, hogy egy kormány csak azért épittette volna azt oda, hogy egyszer rosz kedvében tulajdon uralkodója legszebb városát onnan porrá lövesse. És igy megmarad ott megfejtetlen strategiai talánynak.

Adja az ég, hogy tiz év mulva Budapestnek ezen vázlatos leirása is az ócska curiosumok tárába legyen utasitható.

Jókai Mór

(Magyarország Képekben. Honismertető album. 1. köt. Szerk.: Nagy Miklós, Ill. Pest, Heckenast, 1870. 21-24. l.)

1885-ben Rudolf trónörökös kezdeményezésére indult meg az Osztrák Magyar Monarchia Irásban és Képekben cimü sorozat, amelynek magyar kiadását Jókai szerkesztette. A kilencedik kötet Budapest ismertetését tartalmazza. Előszavát és több fejezetét Jókai irta. A kötetben előforduló budapesti életre vonatkozó részt csaknem teljes terjedelmében közöljük.

Bevezetés

Még 1848-ban egy nagy magyar államférfi azt mondotta, hogy "Budapest nem Magyarország, mint a hogy Páris Franciaország". Azóta annyit haladt a kor, hogy most már mindenki azt mondja, hogy "Budapest Magyarország szive". Hogyan lett azzá? hogy emelkedett föl?

Minden hazafiui dicsekedés, minden ábrándozó öntulbecsülés nélkül elmondhatjuk, hogy Budapest a jelenben Magyarországnak valóságos fővárosa, mely egyfelől rohamos növekedésével hatalmas vonzerőt gyakorol az egész országra; mig másfelől a nemzeti, közmüvelődési, kereskedelmi, közlekedési gócpontot képezi, melyből az egyesült törekvés az egész országra ismét szétárad. A kik három évtized óta szemmel látó tanui e főváros fejlődésének, meggyőződhettek, hogy e nagy átalakulás nem mesterségesen előidézett tünemény, hanem az ország közérdekének, az alkotmányos, a közgadasági, kereskedelmi és közmivelődési tényezők találkozásából természetesen támadó eredmény.

Harminc évvel ezelőtt Pest városát még a Rákos homokpusztája boritá el porfellegeivel; most e pusztákat már utcasorok, kertek, ligetek tartják lekötve. S a budai hegyeken, hol az előtt alig volt élet, most pompás nyaralók sorai mellett fut el a fogaskerekü vasut s nagyszerü vizvezeték ontja vizsugarait az üde kertekre; a mi harminc évvel ez előtt még mind a költő ábrándjának látszott csupán.

Az idegent, a ki Budapestet először látja, meglepi e kettős város helyzeti szépsége, a büszke magaslaton álló budai várlak, az Alföld határtalan sikjára áttekintő Gellérthegy, a kettős palotasor a hatalmas Duna két partján, melyeket három álló hid köt össze, középütt a lánchid, a hidépités e monumentális remeke, a regényes fekvésü Margit-sziget, a folyamot szeldelő gőzösök raja. A füstölgő gyárkémények messziről hirdetik, hogy a főváros kifejlett iparral bir, s a rakpartokon nyüzsgő munkás-mozgalom, hogy itt virágzó kereskedés van. Különösen elragadó képet mutat Budapest, ha esti órákban a lánchidról nézzük, midőn a két part kettős lámpássorai a két távoli hid lámpáival egybefolyva, s a Duna sötét tükrében megkétszereződve, azt a csalódást idézik elő, mintha az egész egy tengerőből volna. A Svábhegy keleti lankáiról nézve pedig a legfestőibb panoráma tárul elénk; a hegy alatt az ikerváros, melyet a kék Duna választ ketté, kiemelkedő dómjával, zöld ligetövével s változatos alaku budai hegyeivel, tul rajta a végtelen láthatárig egy arany tenger: a kalászos róna népes helységek zöld szigeteivel; a horizon felét a hevesi Mátra s a váci hegyek kéklő előfokai zárják el, mig a déli része az éggel látszik összefolyni.

S ha az utazó nem sajnálja az idejét, talál följegyzésre méltó intézeteket, nemes izlésü épitkezést, muzeumokat, müvészetek csarnokait, szinházakat, képtárakat, állami palotákat, közgaz-

dasági, egészségügyi intézeteket, néhány nevezetes templomot, melyek között a nagyszerü uj bazilika magasan emeli ki a háztengerből messze ragyogó kupoláját.

S ha az idegen huzamosb időt fordit Budapest megismerésére, megtalálja benne a nemzeti közélet, a kulturális előre törekvés tényezőit és alkotásait s minden téren a komoly haladás meggyőző bizonyitékait.

Budapest harminc év alatt gazdag várossá lett és magyarrá. E két állitást fényesen igazolja egy számadat: Magyarország fővárosa a nemzeti müvelődés főfő eszközeire, az iskolákra ez idő alatt mintegy harminc millió forintot forditott. De a mellett, hogy nemzeti jellegét kifejtette a város, az európai müvelődésben is igyekezett kellő lépést tartani.

Minket azonban, kik az alatt, mig a főváros megifjult, benne megvénültünk, kiket az előrehaladás sodra magával ragad, nem a jelen, hanem a jövendő Budapest képe kecsegtet. Az a kép, mely már kilépett az álmok ködéből, mely alakot öltve közelit felénk, melynek le van téve az alapja, mely már emelkedik ki a földből - a legközelebbi évtizedek Budapestje.

A midőn elkészül az uj királyi várpalota Budán, s Mátyás királynak restaurált temploma, szemközt vele a Duna tulsó partján az uj parlamentház, - fenn a Gellérhegy ormán vagy a magyar Pantheon vagy a csillagvizsgáló - köztéreinken a monumentális szobrok, melyek még csak készülőben vannak; - a midőn a Károly-kaszárnya helyén fölépül az uj diszes városháza, s az Uj-épület helyét betölti az uj kereskedelmi városrész; - a midőn az ország hatalmát hirdető paloták között megjelen a primási székesház is; - a midőn a puszta vásártéreken fölemelkednek az árucsarnokok; - a midőn öt álló hid fogja összekötni a város két részét; - a midőn villamos vasut fogja közel hozni a fővároshoz a budai rengeteg őserdőt; - a midőn az általános vizvezeték szökőkutjai fognak locsogni kristálytiszta vizzel a város terein; - a midőn a villammal világitott utcák éjjente is nappali fényben fognak tündökölni; - a midőn mind e paloták és templomok kivül és belül a magyar müvészet remekeit fogják megörökiteni; - a midőn a Vaskapu áttörése után tengeri hajók árbocerdeje fog a fővárosi kikötőben pompázni; - a midőn az is mind elkészül, a mi a szem gyönyörködtetésére nem számit; az egész város csatorna-müvezete?- és a midőn Budapest ipara és kereskedelme valósággal Magyarország gazdasági életének önmagából termett, önmagát kielégitő tényezővé izmosodik föl; - és végül a midőn Budapest is olyan olcsóvá és megélhetésre alkalmassá fog válni, a minő Páris, a "kicsiny urak" számára; - akkor el fogja mondhatni a jövő kor ivadéka /s ez a kor nincs messze/, hogy

"Budapest Magyarország".

(Az Osztrák-Magyar Monarchia Irásban és Képekben. 9. köt. Bp., M.Kir.Áll. ny. 1893. 3-6. l.)

Svábhegy és Zugliget

A Svábhegy elnevezést a budai hegységnek az a középcsoportja, melyet az Istenhegy, Vezérhalom, Széchenyi-, Orbán- és Márton-hegy alkot, s a melyekhez még a János-hegyet és Zugligetet számithatjuk, még Budavárának a törököktül visszafoglalása idejében nyerte. Itt táboroztak ugyanis a hatezer főből állott sváb segédcsapatok, melyek mind a vár ostrománál, mind a fölmentést erőszakoló nagyvezér hadainak visszaverésénél vitézül harcoltak.

Hunyadi Mátyásnak is kedvenc helye volt e vidék. Oláh érsek följegyzése szerint itt volt a király vadaskertje, a Nyék, mely három magyar mérföldnyi területet foglalt el, s azon a szép fensikon a János-hegy alatt még negyven évvel ez előtt is ugy hittak egy óriási hársfát, hogy Mátyás király fája. A Király-kut még ma is őrzi Mátyás emlékét.

Hogy a mult századokban az egész Svábhegy rengeteg erdőség volt, azt több adat engedi sejtetni. Wagner Kristóf egykoru történetiró azt jegyzi föl, hogy a budai hegyeken termő bor a közeli meleg források miatt kéntartalmu. Azok pedig a Svábhegytől távol esnek. De erősebb bizonyiték az, hogy hajdan a városnak a most majdnem egészen száraz Ördög-árok mentén nagy malmai voltak, melyeket a Svábhegyről lefutó Pál-patak vize hajtott.

Beszélő emléke ennek az a svábhegyi mesterséges cisterna, melyet Mátyás király a forrásvizek összegyüjtésére épittetett. Tömör kőépület ez faragott oszlopfejekkel. Csucsives az ajtaja, lóherealaku az ablaka. A vasajtót, mely a belsejébe vezet, egy akkora kulcs nyitja föl, hogy két ember kell az elforditásához. A belseje pedig egy hosszu, embermagasságnyi folyosót tár föl, mely mélyen lehatol a hegyoldalba. Két oldalán tizenhat apró alagut van a sziklába vájva, mely a forrásvizeket egy közös medencében gyüjti össze. Innen folyik át a föld alatt a kristálytiszta ivóviz a "Király kutjába", áhonnan hosszu csővonal vezette föl a vizet, önnyomás utján, a mélyebben fekvő budai vár kutjába. A Mátyás idejebeli vizvezeték égetett agyag-csöveire gyakran rábukkannak mai nap is az utcsinálás munkálatai közben. Későbbi időkben ólom, majd öntött vascsövek helyettesitték a régi vizvezetéket. Ma már a Duna látja el egész Svábhegyet a vizvezeték bőséges forrásával. Megfordult a világ! Hajdan a Svábhegy bocsátott alá patakokat; most pedig a hegyre folyik föl a viz!

A krónikák és a romemlékek bizonyitják, hogy a budai hegységnek fényes multja volt már akkor is, a mikor Nyék volt a neve. Nemcsak Mátyás királynak vadas kertje tette azt nevezetessé hanem az ájtatosság menedékhelyei is, melyeknek nyomait kő és pergamen ma is őrzi.

A Zugligetet /Auwinkel/ a közelmultban inkább "Sauwinkel"-nek ismerték Mátyás király Nyékjének vadkanjairól, s az a pompás üde forrás, mely vizével hajdan egy halas-tavat táplált, most is "Disznófő" nevet visel. A budai hegyek és völgyek uj elkeresztelése a város rendelkezése folytán a negyvenes években ment végbe, amidőn egy-egy kőpadot állitottak föl a kiválóbb helyeken, s azokra Döbrentei által készitett emlékmondatokat vésték: igy az Istenhegyen: "Istenhegy volt

hajdan e táj nevezete, S ujra igy hivása Isten tisztelete", - a Vezérhalmon pedig: "Száznyolcvan év hirdet téged Vezérhalom; Rólad szállt Budára mentő diadalom." Szent Antal szikláját is ekként nevezték el Vajda-bércnek, Vajda Péter a költő nevéről, kiknek ez volt kedvenc tanyája. Ma napság a Zugliget a legpompásabb nyaralókkal van beépitve, melyeket diszkertek, gyümölcsösök köritenek. Kényelmes vendéglők: "Fácán", "Szarvas", "Disznófő" legkedvesebb mulató helyei a fővárosi közönségnek. Az egész Zugliget mellékvölgyeivel, a Csillag- és Harangvölggyel egy darab Svájc a budai hegyek közt, mely a főváros környékének legfestőibb része.

Innen hajdan meredek erdei ösvény, most már kényelmes kőut vezet föl a kimagasló János-hegyre, melynek vulkán alaku erdőfedte kupjához csak gyalog lehet fölmenni. Hajdan e hegy tetején Szent János szobra emelkedett; innen a hegy elnevezése; jelenben egy magas toronyszerü gloriette koronázza, melynek erkélyéről fölséges kilátás nyilik a Duna két partján elterülő kettős fővárosra, a tornyos helységekkel rakott tengersima alföldi rónára, a helységekkel tarkálló Csepel-szigetre. Keletnek a Lipótmező tünik föl az elmebetegek menedékének nagyszabásu épületeivel.

Éjszak és nyugat felé egy végtelen rengeteg terül el a János-hegyen tul, melynek erdőpalástja egyik hegyhátról a másikra borul át. Ennek az árnyékos utjai vezetnek el a Mária Remetéhez, a Makkos Máriához, a Szép Juhásznéhoz, a Pálosok kolostorához.

Itt volt az első Károly királytól kezdve egész II. Lajosig e szigoru fegyelmü szerzetesek kolostora, kik minden napot az éjféli önkorbácsolással kezdtek meg /egy ilyen jelenetnek állitólag Mátyás király is tanuja volt titokban/, s kiknek a kapuján még a királynak is tilos volt belépni a perjel engedelme nélkül. Szent Lőrinc tiszteletére épült a kolostor. Ereklyéi közt Remete Szent Pál csontjait őrizték. Itt forditotta le a szent-irást egy szerzetes, Báthori László, husz éven át ki nem mozdulva az odujából, egy barlangból, melyet a Hárshegy oldalában ma is mutogatnak.

A Szép Juhászné nevét Mátyás királynak egy népmondai kalandjáról örökölte a táj. Ma ez elnevezés egy jóhirü vendéglőnek a cime.

A Mária Remete még most is látogatott bucsujáró hely. Itt mutogatták egy kegyes asceta egyszerü barlangját a sziklába vágott fekvőhellyel és asztallal együtt.

Egészen el van temetve az erdők közé a Makkos Mária kolostora. Hajdan trinitáriusok lakták. Mikor József császár eltörülte e rendet, lehordták a tornyát s a kápolnát majorrá alakitották át.

E hajdani kolostortul olyan erdei ut vezet a tulajdonképeni Svábhegyre, hogy csak a meszelt faderekakról lehet oda találni.

Negyven évvel ez előtt a Svábhegy maga is még ősvadon volt. Füvészek és rovargyüjtők számára valódi kincsbánya. Virágos növényzete közt a legritkább fajokat lehetett találni; a pompás rovarok és lepkék, a halálfej sphinxek és éji pávaszemek, különösen a ritka szép oleander-pillangók messze földről ide csalogatták a természettudósokat. Az erdőkben biztos tanyát tartott a borz; a menyét ellátogatott a tyukudvarokba s a rókák ugy el voltak szaporodva, hogy uton-utfélen lehe-

tett szép kifejlett példányaikkal találkozni. Gyönyörü nagy kigyókat lehetett látni a bokrok között és a fákra fölfutva; a mély utakban óriási békákat, melyeknek a hangja bőgéshez hasonlit, itt "csirke-békáknak" hitták őket; a János-hegyen viperák is voltak s kigyóalaku skinkek. A madárvilág is gazdagon volt képviselve. A Farkasvölgyben még erdei sasok fészkére is lehetett találni, s nem ritka látvány volt, mikor a baglyot körül csiripelve üldözte az apró madársereg. Akkor a volt szép a Svábhegy, a mikor még a vad állat volt benne otthon; az ember csak ugy vetődött ide, mint kóbor bujdosó, vagy világkerülő különc. Egy elrejtett zugában a hegynek látszott valami várrom forma, a hol egy misanthrop dán báró lakott, a ki senkivel szóba nem állt. Egy félreeső hosszu házban tanyázott egy orvos, a ki senkit nem gyógyitott; ellenben volt két harangja, amelyekkel a delet és estét harangozta. Egy kősivatag közepén lakott egy cápaszemü gnóm, a ki a kőből élt. Az ő kövéből épültek a többi házak. Mélyen egy völgyben eldugva volt a tanyája egy silentiárius ügyvédnek, kit az igazság keze üldözött ki a világból. Az istenhegyi sürü erdő minden bejáratánál ott állt a tilalomfa.

Ez erdőnek a sürüjében emberszem elől elrejtve állt egy magyar főur vadásztanyája, ki később a politikai életben nagy szerepet játszott. Bajos volt azt megközeliteni a szomszédjában letelepült laromorvos elvadult nagy kutyái miatt.

Innen rajta volt a hét ház; ma is meglevő paraszt gunyhócsoport. E házak egyikében rejtőzött egy titkos milliomos, a kit a kertjén kivül soha nem lehetett látni. Itt biztosan érezte magát; nem verte föl senki a házát; de, a mint beköltözött a pesti palotájába, ott megölték s elrabolták százezreit. A legdiszesebb épülete volt a hajdani Svábhegynek az Óra,[40] egy csokoládégyáros háza, kinek legtöbb szőlős-kertje volt a hegyen. Ennek a háznak a homlokzatán volt az óra, mely az időt reguláza messze hangzó ütésével, melyet aztán az erdőkerülők kürtjének tutulása adott tovább az erdőknek és lakóiknak. Innen, az órás házból intézte Görgei 1849 május havában Budavár ostromát.

S az ősrengeteg nyugati szélében volt az egyetlen kocsma, a melyet "Adliczer"-nek hittak. Ez volt a magyar szinészek kedvelt mulatóhelye, mely néha napján összegyüjtve látta a magyar szinészet matadorait, akik még tudtak örülni a tréfás mulatságoknak, a melyek nem kerültek semmibe s nem hagytak maguk után keserüséget.

A Svábhegyet, mint üdülő helyet, igazán a szinészek és az irók fedezték föl. Ők kezdtek el legelőször ide épitkezni, s lassanként egy helikoni telep támadt a Svábhegyen, melynek legmagasabb helyét báró Eötvös Józsefnek emeletes nyaralója foglalta el. A Svábhegyen születtek az 50-es években a magyar drámák és regények, politikai röpiratok és tudományos munkák. Itt tanakodtak komoly hazafiak a nemzet jövendője fölött.

S a müvész- és iróvilágnak, mely akkor a Svábhegyet dominálta, első gondja volt templomot épittetni az Istenhegyre. Az épitéshez való költséget is ugy énekelték és deklamálták össze hangversenyeken. Szép, karcsu tornyos templom lett belőle. Festő is akadt /Than Mór/, a ki az oltárképet, Szent Lászlót, a védszentet, ingyen megfesse. S a templom után jött az iskola szintén olympusi obolusokból.

Kezdett a Svábhegy divatba jönni. Egy-egy lovagvár tornya emelkedett ki az erdők zöldjéből. Svájci nyaralók koronázták a tetőket. Egy ilyenben lakott nyaranta Albrecht főhercegnek a családja is. Megtudta a világ, hogy a Svábhegynek a levegője panacea! Ide epidemia nem jön soha. Itt minden betegség meggyógyul. Különösen a gyermekekre nézve ez a paradicsom.

Pünkösd hétfőjén aztán az egész népé volt a Svábhegy. E napon, mintha az egész város kimozdult volna a helyéből, ugy tódultak föl a hegyi utakon már hajnalhasadtakor a mulató csapatok: dalárdák, céhek, egyesületek, iskolák zászlóikkal, énekelve, dobolva; - nyalka stucer,[41] gitárral nyakában imádottja előtt walzerezve; termetes törzspolgár, nyakába akasztott kulaccsal, felesége karján az elemózsiás tarisznya, kis gyerekszekérbe felpakolva a két legifjabb csemete, azt a nagyobb fiu és leány elől huzva, hátul tolva mozditja előre; fiatal serdülő leánykák, arcuk a hegyi légtül pirosra festve; cilinderes gavallérok hölgyeik nagykendőjével a karjukon; izmos munkás legények rudra akasztott seres hordóval a vállukon; kevély babák piros pozsgás szakácsnőik kiséretében. Utközben egy szál cigány üdvözli az érkező karavánokat, soló trombitán hangicsálva a Klapka-indulót, meg a Schneider Fáni-polkát. Az érkező csoportok nem keresnek házat, ereszt, vendégfogadót, hanem árnyékos fát, bokrot. Ott állitják föl a bográcsot. Targalyat szednek, tüzet raknak, főzik a paprikás gulyást s mellette csapra ütik a hordót. Szép leányok elindulnak mezei virágot szedni; erdő, mező most virit javában; nagy bokrétákat kötnek, s mind koszorus fejjel térnek vissza. Elolvasott hirlapok szolgálnak abroszul, a melyekre kiteritik a háziasszonyok lakomáik kincsét. A mézes-kalácsos sátorok körül tolong a gyermeksereg; szerelmes legények választottaiknak cifra sziveket vásárolnak. Kucséber narancsos kosarának, görbe bot, cifra nyelü bicsak-áruló tót portékájának van erős kelete. Itt harcias dalokat énekelnek; amott kergetősdit játszanak; a bokrokon hölgykalap, tarka kendő lobog. És közben vagy ötven kintorna gyakorolja a zenemüvészetet, versenyezve hat cigánybandával, meg a budakeszi sváb paraszt kapella trombitáival és öreg dobjával; a mi aztán a hány, annyiféle nóta egyszerre és összekeveredve, felülmul minden eddig kitalált zeneélvezetet. A lemenő nap negyvenezer embert is lát táncolni, ujjongni, tombolni a Svábhegyen. A zöld gyepen egész szérük vannak már taposva a polka- és csárdás-tánctól. A "Csillag" kocsmáros alig győzi egész háznépével a szolgálatot. Ott van az élvezetek Eldorádója: zenekar, népénekes-társaság, hinta, kerengőjáték /Ringelspiel/; közbe döng a fagolyó a tekepályán; izmos legények ütik magasra ököllel a "balmot" /léggel tölt óriási lapda/. Van ott célbalövés, birkózás, karómászás; csörög a kocka a krajcáros Monte-Carlónál, hol vándor kucséber adja a bankot - fügekoszoru nyereménnyel. Ez alatt az ideális mulatozók elvándorolnak a Normafához s föl a János-hegyre, és gyönyörködnek a fölséges kilátásban. Aztán a fölkelő hold látja ugyanazt a népfolyót visszahömpölygni a hegyterőről. Zilált öltözetek, összegyürt kalapok, füzöld foltos fehér ruhák és anginét pantallók, neki pirult arcok, egymást támogató alakok, danoló csoportok, hahotázó, bőrükbe nem férő őstypusai a fővárosi parasztnak; szilaj párok, kiknek nem volt elég a tánc, még hazatértükben is polkáznak az uton; disputáló polgárok, hetyke iparos legények, kik fogadott kintornással kisértetik magukat hazáig; exaltált családapák, kik minden áron a szabad ég alatt akarják tölteni az éjszakát, két oldalt támogatva a feleségtől, meg a leányese-

lédtől; közben egy sikongató szép leány, a kit felültettek egy szamárra s az neki viszi a tüske lozótnak. S ez a látvány igy gomolyodik le ezernyi változatban késő éjfélig; de azért a gyepen még táncolnak holdvilág, lámpafény mellett a kintorna körül s a lombsátor alatt még reggel is hangzik a budakesziek öreg dobja és bombardonja. És az egész zsivajgó néptömeg között nem látni egy zsandárt. Ritkán fordul elő itt verekedés, vagy más egyéb kihágás. S az egész élvezetnek az adta meg a javát, hogy gyalog kellett feljönni érte. De hát még lemenni! Az apostolok lova volt az egyedüli közlekedési eszköz. Azért esett olyan jól!

De csak addig volt Svábhegy paradicsom, a mig a spekulánsok meg nem tudták, hogy az. Egyszerre csak ellepték a Svábhegyet a szőlőtermesztés vandáljai. Elpusztitották az őserdőket; szőlőt ültettek a helyükbe; kivágták Mátyás király mulató kertjének négyszázados hársfa-óriásait, a terebély juharfákat; elüzték a berkekből a rigókat, s a muzsákat, és szőlőt ültettek mindenüvé.

A Svábhegy aztán azzal állt rajtuk bosszut, hogy mikor bort akartak belőle facsarni, a vizet is megtagadta tőlük. Az őserdők kiirtásával elapadtak a források, s mig az előtt a király kutja Budavárát is ellátta friss ivóvizzel, most a svábhegyi lakosoknak a Dunárul kellett fölhordatni szekérre az ivóvizet. Ez volt a Svábhegy pusztulása.

A véletlen /azt mondják, egy regénynek a hatása/ oda hozott ekkor egy svájci vállalkozót /Cathry/, a ki megkisérté a lehetetlent, a költő fantazmagóriájának megtestesitését, egy fogaskerekü vasutnak az épitését föl, a Svábhegy tetejéig. Ugyanez összevásárolta a vasut közelébe eső telkeket. Előtte való évben ugy elpusztitá egy apocalypticus jégeső az egész Svábhegyet, hogy örült, a ki menekülhetett a telkétől. S a vállalkozó azon a gyakorlati oldalon kezdte, hogy a parcellázott telkekre nyaralókat épittetett, a melyeket sok évi törlesztésre áruba bocsátott.

Igy támadt néhány év alatt egy uj villacsoport, mely mai napság már egy egész városrésszé nőtt kényelmes, izléses épületekkel s pompás kertekkel és parkokkal, melyeknek középpontja az Eötvös nyaralójából átalakitott pompás vendéglő.

Ez előtt tizenöt évvel, mikor a fogaskerekü vasut megnyilt, ezen cikk irója a Svábhegyről megemlékezve igy irt:

"Kényelmes serpentina vezet föl a tetőre s a látogatót diszes kioszkok fogadják; árnyékos fasorok borulnak össze a sétány fölött, a villák udvarain szökőkutak vizsugara táncol bőséges vizvezetékből táplálva, - fenyőfák ligete, - népkert, - hires hazafiak szobrai..... Ne nevessetek rajta; nem a Svábhegyet irtam le, hanem a Monte Pinciot Rómában."

És ma már e záró mondatot ki lehet törülni; mert a Svábhegy utolérte ez ábrándképet; pompás kocsiut, árnyékos ligetek, nagyszerü vizvezeték, diszkertek, nagy hazafiak, Eötvös József, Széchenyi István müvészi szobrai; sőt, a mi a római diszhegynek nincsen, a Svábhegy tetején keleti pompával ellátott fürdő és uszoda. Ez még álomnak is sok lett volna.

A Svábhegy manapság elsőrendü mulatóhelye a főváros közönségének, piaccal, boltokkal ellátva, telefon-hálózattal a fővároshoz kötve. S a multat, a mikor még a tulipánok helyén vadvirágok nyiltak, a mikor az őserdők fáin még sasok tanyáztak, a harasztban futó kigyó zörgött, az

udvaron végig sétált a tüskés borz, a mikor a róka kedélyesen piskogott ki az oduja nyilásán, a kövek közt sütkérezett az aranyzöld gyik, az egész boldog ősvadon képét, melyben éjjel a fénybogarak világitottak, - csak a vén poéta álmodja még vissza, a ki azokat mind szemeivel látta.

A filloxszera elpusztitott minden szőlőt, csak egy-egy villatulajdonos engedi még meg magának azt a fényüzést, hogy védekezéssel, amerikai fajokkal dicsekedésből kertet csináljon szőlővenyigékből; de az elpusztult telkeket, kertekkel, ligetekkel ültették be, s ez elég kedvező csere.

A főváros közönsége tudatára jutott annak, hogy az egészség az első alaptőke, a mely a többi gazdagságot meghozza, s ennek a hypothecája a Svábhegy. Az erdei levegőben arany van. S a főváros pazar kézzel siet a Svábhegyet paradicsommá átalakitani. A vizvezeték maga másfél millióba került. /Igaz, hogy egyuttal Buda várost is ellátja./ Az egész hegycsoportot makadámozott utak szelik minden irányban keresztül. Éjente lámpások helyettesitik a fénybogarakat, meglehetősen utólérve, sőt meghaladva azoknak a világitási képességét. S legközelebb, mint fentebb emlitettük, egy nagy területet vásárolt a főváros az államtól, egy őserdőt a Svábhegy folytatásában, mely, ha át lesz adva a nagy közönségnek, ellátva tanyákkal és mulatóhelyekkel: abban Budapest oly népkertet fog birni, a minővel egy világváros sem dicsekedhetik.

(Az Osztrák - Magyar Monarchia Irásban és Képekben 9. köt. Bp. M.Kir. Áll. ny. 1893. 122-132. l.)

A Városliget

Jelenleg a Városliget Budapest népéletének a gyüjtő medencéje az év minden szakában. Nem csoda, ez van a városhoz a legközelebb s maholnap már benne lesz. Itt találkoznak, sőt egymással össze is vegyülnek a high life élvezetei a low life mulatságaival. Egyszer a népliget a szinhely, a köznép a szereplő, az elegáns világ a néző; máskor a turf, a corso képezi az arénát, a hol a creme a szereplő s a plebs a néző.

A Városliget területét a mult század végén Batthyány József hercegprimás[42] birta a várostól s kezdte befásitani, utakkal és épületekkel ellátni. Halála után ismét a város vette birtokába. A Városliget mai alakjában a dicső emlékü József nádor elnöklete alatt alakult szépitő bizottságnak az alkotása. A nádor ültette be facsoportokkal a század elején ezt a több mint háromszáz holdnyi területet Pest város határának keleti részén, a Rákoson; egy a Rákos-pataktól elmocsárosodott sivatagot, a hol a hajdani magyarok országgyüléseiket tartották. József nádor sajat alcsuthi birtokáról hozatta föl a most már óriásiakká felnőtt platánfákat; ő alkottatá a király-utcából kifutó hat soros sétányt vadgesztenyékből; mindkét diszfa ritkaság volt még azon időkben. A nagy városligeti tó, kettős szigetével, szintén az ő alkotása volt; itt épült az első vashid sodronyokból, a mely a szigetnek a Drót-sziget nevét megszerezte; ma Széchenyi-szigetnek hivják. A másikat Pávák szigetének hitták, mig a kegyelet a Nádor-sziget névvel meg nem tisztelte. Még

József nádor életében épült a városliget külső szélén a Hermina-kápolna, a főherceg viruló szépségében korán elhunyt kedves leánya emlékének megörökitésére. A század elején, 1822-ben Schams Ferencnek[43] Pest városáról német nyelven megjelent monographiája még gunyosan jegyzi meg a Városligetről, hogy ott is megpróbálnak fákat ültetgetni; de nem lesz abból semmi, hogy ott valaha erdő legyen!

Még a negyven év előtti Budapest leirója is /Haufler J. V./ a Városligetben csak egy, fogyatkozásairól nevezetes vadont lát, a hol sok a por, kevés a viz, drága az étel, nincsen világitás, unalmas a mulatság. Egyedüli kertek két oldalt a nagy sétány mellett voltak láthatók diszes nyaralókkal. Ma ez itt már város.

Az Andrássy-Sugár-ut megalkotásával az egész Városliget átalakult, széles kocsiutakat készitettek az erdőben, melyek közt fővonal a Stefánia főhercegnőről nevezett pompás ut, s az egész ligetet ugy alakitották át, hogy alkalmas legyen egy valóban nagy város üdülést kereső közönségének befogadására. Párhuzamosan az alkotással keletkeztek e területen ez országos kiállitás palotája és diszépületei, meg előbb az állatkert, később a jégpálya csarnoka, a cirkus, a nyári szinház, és a bécsihez hasonló népliget. Ide sorakozik a lóverseny-pálya, az artézi kut és az artézi fürdő.

A Városliget bejáratánál mindjárt egy gyönyörü körtér fogadja a látogatót, üde pázsittal boritva, köröskörül virágzó bokrokkal szegélyezve, széles utjai mentén rózsákkal és délszaki növényekkel beültetve, közepén 13 vizsugaru hatalmas szökőkuttal. Balra rögtön festői panoráma nyilik a tó felé, mely a szigetet körülfogja, és hattyuk között tarka ruhás ünneplő ifjuság hasitja a sik viztükröt csónakjaival. A regényes tóparton, a terebélyes fák alatt tovább haladva, az oroszlánok bömbölése jelzi már előre, hogy az állatkert közelébe jutottunk, mely kertnek is gyönyörü, mert a növényhonositó egyesület is itt teszi kisérleteit; régi és ujan ültetett exotikus növényeivel, pavillonjaival, hodályaival, aklaival és félszereivel, melyek a bennük lakó állatok házájának épitési modora szerint vannak alkotva. Az állatvilág ritka szép példányokban van itten képviselve, a királyi oroszlántól a bohóc majomig. Legérdekesebb benne a vizi szárnyasok tava s a baromfi-udvar. Itt van a circus is, egészen vasból épült nagy szinház, melyben kitünő lovasmüvész-társaság tartja nyáron át nagyban látogatott mutatványait. Szintén az állatkert nyilt terén jelennek meg a légkirályok és királynők, kik toronymagas állványokra kifeszitett köteleken táncolnak és vasparipáznak végig; a léghajózók, kik ballonjuk trapézán mutogatják hajmeresztő müvészetüket, s a felhők magasságából locsátkoznak le hulló ernyőikkel; és a tüzijáték nagymesterei, kiknek pyrotechnikai mutatványai közmondás szerint meg szokták hozni a várva várt esős időt.

A nagy pompás circussal átellenben találjuk a másikat: a nép circusát. Itt is erőmüvészek mutogatják nyaktörő játékaikat, de csak szerény keritéssel körülvéve, tiz krajcáros váltság mellett. S bár legtöbbször tömve van a nézőtér is, de kivül még egyszer annyi néző áll, a kik ingyen részesülnek az élvezetben, sőt a ki igazi gyönyörüséget akar magának szerezni, az fölmászik valamelyik fára. Köröskörül minden platán meg van rakva fiatal nemzedékkel, a kiktől ezt

az élvezetet irigyelni lehet, de eltiltani bajos.

És ezzel a népszerü cirkussal kezdődik a népliget.

Egy egész házcsoport ez, mely tarka-barka épitészeti quodlibetben rend nélkül foglal tért a fák alatt; kisebb-nagyobb szinházak, melyekben marionettek játszanak és igazi emberek. Kisértetek szinháza, rémjelenetekkel és büvészi csodákkal; nem hiányzik közülük az obligát Paprika Jancsi bódéja sem. Amott élőképeket mutogat egy szép barna hölgy, a kinél csak az a fölösleges természet ajándéka, hogy nagy bajusza és kerek szakálla van; erős versenyt támaszt ellenében a kigyós leány, ki boa constrictorokat csavargat a dereka körül és alligátorok torkába dugja a fejét; de mindkettőn tul tesz a magneta kisasszony, ki a szin közepéből jön elő, fejjel lefelé fordulva s függ a levegőben saját láthatatlan mágnesébe kapaszkodva. De az ember arcu kakas is követeli az elismertetést. S a ki a jövendőt meg akarja tudni, annak is alkalom nyujtatik egy sátorban, a hol az alvajáró kisasszony mágneses álmában mindenkinek megjósolja, a mit legjobban kiván. A ki gyorsan meg akar gazdagodni, utjában leli a népies lutrit. A ki az ereje nagyságáról akar hiteles adatot nyerni, ott találja az erőmérleget, a nagy fejü automat négert, a ki egy öt krajcáros pofoncsapásért akkorát ordit, a mekkora az ökölcsapás volt. Ha pedig a sportbeli ügyességét kivánja valaki kipróbálni, kinálkoznak a lövősátrak, a melyekben vizsugár táncoltatta tojásokat lehet ledurrantani puskával. A ki erősebb testmozgásokra érez hajlandóságot, azt várva várja a hinták egész sorozata, melyek egyenként a leggyöngédebb föliratokkal pompáznak, s azokon a gavallérság, leginkább párosával, élvezi a légben repülést és Newton örök theoriájának alkalmazását; de ha inkább kedveli a tengerészeti élvezeteket, egész szomszédi közelségben fölülhet a muszka csuszkapályára, mely hiven adja vissza a nagy tengerhullámon ringó csónakban érzett izgalmakat.
A kik pedig /többnyire szerelmes párok/ örökre feledhetetlenné akarják tenni a városligeti kirándulás napját a késő órákra nézve, azokat minden lépten-nyomon invitálja a momentfotográf, a ki olcsó pénzért oda varázsolja karöltő arcképeiket a gelatine-lapra.

Prózai lelkek, anyagi érzelmü lények, mindezen magasabb érzékeket ingerlő élvezetek mellőzésével, könnyen rátalálnak arra, a mi kebleiket kielégiti: a nagy számmal berendezett korcsmákra, a hol barna cigánylegények huzzák a talp alá valót. Itt azután azt is lehet látni, hogyan táncolják a csárdást a magyarok: kopogósan, reszketősen, ugratósan, mártogatósan, palotásan és verbunkosan. Ellenben a másik korcsmában veres sipkás szerb guszlicások csiklandozzák ujjaikkal az érchurokat abban a meggyőződésben, hogy ők most muzsikálnak.

Kimagaslanak mind e mulatság szinhelyei közül az igazi lovagias sportnak az amphitheatrumai: magyarul "keringék", "ördögmalmok" /"Ringelspiel"-ek./ Itt látni azután, kinek van igazi bátor szive! Mert felülni a szilaj paripára, ahhoz minden paraszt tud; de fölkapni arra az ágaskodó festett ménre, s annak a hátán, szivarra gyujtva, vágtatni a választott hölgy után, ki maga részéről kényelmesen hátradült helyzetben foglalja el a festett hintó hátulsó ülését, vagy pedig épenséggel egy szomszéd paripa hölgynyergében ülve, kéz kézben, lovagol hü szeladonja mellett: ehhez a mindennapinál erősebb elhatározás kell. Csupa gyönyörüség elnézni a nyeregbe fölkapott lakát, csipőre tett kézzel, agyarára fogott vergiliával, vágtatni a maga szakácsnéja mellett, a ki kifeszi-

tett verses parazoljával sorompóba hivja a fél világot.

De a mi mind ezen mulatságoknak a savát-borsát teszi, az a minden látványossági bódé előtt álló impressarióknak a hivogatása. Ezek többnyire olaszok. De annyira akklimatálva vannak már, hogy magyar programmbeszédekkel hódolnak a nemzeti közérzületnek. Ezektől meghallgatni a magnetismusról és hypnotismusról s a kigyók biografiájáról való szakszerü informatiót, igaz szittya magyar nyelvre leforrázva, a legmagasabbra becsülendő müélvezet. Vasárnapokon és ünnepeken tizezerekre menő néptömeg szállja meg e népies mulatozás helyeit, minden néposztályt együtt lehet találni; ide mindenki gyalog jön, a népliget utcáján csak egy fajta szekérnek van szabad járása, annak, a melyet a százfodros szoknyáju dajka tol, a benne ülő fölcicomázott babával.

Innen jobbra térve, átkelünk a már emlitett kis hidon a /Széchenyinek nevezett/ kisebb szigetre, a hol elegáns Tivoli fogad, rendes cigányzenével. Gyönyörü hársfák vannak a szigeten. S innen tul, mig a Nádor-szigetet bejárjuk, egyik festői kép a másikat váltja, melyeket csak az oda épitett artézi fürdő ideiglenes épületének prózai alakja zavar meg. Igaz, hogy prózai, de gyógyitó hatásával jóltevő. Az artézi kutat, mely e fürdőt ellátja, a főváros készitteté Zsigmondy Vilmos mérnökkel, s ez a kontinens legmélyebb artézi kutja. A zöld fák alatt ott látjuk üldögélni a sápatag hölgyeket pohárkákkal, kik az ingyen csorgó forrás hő vizét lassanként szürcsölgetik.

Jobbra e tótól és szigeteitől terül el az országos kiállitás szinhelye, melynek diszes épületei közül főnáll most is a nagy iparcsarnok, a királypavillon és a müvész-csarnok. A nagy iparcsarnok jelenben kereskedelmi és ipari rendes kiállitóhelyül szolgál; méltó a megtekintésre mindenkinek. A hazai iparcikkeket ott találjuk a legeredetibb mivoltukban és nagy választékban; virág- és gyümölcs-kiállitást is itt szoktak évenként rendezni.

Rendkivüli, jótékony célu ünnepélyes diszmenetek is innen szoktak kiindulni, minőket a főváros előkelői, irókkal, müvészekkel egyesülten rendeznek, fantasztikus diszitésü társzekerekkel, melyekről a szinházak kedvelt müvésznői népies viseletekbe öltözve, szórnak az utcákat ellepő közönség közé virágokat és versket, kisérve zenebandáktól és lovas legények banderiumaitól. Máskor egy országos tornaünnepély alkalmából négyezer serdülő tornászt lehet látni trombitaszóra elvonulva katonai rendben, a hány csapat, annyiféle jelmezben, a kik aztán a régi görög olympi játékokat ujitják föl a körülkeritett szabad téren, versenyezve a bajnoki koszoruért. A nagy nemzeti ünnepen, Szent István napján aztán itt lehet látni százezerét az egész országból idesereglett látogatóknak, s lehet gyönyörködni az egyesült dalárdák hatalmas kardalaiban.

A most már világhirre kapott budapesti lóversenyek alkalmával ismét uj életképet mutat a Városliget. A Stefánia-ut[44] a leglátogatottabb sétahelylyé válik. Egyik uri fogat a másik elé vágtat, egész sora a négy lovas hintóknak versenyez egymással; a hintókban a szépség, a divat gárdaezrede vonul el szemeink előtt, melynek nem akar vége szakadni; s ez a tömege a szépségnek elfoglalja a versenytér tribünjeit. Lenn a rutfon látni a hazai közélet celebritásait, hires külföldi vendégekkel együtt, de körülöttük ott nyüzsög ott forr az egész néptömeg: diák, kereskedő, iparos, s az mind lesi, várja a verseny eredményét, keresi a totalizatört, fogad a paripákra s osztozik az izgalmaiban, örömében és csalódásaiban a főranguak mulatságának, s harsogó éljennel üdvözli a győztest. A lóverseny utáni kocsi-corso, melynél egyik uri fogat a másikat

éri kettős sorban végig az Andrássy-uton, egyike Budapest legszebb látványainak. Már az Andrássy-ut megalkotásánál erre gondoltak, a midőn a széles utca közepét faburkolattal boritták be, s nem engedtek rajta vasutat végig huzatni. Maga az Andrássy-ut, mely a budapesti népéletben a sziv aortáját képezi, Budapestnek valódi büszkesége. Az ország áldozatkészségével jött létre, Andrássy Gyula miniszterelnök kezdeményezése folytán, a két kilométernyi hosszuságu sugárut. Itt van Budapestnek valódi világvárost mutató képe. A Váci-körúttól kezdve az oktogonig mind a két oldalát a palotasornak a legpazarabb boltkirakatok diszitik, fölváltva fényes berendezésü kávéházakkal és vendéglőkkel, melyek közt élénk forgalmat tart fönn az üzleti és vásárló közönség; délutánonként pedig egy nagy sétahelylyé alakulnak át az aszfalt gyalogjárók, kocsipályává a faburkolatu utca, melyen uri fogatok és bérkocsik kerülgetik egymást élénk versenyzéssel; az oktogonon tul a köröndig már inkább csak paloták és bérházak vannak, boltok nélkül; a széles utca öt részre válik szét, ugyanannyi árnyas fa-sorral a két szélső kövezett ut a döcögő omnibuszok számára van átengedve, a középső a gyorsan vágtató fogatoknak, s annak a két oldalán, kavicsozott ut egyfelől a gyalogjáró, másfelől a lovagló közönség számára föntartva. S itt látni derült napokon Budapest elegáns világát és munkás osztályait párhuzamosan a Városliget felé s onnan ismét visszahullámzani. A paloták sora után lombárnyékos kertektől körülvett villák következnek; miniszterek és külföldi consulok s vagyonos osztálybeliek lakásai, melyekkel a sugárut mintegy beleolvadni látszik a Városligetbe. Nyáron át késő éjszakáig tart a mulató közönség eleven zaja, a kocsirobaj, a lüktető városi élet az Andrássy-ut mentén.

Télen, mikor a tó befagy, uj élet pezsdül föl a Városligetben. A korcsolyázók pompás csarnoka benépesül; a városligeti tó nagy jégpályáján kanyarogva iszánkodnak végig a korcsolyázók százai, olykor ezrei, a mi este, villamvilágitás és harsogó zene mellett a közönségnek is tündéri látvány.

Ilyenkor a néphumor is érvényesül; a hóhalmazokból épitészeti csodákat raknak össze és nagyszerü szobrokat faragnak ki - magukat még nem nevező müvészek; a hó-palotákat elnevezik főconsuli kvártélyoknak, a hóbálványokat népszerü nagy embereknek, s azok ott pompáznak, mig a tavaszi nap véget nem vet a dicsőségüknek.

A közel jövendőben még egy nevezetességgel fog gazdagodni a Városliget. A zászlórudas domb helyére /a mely rudat a néphumor a "város fogpiszkálójának" nevezett el/ az Andrássy-ut ligeti torkolata előtti téren tervezett monumentális szobor: a szabadság-szobor, vagy Andrássy Gyula emléke, melyeknek pályázatra szánt mintáit már láthatják az avatottak hazai szobrászaink mütermeiben.

(Az Osztrák-Magyar Monarchia Irásban és Képekben. 9. köt. Bp., M.Kir.Áll. ny. 1893. 133-141. l.)

A Margit-sziget

Budapest tündérkertje! Egy darab a paradicsomból, - az édenkert tiltott fája nélkül.

A Duna hosszu utjából Budapest alá érkezve, két hatalmas ágra szakad, melyek a hajóalaku gyönyörü Margit-szigetet ölelik körül. E két ág a szigeten alul nyomban ujra egyesül a Margit-hid hatalmas ércivei alatt és az egész fővároson végig huzódó szilárd kőpartok közé lép.

Ritka szép ez a zöld lombok árnya alatt rejtőző sziget ott a fejedelmi folyam kellős közepén, közre fogva a budai hegyek s a pesti kőpartok által. Előtte a hatalmas két hidon tul emelkedik a folyó jobb felén a királyi palota s még alább a Szent Gellért hegye, bal felén a főváros legszebb palotasora. Mögötte az ujpesti és az ó-budai sziget, mind a kettő hajógyárral és kikötővel. Ezek fogják körül. Mint egy anya az "aranyos" leányát, ugy hordja ölében a főváros a Margit-szigetet.

Még az ötvenes években csak a budai partról lehetett a Margit-szigetre átlátogatni. A dunaparti 372. számu házon volt egy harang, annak a gongására jött át a szigetről egy révész csónakkal, a ki a látogatókat átvitte és vissza is hozta. A szigeten lehetett kapni tejet és vajat.

Manapság már a Margit-sziget a főváros közönségének legkedvesebb mulatóhelye, s egyuttal üditő fürdőintézet, hová minden félórában hordják a gőzösök a közönséget, mely mulatni, üdülni vagy gyógyulni siet.

De mint mulatóhely fölött is ott lebeg a hajdani emlékek kegyeletes és áhitatos szelleme, mely a magyar nemzet előidejében e helyen találta menedékét.

A Margit-sziget legrégibb királyainknak vadas kertje, majd kolostortelep volt. Öt kolostor volt egykor e kies szigeten, azok között a legemlékezetesebb a Szent Margit szüzé, melyet IV. Béla király a tatárdulás után Margit nevü leánya számára épittetett. E kolostor lett a temetkező helye is a királyleánynak és testvérének, V. Istvánnak. Az apácák itt mind az ország legfőbb zászlós urainak leányai valának, kettő a nádoré, kettő IV. Béla király unokája. A kolostorhoz nagy javadalmak tartoztak, melyeknek jövedelmét a királyleány istenes célokra, jótékonyul osztá bőkezüleg. Még holta után is csodatetteiről beszél a legenda: Margit királyleánynak unokaöcscse, László /"Kun László" király/ halálos betegen feküdt kórágyán, s Szent Margitnak arcára boritott fátyola kelté életre ujra.

A királyi udvartartás pompáját is gyakran látta a kies sziget, s szinhelye volt annak a véres drámának, a melyben IV. Béla király unokáját, Béla macsói herceget megölték, s mely azután folytatását lelte a Magyar- és Csehország között föllobbant háboruban.

A mohácsi vész után az apácák elmenekültek a kolostorokból s az áhitatnak szánt szent hajlékokból a török vezérek csináltak laktanyákat és lovaik számára istállókat.

Száznyolcvan év mulva a török hódoltság után került vissza a Margit-sziget a Budán letelepült apácák birtokába; de már akkor a kolostorok helyén csak romok álltak, félig eltemetve a süppedő talajba. E romok figyelemre méltók ugy régészeti, mint épitészeti becsüknél fogva.

A mult század végén, midőn II. József a kolostorok vagyonát secularisálta, a Clarissa-nénék tulajdonából a vallási alapéba ment át a Margit-sziget, a honnan később, a pilis-csabai uradalomhoz csatoltatva, József nádor birtokába került. A főherceg ültetteté azokat a közel százéves fákat, melyek a sziget partjait övezik. Ő épitteté az első kényelmes nyári kastélyt a szigeten, egy romhoz ragasztva.

Ilyen kegyeletre méltó romok fogadják a sziget látogatóját több helyen, melyek e század közepén még több tanulmányra nyujtottak anyagot. Még láthatók voltak a régi fresco-festések, az aranyozások, a téglamozaikok rajtuk, a melyek azóta mind elporladtak.

A Szent Mihály kolostor homlokfala, melynek oldalához épült a nádor nyári lakása, még mutatja a hajdani csucsives boltozatu ajtót és ablakot, az egész sürün befutva repkénynyel. Egy másik rom a Pestre néző parton emlékeztet a hires Boldogasszony templomára. Ennyi maradt fönn a nagyszerü zárdából, melyet királyi pompával épittetett IV. Béla, Margit leánya menhelyéül, olasz kőfaragók által. Egy magas torony emelkedik ki a düledékek közül, benőve vadbozóttal, tulboritva százados topolyfák által. Az 1838-iki árviz utáni talajegyengetés közben találtak e romok között egy sirüreget, s abban egy márványkoporsót, mely porladó csontokon kivül egy koronát, gyürüt és aranyhimzetü öltönydarabokat rejtett. Nem messze tőle egy gyermekkoponyát, gyöngyös diadémmal. Ezek nem apácák maradványai lehettek, hanem világi fejedelmeké. A tudósok véleménye nem tud megállapodni kilétük felől.

A szigetre érkező vendégeket két pompásan berendezett vendéglő fogadja, egyik a sziget alsó, másik a felső részén. A főváros válogatott társaságainak kedvenc találkozó helye van itt, küllönösen a honatyáknak s gyakran megesik, hogy a mig a sziget felső vendéglőjében a többség pártja üli tüntető lakomáját, az alatt a kisebbség ellentüntetésül az alsó vendéglőben lakomázik, s innen is, tulról is a rázendülő tus hirdeti az országra szóló felköszöntéseket.

A sziget két végét összeköti egy lóvonatu vasut, melyen tiz perc alatt el lehet jutni a felső épületektől az alsókig folyton változó festői szép panorámák között.

De a ki igazán élvezni akarja ez édenkert gyönyörüségeit, az nem sajnálja a gyalog sétát végig a két parton, a hol a hajdankor sugalmas emlékei fogadják, a megszentelt romok, körülvéve gyümölcsösökkel, nagyszerü diszkertekkel, rózsaligetekkel és délszaki növényekkel, a kertészet diadalát mutatva be. Tavaszi délutánokon a virágok szinpompája, a sürü éjsötét lombok sürüsége, a csalogányok hangversenye valami mythosi hangulatban egyesül. Hát még az a sok szép asszony és leány! Budapest szépségkiállitása ez! - S a váltakozó sokaság között ott lehet látni magát a fenséges házi gazdát, József főherceget, közszeretet környezte családtagjaival együtt.

Egy régi népmonda szerint e szigeten vannak elásva a fejedelmi kincsek, melyeket elvinni nem volt idő, azok között a királyleány ezüst harangja is, s éjfélenkint Margit napján tulföldi fény gyulad ki a királyleány sirja fölött; megcsendül az ezüst harang, s ugyanaz a bübájos illat árad szét a tájon, melyet a krónikák legendája emlit a királyleány sirbatételénél s ujból fölvételénél. - Mind ez manapság nem mese többé! A tulföldi fény megjön, a bübájos illatárt meghozza minden tavasz, az ezernyi változatu rózsanyilás évadjában; a szigeten valódi fejedelmi kincsek ásatnak el, melye-

ket fenséges tulajdonosa, József főherceg ruház be e birtokába, s e kincsekben az egész közönség részesül, s megszólal az ezüst harang is. - E század elején még ugy jellemezhette Pestet és Budát egy külföldi iró, hogy e két város annyira német, hogy a külföldről ide vetődő utazó Németországban képzelheti magát, - ugyan magyarul is beszélnek itt-amott - a nemesi családoknál; de a müvelt emberek társalgási nyelve /a magyaroknál/ mégis csak a latin. És most - mindenhol és mindenha hallani "Margit királyleány ezüst harangjának" szavát: az édes anyanyelvet.

Csodatévő varázsa is van a Margit-szigetnek: a kőgyógyfürdője. A század elején csak egy kis híviz forrás, melyből József főherceg fejedelmi bőkezüsége, Zsigmondy Vilmos mérnök szakértő munkálata által a kontinens egyik legnevezetesebb ártézi forrását idézteté elő. Ismertetni fogjuk ezt részletesen a budapesti fürdőintézetek között. A népélet rovatában is aként emlitjük föl, mint a varázsszép sziget egyik legvonzóbb sajátságát. A hatvan ölnyi mélyből feltörő viztömeg, mely a fürdőket ellátja, fölöslegével egy hatalmas zuhatagot képez, mely hat öles magasból egy mesterséges romtorony tetejéből omlik alá a Dunába, télen-nyáron, sötétzöldre festve romokat és sziklákat, a melyeken átront.

A Margit-sziget a budapesti népéletnek a legszebb mozzanatait mutatja be quintessentiában.

Ezért hiják ezt a főváros camaeájának, mely természettől magában is drágakő, melynek értékét a müvészi idomitás felbecsülhetetlenné sokszorositotta.

(Az Osztrák-Magyar Monarchia Irásban és Képekben. 9. köt. Bp., M. Kir. Áll. ny. 1893. 141-146. l.)

A dunaparti élet

A Dunapart mutatja Budapesten a legmozgalmasabb életet, a legkülönfélébb elemekből egymás mellé rakva. A lánchidtól a Petőfi-térig terjedő corsón az elegáns világ sétál, találkozót ád, társalog /kocsival ott nem szabad járni/; ott mutatják be a legujabb toiletteket, a kávéházak előtti járdákon, a pompás kioszk akácfái alatt kávéznak, fagylaltoznak, ujságot olvasnak. S aztán egy vaskorláttal odább, egy lépcsősorral alább, a széles rakodó parton izmos munkássereg hordja a vállán a zsákokat, hempergeti a tonnákat, emeli nehéz teherkocsikra a hatalmas málhacsomagokat; hatan cepelnek egy-egy gyapjuzsákot, vastargoncán tolnak becsomagolt dohánybálokat, térdig-vállig gyürközött athletai alakok, s aztán megint egy korláttal odább, egy lépcsősorral alább: ott vannak az uszószinek, a hideg fürdők, a csónakházak, ezekhez siet forró napokon az üdülést kereső közönség. Ott látni a csónak- és uszó-versenyeket. A fényüzés, a munka és az üdülés mind egy képen csoportositva. S a kék Duna tükrén egymást váltva-kerülgetve sikamlik az apróbb-nagyobb gőzösök raja minden irányban.

Folytatja a képet alább a gyümölcspiac, mely alant a rakparton elkezdődve végig vonul egész a vámházig, készélesedik a plebánia-téren: ernyős sátorokkal és azok nélkül, hagymafentő sáncok, zöldségtorlaszok, hihetetlen mennyiségeivel a piros paprikának s még pirosabb paradicsomalmának, fölváltva gyümölcsgarmadáktól; a piros szin minden változataiban rikitó almák kosár számra; a hamvas kék szilva s a sárguló őszi barack öblös puttonyokban; a minden szinü és zamatu szőlők halmazai; embermagasságu határhalmok rakva óriás görögdinnyékből, a sötétzöldön kezdve a csikos világos zöldig: csalogatóul egy-egy ketté szelve s vérbélü tartalmát kifelé fordítva. Már a sárgadinnye több kiméletet kiván; az nem hagyja magát kupacba tetézni, s kantalup, turkesztán, cserhaju küllön vármegyét követel. Az elárusitó hölgyek kivétel nélkül a legsulyosabb néposztályhoz tartoznak, derék termettel, jó egészséggel, ép tüdővel megáldva, a kik a nyár rekkenő hevét s a zimankós tél hózivataros napjait ugyanabban a jellemző öltözetben dacolják végig panasztalan, sorsukkal megelégedve. Becsületes, jó teremtések. Engednek alkudni. Nem magasztalják fel a selejtest annak, a ki ért hozzá; nem gorombáskodnak a válogatóval. Pedig ide jár a város minden "jó gazdasszonya": fiatal kisasszonyok, polgárnők, hivatalnokok feleségei, divatos öltözetekben, cselédeiktől kisérve. Maga e sorok irója is gyakran meg szokott közöttük fordulni nyaranta a svábhegyi szükségletét bevásárolni s igy tapasztalat nyomán adhatja ki a bizonyitványt, hogy a Pest-dunaparti gyümölcs- és zöldség-áruló hölgyek mintaképei a kellemetesen méltányos igazságtudásnak.

Tovább haladva a Dunapart mentén, rábukkanunk a nagy baromfipiacra, melynek előcsapataival már találkoztunk a zöldségpiacon, a kránclis hölgyekkel, kik csirkét, libát kinálgatnak a kocsival megállapodónak. Itt azonban már egész koloniája van az áldozatra szánt tollasoknak, nagy részük kupola idomu vesszőrekesztékekbe zárva. Ezeket többnyire a közel fekvő nagy alföldi városokból hozzák; azonban a pesti kofák már a vám előtt megvásárolják s a csirkemonopoliumot kezükből ki nem bocsátják. Nem felejtendők el ezek között a gyönge malacok sem, a melyek, kivált uj esztendő előtt, mesés árakon kelnek, mivelhogy Budapest összes keresztény lakossága át van hatva attól a hittől, hogy uj-év napján a malacpecsenye szerencsét hoz, mert "előre" tur; a szárnyas baromfi ellenben baljóslatu sült ekkor az asztalon, mert az "hátra" kapar!

Ebbe a kedélyes népcsődületbe elszórva, - ma már mind ritkábban ugyan - találjuk a Laci-konyhákat.

Egy kis magyarázat kell hozzá.

A régi magyaroknak több rendbeli László királyuk volt. A legelső Szent László volt. Ezt szerették azért, mert vizet teremtett elő a sziklából a szomjazóknak. A második volt Kun László. Ezt nem szerették azért, mert az embereket éhezni tanitotta; elvette a marháikat, ugy hogy a parasztok maguk huzták a laptikát s elnevezték azt Kun László szekerének. Hátul maradt a Dobzse László, a ki annyira engedékeny volt, hogy utoljára nem volt pénze a mészárszékre, hanem a sátoros kunyhóból hordatta fel Budavárába a sültet. Ezért hijják azt a sátor alatt sistergő katlant mai napig Laci konyhának.

De annyit meg kell vallanunk, hogy a ki még abból a fehér cipó közé szoritott cigány pe-

csenyéből nem evett, s rá abból a hamisitatlan kecskeméti kárcosból nem ivott: az nem is tudja, mivel élt Lucullus?

Egy utca-kanyarodásnál a baromfi-vásárról a halpiacra bukkanunk.

A halárusnők már a kofák aristocratiájához tartoznak. Mindannyian délceg, kidomborult alakok; festői mintát is találni közöttük. Sátoraik alatt láthatók nagy kádakban a bőjti eledelül szánt kisebb fajta vickándó csemegék; de a vágó tőkéiken mázsás harcsák, tokok és vizák pompáznak, melyek még félig elevenek, s tátognak, mikor a szép kezek a hatalmas bárddal egy szeletet levágnak belőlük.

Különös gourmand uraságok, casinói habituék tudják a módját, hogyan kell magukat nagyratartó halász uraságok által meginvitáltatni azok földszintes házaiba, kedélyes halászlére, a hol aztán nincs egyéb, mint magyarosan készitett hal - meg pezsgő, és semmi toaszt. Hanem ezt csak válogatott urak engedhetik meg maguknak - ritkaságképen.

Ilyen a budapesti vásári élet. Hiányzik belőle a világvárosok kinálgatási lármája: az az énekhangra szedett reklám, a mitől a délelőtti órákban visszhangzanak Páris és Nápoly utcái.

Még nehány évtizeddel ez előtt lehetett nehány sajátszerü hangot hallani az utcákon: a dunavizes ember "Dónawoósz!"-t kiabált, a házaló eltutmálta reszkető hangon a "Handléé!"-t, a szalmaáruló végig kiabálta az utcát a "szalmát vegyenek"-kel, a váci olajárusnő elrikkantotta az "oláj"-t, a milimári leány beénekelte a kapu alá "Káfen's a Mili und an Obers!", a soroksári polgártárs ránk parancsolta dörgő szóval, hogy "Krumpli káft!" /magyar-németül/, a tót leány melancholicusan énekelte a "Káfni Sooond"-ot /vegyenek homokot/, a tót ablakos minden kapun bekiáltotta hogy "fénsztrmók!", stb. Ma már mind ez mulófélben van, kivált a pesti oldalon; a kinek valami eladni valója van, nem hivogatja a vevőket; tudja, hogy érte mennek.

Most egy intésére a büvészpálcának ugyanaz a kép áll előttünk, csakhogy télre válva. Ugyanaz a közönség: uraságok és napszámosok; azok prémes kabátokban, karmantyuba dugott kézzel, ezek pokrócba bugyolált lábbal, vaslapáttal a kezükben. Mindenki a zajló Dunát nézi. Az alsó rakpartot ellepte már az áradat; a raktárak és a gőzösök váró szinjei eszterhajig meritvék a vizbe. A fölséges folyam, közepén egész domborura duzzadva, vágtat, mint a förgeteg, a két összeszoritó part között: fenn Pozsony, Komárom, Nagy-Maros és Vác alatt már elsodorta a jégtorlaszait; de Budapesten alul, Duna-Földvárnál még egy mérföldekre nyuló jégtorlat áll, mely föltartja az árt, s óráról órára duzzasztja a folyót a kettősváros között. A csatornák zsilipjei be vannak már tömve; szörnyeteg szivattyugépek okádják a füstöt az égbe, a moslékot a Dunába. A téreken föl vannak halmozva a dereglyék, vasladikok, melyek mentő eszközökül rendelvék, ha az árviz kitör; mellettük tüzoltók, hidászok teljes készületben. A Duna ilyenkor rettentő hatalom! Egész jégmezőket zudit az álló hidat kőoszlopainak; a jégtáblák harsogva törnek ezeken darabokra s azokból a folyam házmagasságu torlatokat halmoz a partokon. A közönség éjjel-nappal nyüzsög a kőparton s lesi az ágyuszót. Három lövés a veszély kezdetét jelenti. Hatnál már itt van! Tizenkét lövésnél a menekülésre kell gondolni! Egy ujabb jégzajlás egész halom deszkát hoz magával: valahol az árviz egy épületfatelepet sodort el. Akadnak merész hajósok, a kik dereglyével beha-

tolnak a jégárba s összeszedik az uszó zsákmányt. Ellenben nagy derültséget kelt az a jégtáblára szorult nyulpár, mely bámulva nézi, hogy mennek el mellette a házak. Végre meghozza valaki az örömhirt az állandó árvizbizottságtól, hogy a dunaföldvári jégtorlasz megindult. Percek alatt szájról szájra terjed a mentő szó, s arra tizezernyi ajk kiáltja harsogva az éljent. Megéljenezik a Dunát! Csak a lapátos emberek nem éljeneznek. A jég volt az ő aratásuk.

(Az Osztrák-Magyar Monarchia Irásban és Képekben. 9. köt. Bp., M. Kir. Áll. ny. 1893. 146-150. l.)

Társadalmi és politikai élet

/Részlet./

....

Hat héttel a választás előtt megkezdődik a munka. A választókerület legtekintélyesebb polgárai fölhivást intéznek plakátok utján a párthivekhez, hogy a jövő vasárnapon gyüljenek össze nagy számmal a megjelölt helyiségben. Ott azután megválasztják a százas bizottságot, s megbizzák azt, hogy huzsonöt hintóra ülve vonuljon föl a kiszemelt jeles férfiuhoz, a kiben a párt közbizalma egyesül, s kérje föl őt a jelöltség elfogadására. A nagy férfiu enged a megtisztelő fölhivásnak s a százas bizottsággal együtt visszatérve a gyülekező helyre, kinyilatkoztatja, hogy büszkének érzi magát, ha ezen kerület érzelmeinek tolmácsa lehet a jövő országgyülésen. Az alatt megválasztották az elnököt, két alelnököt, három jegyzőt és egy pénztárnokot, a ki az alkotmányos müködés költségeit fogja elintézni. A szükséges összeg nagy hamar alá van irva. A választás költségeit a párthivek viselik. A legelső kiadás száz, vagy kétszáz, vagy ötszáz zászlónak a beszerzése, a jelölt nevével ellátva. Minden házi urnak kötelességévé van téve egy ilyen zászlót a háza padlás-ablakába kitüzni. Ekkor a jövő vasárnapra kitüzetik a nagy gyülés, melyen a jelölt programmbeszédjét meg fogja tartani.

De már akkorra az ellenpárt is szervezkedett, s egy más nyilvános téren vagy teremben megtartandó gyülést hivott össze. Már erre a nagy gyülésre száz hintóval mennek a jelöltért, s minden kocsis mellett ül egy zászlót lobogtató polgártárs. Az utcán párt szerint éljenezik vagy a kocsiban ülő nagy embert, vagy az ellenfelét. A programmbeszéd nagy lelkesedés között megtartatik, egy óra legalább megkivántatik hozzá. Akkor az egész közönség hazáig kiséri a maga jelöltjét; a két párt gyakran összetalálkozik az utcán. Nem inzultálja senki az ellenfelét, csak a saját jelöltjét éljenezi, s aztán számlálja, hogy hány kocsival voltak amazok. A jövő fölvonulásnál két annyival fognak kurukkolni.

A következő vasárnapra tüzetik ki a nagy pártlakoma ötszáz teritékkel. A mit nem szabad az "etetés-itatás" rovatába sorozni; mert a fővárosi választópolgár a saját költségére lakomázik s ott a "tisztelt jelölt" nem "gazda", hanem "vendég". ....

....

Végre, mikor elkövetkezik a nagy választási nap, már korán reggel összesereglenek a választók a kijelölt külön gyülekező helyre s onnan gyalog, elől vitt zászlók lobogtatása és zeneszó mellett vonulnak a választás szinhelyére. S ott mindenik párt megbizza az elnökét és alelnökét, hogy mint bizalmi férfiak képviseljék a szavazatszedő urnánál a pártot; azok ügyelnek föl a szavazók személyazonosságára és hogy nem megy-e valaki kétszer szavazni. A pártelnök ajánlja a jelöltet pontban 8 órakor még más 10 választópolgár aláirása mellett s pontban 8 1/2 órakor kivánja a szavazatot, a mit a választási elnök ünnepélyesen kijelent. Kezdetben huszával bocsátják be párt szerint a szavazókat. Délig egyenlő lépést tart mind a kettő. Délután az egyik párt megcsappan. Már akkor csak öt percenként küldenek be egy-egy szavazót. Az ellenpárt felülkerekedik. De azért nem hagyják abba a harcot. Megindulnak hintókon, omnibuszokon, tejes-szekereken az elszórt hiveket összeszedni,s nagy az öröm, mikor visszatér egy kocsi a megkapott szavazóval. Most kell vigyázni a vezéreknek és káplároknak, hogy a szállingó hiveket az ellenfél el ne kapkodja; nyargoncok vágtatnak a hirlapokhoz a bulletinekkel: mennyi a vörös toll száma, mennyi a zöldé. Az utcákat ellepik a néptömegek. Mindenki lázas izgalomban jár-kel. Végre megérkeznek az omnibuszok, a tejes-szekerek. Nagy az örömriadal az ellenpártban: "Itt vannak az extravillánok!" Azok korábban nem jöhettek, mert a mezei munkával voltak elfoglalva. Ezek megint helyreütik az egyensulyt. De más sem volt rest! Azok meg rezervában tartották a százas bizottságot, s mikor már az ellenpárt biztosnak hitte a diadalt, akkor berukkolnak, és mire az éj beáll, csakugyan megszerzik nehány szavazattal a többséget. De még a kórházból is elhozzák a betegeket - szavazni!

Mikor aztán az elnök bezárta a választást, kihirdette az eredményt: akkor fölzendül az örömriadal a győzelmes pártban. Most már kétszáz kocsival vonulnak a megválasztott képviselőért, a kit öt fehér lovas, elől-hátul fölllobogózott hintón visznek a választás szinhelyére a mandatumot átvenni. A mig odáig eljut, a kocsija megtelik bokrétákkal és koszorukkal, melyeket a szép hölgyek az ablakokból hajigáltak le. Két felül lobogó inges-gatyás lovasok bandériuma kiséri, az egész utca tele van repülő zászlókkal és éljen kiáltozással.

Hát bizony Budapesten igy megy a képviselőválasztás. Nem teszszük a kezünket az ölünkbe, hanem megteszünk mindent a hazáért. A ki győzni akar, küzdjön érte!

(Az Osztrák-Magyar Monarchia Irásban és Képekben. 9. köt. Bp., M. Kir. Áll. ny. 1893. 156-162. l.)

A királykoronázás

/Részlet./

..... megkezdődött az alkotmányos eskületételre való felvonulás: a budai vizi kaputól, az Albrecht-uton, a lánchidon végig egész az esküterig. Elől vonultak a huszárok, utánuk az udvari csatlósok skarlat öltönyben, azután a pálcahordók diszöltözetben. Rendre jöttek a megyei benderiumok, mindenféle középkori szabásu diszöltözetekben, panyóka mentékkel és farkasbőr kacagányokkal, sastollas és kócsagos kalpagokkal; Mária Terézia korabeli himzett dolmányokban és skófiummal kivarrott Zrinyi-mentékben, megyei zászlókkal; azután megint egy csapat nemes apród, aranyos veres ruhában. Most jött az örege! A főrendek, a zászlós urak, kincseket érő drága diszruhákban, telivér paripákon, a lovagrendek vitézei teljes ornátusban; aztán a zászlókat vivő főurak, kik rendre egyikét emelték azoknak a selyemlobogóknak, a melyek a magyar király birodalmához tartozó és tartozott hübéres tartományok cimereit viselték. Közben elválasztva magában a Magyarország heroldja: széles tollas kalapban, országcimerével a mellpalástján, hirnöki buzogányaival a kezében; az országbiró az ország kormánypálcájával, a horvát bán az ország almajával, azután a felelős miniszterek, majd a főhercegek, végül a kettős keresztet emelő püspök, mind lóháton. Ekkor léptetett aztán Hófehér paripán a király, Szent István koronájával a fején, palástjával a vállán, kardjával az oldalán. Utána a püspöki kar, valamennyi főpap lóháton, teljes egyházi ornátusban, lovaikat csatlósok vezették. S a milyen hosszu volt az ut a budai Szent János templomtól a pesti plebánia-térig, olyan sürün volt megrakva minden emelvény, tribüne és ablak lelkesülten éljenző közönséggel...

(Az Osztrák-Magyar Monarchia Irásban és Képekben. 9. köt. Bp., M. Kir. Áll. ny. 1893. 162-168. l.)

A városban történő események, változások sohasem kerülik el Jókai figyelmét. Nemcsak az országgyülésben, hanem a sajtóban is többször foglalkozik a főváros szinházaival, beszédet mond az egyetem ujjáalakitásának évfordulóján, idegenforgalmi propagandát folytat és tanácsokat ad az ezredévi ünnepségek megrendezéséhez.

A Nemzeti Szinházról könyvecskét irt, a városról pedig mindig kész volt beszélni, vagy irni még az idegenforgalom föllendítése érdekében kiadott lapban is.

A színház külseje

Még az ötvenes évek elején nem volt az az oszlopos csarnok a szinház homlokzatán, mely most egy tornácos erkélyt emel; a vasrács sem volt. Az utcáról egyenesen benyitottunk az udvari kapun a pénztárhoz, mely egy oldalcellában volt elhelyezve, a hol a még akkor sem pénztárnoknak, sem pénztárosnak, hanem kaszirusnak nevezett, rangfokozatra nézve másodosztályu leggorombább embere a közéletnek, Kolozsi ur regnált autocrata módon.

Arra is kevesen emlékeznek már, hogy hajdanában, ha valaki ezt a nevet kiejtette a száján "Kolozsi", a vele beszélő rögtön utána kiáltotta e másik nevet "Barkóczi" háromszor. Mivelhogy a Kolozsi név szerencsétlenséget jelent, a Barkóczi ellenben szerencsét.

De még ismeretesebb volt az a hiányos rim, a mit a szinészek hangoztattak a hónap első és tizenharmadik napján a kassza fizető ablaka előtt: "Kolozsi! Van-e gázsi?" A mire a hatalmas ur nagy gyakran olyan feleletet adott, hogy megérdemelte vele titulusát: megmondta' hogy "mi" van.

Pedig a kassza ablakától a kapuig állt ember hátán ember; szinész, kórista, a ki a nagy leszámitolást várta. Ne felejtsük ki a pontosan megjelenők sorából azokat a köztiszteletben álló hölgyeket, a kik a gázsit felvevő müvészektől bizonyos kamatokat felvenni serénykedtek. - Nem! Nem voltak zsidóasszonyok. Igazhitü keresztények voltak, a kik negyvennyolc percentre dolgoztak...

Tehát az olyan gázsinapokon, a mikor a kassza feneke nem volt lyukas, ott tartotta Kolozsi ur a nagy komputust a nyitott ablak hidpárkányán, a jól rovancsolt lajstromból kiszámitva, hogy kinek mi lehuzása van büntetett törvényszegés, próbaelmulasztás, elkésés, koránbelépés, szerepnemtudás cime alatt. Előleg? Az nem ismertetett.

A szinház udvara még akkor fákkal volt beültetve /morusok és acer negundók voltak/ s csak a fal melléke volt kikövezve. Esős napok után a szép csiperkegombák hatalmas fejükkel kiemelgették a nagy gránitkockákat a földből, a mire embererő nem lett volna képes. Ezek az Olympon termelt champignonok a szinház titkárának, Csepregi urnak a deputatumát képezték. /A kiről majd később még meg fogok emlékezni./

A szinház előtt még akkor /1848/ nem állt semmi szobor.

Csak később diszitette azt fel az igen kedves barátom, tehetséges irótársam s később nagylelkü maecenás, Tomory Anasztáz, ki előbb a legnagyobb magyar drámairó ércszobrát készittette el Czüllichchel: a ki már akkor sok jó mellszobrot csinált, Széchenyiét, Vörösmartyét, Petőfiét, Jókainéét, a mik nálam még mind ékeskednek; de Katona szobrával nem volt szerencséje. A drámairót ballettáncos induló mozdulatában ábrázolta, a ki magasra felemelt kezében egy irótollat tart az ég felé, mintha a tintáját oda akarná fecskelni a csillagok közé. Ennek a szobornak nem volt e helyett maradása. Tomory kicseréltette azt később idősb Lendvay Márton[45] ércszobrával, melyet Dunaiszki[46] szobrász készitett; az már jobban bevált. Sokáig fogadta Lendvay szobra a szinházba járó közönséget s csak nagy későn helyeztetett nyugalomra a szinház belsejében.

A muzsák templomának a teteje veresrézből volt jól egymáshoz forrasztott érclapokból összekovácsolva. Egy szép estén egy ádáz vihar alákurakodott ez érctetőnek s az egészet szépen felgöngyölitette, mint egy iv kartonpapirost s átdobta a szomszédos botanikus kertbe. Soha én annál rémségesebb mennydörgést nem hallottam. A szinházban éppen Machbetet adták; a közönség azt hitte, hogy az uj mennydörgő gép produkáltatik ily sikeresen, csak akkor bámult el aztán, mikor a tetőtlen padlásról betörő szél kioltotta a lámpásokat. - Az a jó volt benne, hogy legalább uj tetőt kapott a szinház, a mire nagy szükség volt, mert már a végin nagyon beesett a szinpadra a záporeső, s hiába! Coriolánt még sem lehetett eljátszani paraplé alatt. Ámbár én bizony nem tudom, hogy miért ne lehetett volna, ha a római matrónák krinolinban szerepelhettek.

Az utcáról könnyü volt a nézőtérre betalálni. Ruhatár nem volt. Télen minden okos ember magával viszi a szinházba a felső kaputrokját; hideg van ott szörnyen! A zártszékek közötti közlék pádimentomán ugyan vannak lécekből készült szelelők; de azokból nem meleg jön elő, hanem pincelégvonat. A nyughatatlan ujságirók ugyan eleget lamentálnak, hogy fütsék már a szinházat, de Komlóssy ur azt felelte rá, hogy "nincs fa". - Ő volt a szinház gazdája...

(J.M.: A Nemzeti Szinház multjából. Bp., Révai, [1914.] 6-9. l.)

Csevegés Budapestről

Budapest Europa legkevésbé ismert fővárosa.

Pedig Bécstől a vasuti gyorsvonaton ötödfél óra alatt elérhető s gőzhajón egy reggeltől délestig tartó regényes kirándulás nyugpontjául kinálkozik.

Utban esik a kies fekvésü régi koronázó város, Pozsony; Rév-Komárom, a monarchia Sebastopolja, Esztergom nagyszerü bazilikájával; a történelmi Visegrád fölséges romjaival, a szép Vác; s a panoráma, melyet a gőzhajón utazónak Budapest látképe nyujt, megérdemli az áldozatul hozott időt.

A természet maga pazar kézzel ékesité fel Budapest környékét s az emberi alkotás csak kiegészíti a harmoniás hangulatot. Az ikerváros között szélesen hömpölygő hatalmas folyamot három álló hid igázza le; melyek közül az első a lánchid monumentális épitménye s nem találja párját Európában. A baloldalon emelkedő várhegy, királyi palotájával, a Gellért hatalmas sánckoronájával s rajtuk tul felmagasló erdőboritotta hegyek, azok között a nyaralóktól tarkálló Svábhegy, festői ellentétet képeznek a baloldali város szabályosan épült palotasoraival s a rajta tul elterülő ligetekkel váltakozva, egyfelől a gödöllői hegysorán találja láthatárát, mig délnek az alföldi sikságon vész el.

De a mi más continentális fővárosok fölötti előnyét képezi Budapestnek, ez a két Dunapartja. Szilárdan épült kikötő rakpartok szegélyezik a Duna medrét; azok közül a pesti oldalon a kereskedelmi forgalom élénk tanyája, a rakpart, éjjel-nappal lázas munkásság színhelye, mig fölötte két ölnyi magasságban közlekedési utca emelkedik, a corso, a sétány, a kioszk, a szobrok piaca. Idefenn elegáns, sétáló nép, alant hordót hengerítő, zsákemelő munkásraj és azon tul a széles folyam, mely fenségében csak a Dardanellák szorosának enged, folyton járókelő gőzhajóktól átszelve. Ez a nagyszerü élet és mozgalom hiányzik más fővárosok folyamparti részeinél.

Az a hosszantartó palotasor, mely nemsokára az uj országház nagyszerü épitményében találandja kezdőpontját /a mig azt az ujabb paloták meg nem előzik/, végtül végig az elevator épületéig, megragadó képet mutat a Duna felől érkezőnek, s az első benyomás hatása fokozódik, midőn az a balparti városba mélyebben behatol. A belseje épen olyan europai képet mutat, mint a külseje. Az Andrássy-ut, a belső körut és a befejezéshez közelitő külső utca-öv, még azokat is meg fogja lepni, a kik egyenesen Párizsból jöttek Budapestre.

Az egyes kiváló közintézetek, paloták, muzeumok, mükincseik leirását szakavatott kezekre bizva, e sorok irója csupán az általános kép bemutatását tüzte ki feladatául.

Az utcákat mindenütt rend, tisztaság jellemzi. Kövezetlen utcái a fővárosnak nincsenek már. Az utcák gránittal, asphalttal, néhány macadammal burkolvák, nyáron öntözik valamennyit naponként többször, az egész ikervárosra szolgáló vizvezeték segélyével. A főutcák lombos fasorokkal vannak szegélyezve. Gázvilágitás van a város minden részében, néhol a villanyvilágitás is alkalmazva. A közlekedést nagyszámu bérkocsi és omnibuson kivül a közuti - s villamos vasut tartja fenn. Budapest külső előnyei közé tartozik még az is, hogy vasutaink két nagy indóháza közvetlenül a város főutcáihoz csatlakozik, a melyek egyenesen a város közepébe vezetnek.

A háztömegek között enyhes nyugpontul kinálkoznak a közkertek, az Erzsébet-tér, a muzeumkert s a hol az Andrássy-ut villái végződnek, kezdődik a pompás városliget, ős fáival és rózsacsoportjaival, a kiállitási rotunda, az állatkert és a mulatók kecsegtető práter, közepén a ligetnek csónakázásra szolgáló tó, kies szigeteivel, télen a korcsolyázó közönség kedvenc találkozója. Mindenütt a kényelem és lakályosság, párosulva a természet szépségeivel.

De hol az idegen valódi müvészi kézzel megdicsőitve szemlélheti a természeti szépségeket, az a Margitsziget, mely maga egy folt a tündérországból, s melyhez hasonlóval Európának egy fővárosa sem dicsekedhetik. Csakis magas tulajdonosának, József főhercegnek áldozatkészsége teszi értehetővé, hogy a fővárosnak ilyen remek mulatóhelye kinálkozik.

Elragadó szépnek nevezhető a királyi várlakot félig környező várkert is, ősrégi és ujabb ültetésü fáival. Az is "páratlan a világon, hogy a királyi palotából egyenesen egy nagyszerü parkba lehessen lépni." /A hogy ezen szavakat a kornás királyné ajkairól volt szerencséje e sorok irójának hallani./

A várostól nyugatra fekvő hegyre a fogaskerekü vasut visz fel husz perc alatt. Ott azután őserdők és diszkertek között, egy egész uj várost találunk, mindenféle épitészetü nyaralókból.

De a mi a legnagyobb ritkasága és becses különlegessége Budapestnek, az a nagyszámu fürdő-

inek kincse. A császár-fürdő, a rudas-fürdő, a Margitszigeti, az artézi, a városfürdők, nagyszerű természeti gyógyhatásuknál fogva magukban elég vonzerőt gyakorolhatnak a külföldi közönségre nézve, hogy Budapestet zarándokolása központjává tegye. S az eddigiekhez járul még az ujabb időkben felfedezett keserű forrás, melynek vizét, mint unikumot hordják szét a világ mind az öt részébe, míg csodahatásu fürdőjéről tudomást sem vesznek.

Mig a nyári hónapokban Bécsben minden szinház zárva van, addig Budapesten soha nem nélkülözi a közönség a szini előadást.

Budapest a magyar kormány székhelye s a magyarországi parlament állandó székhelye, valamint a monarchia delegátióinak évenkénti váltakozó szállása. A budai királyi várban évenkint hosszabb időt tölt a király családjával és udvarával együtt. A királyi várlak megnagyobbitása már el van határozva s a megállapitott terv szerint, az egyike lesz a főváros monumentális épületeinek.

Budapest lakossága általában az europai müveltség fokán áll. Ritka ember, a ki több nyelvet ne beszéljen. Németül legtöbben, franciául a müveltebb körökben. Iskolákra a főváros husz év alatt sok millió forintot áldozott. Iparosai szorgalmasak és értelmesek. Kereskedelmi osztálya szilárd hitelü és széles összeköttetésü. Néposztályai általában becsületesek, türelmesek és hazafiasak; a mellett szabadelvüek és nem könnyen felizgathatók. Társulási szellem, jótékonyság, emberbaráti erények mindannyian közös tulajdonai.

A lakosság vagyonosodását bizonyitják, a város szemmel látható gyarapodásán kivül a statisztikai adatok. Ezeket is nagyon érdemes a külfölddel megismertetni: miszerint nemcsak a mulatás, gyönyörködés és üdülés céljai vezetnek ide, hanem üzleti érdekekből is van elég oka a külföldinek Budapestet közelebbről megismerni. Távirdája, postái, vasutai rég összecsatolják a nagy világgal.

És ez az egész Budapest, mondhatjuk, hogy hoszonöt év óta támadt. - Ötven év előtt elpusztitá az árviz, kilenc tizedrészét ledöntve az akkori házaknak. Negyven év előtt a háborui katasztrófa tette hamuvá; azután évtizedekig el lett hanyagolva, szándékosan, egy hibás kormánypolitika által; csak a midőn a jelen alkotmányos korszak behelyezé az őt megillető helyébe, vette az eddig is bámulatosnak mondható lendületet.

Külső szépitésére, biztositására, hasznos befektetésekre maga a nemzet is segédkezet nyujtott, éppen ugy a király, ki milliókat áldozott középületeinek létrehozására és szellemi emelkedésére, valamint a főváros közönsége is; de a minek Budapest jelenlegi s ezutáni emelkedését is köszönheti, az az egészséges közszellem, mely minden téren megindító és vonzó erőt gyakorol az egész országra. Vajha gyakorlná azt valaha a külföldre is. Megérdemelné tőle s nyereség volna mindkettőre nézve.

(Budapesti Látogatók Lapja 1892. febr. 20. III-VI. l.)

„Szólásra következik Jókai Mór"

A forradalom utáni években Jókai népszerűsége mindinkább megnőtt. Író tevékenysége mellett közszereplésre is vállalkozott. 1861-1896 között országgyűlési képviselő volt az ország és a főváros különböző választókerületeiben. Talán a politikai élet kevésbé gazdagodott képviselői tevékenysége nyomán, de irodalma annál többet nyert, hiszen az országgyűlési találkozók, a "folyosó" kitűnő forrásnak bizonyult. Számos művének részleteit, ötleteit ott szedte össze.

A fővárosban 1869-ben az erzsébet- és terézvárosi választókerületben jelölteti magát, ahol Gorove István kereskedelmi minisztert megbuktatja. 1875-ben a pártok fúzióját támogatja, ellenzékiből kormánypárti lesz. 1875-1878-ig Budapest Józsefváros képviselője.

Kedélyes előadásaival, megnyerő humorával, kiváló szónoki képességével mindig nagy hatást gyakorolt hallgatóira.

Később azonban már remekbeszabott felszólalásai, szellemes interpellációi sem védték meg a támadásoktól. Politikai nézeteinek változtatása miatt elveszítette népszerűségét. Több mint három évtizedes képviselői tevékenysége után megbukott.

1896-ban Karcagon lépett fel Madarász Imre ellen. Az ottani Függetlenségi Párt olyan erős volt, hogy Jókai bukását biztosra lehetett venni. Mikszáth le is írta: "Aki Karcagot kapja, annak harangoztak, az elvégezte politikai pályáját." Így is lett. A bukást maga Jókai is nagy megdöbbenéssel vette tudomásul, de keserűségét nem mutatta. A kudarcot maga igyekszik humorral elütni, amikor a választási költségeket "temetési költségnek", a számlát pedig "partecédulának" nevezi. A bukást végül a következő szavakkal veszi tudomásul: "Hála nemzetem gyengéd figyelmének, mely a Sándor-utcai dicsőségőrlő malomból felszabaditott..."

Jelentés a pesti Nemzeti Színház ügyében teendő vizsgálatra kiküldött bizottmánynak

/Részlet./

Tisztelt képviselőház!

Midőn egyik legnevezetesebb hazai intézetünk felőli jelentésünket beadnók, nem mulaszthatjuk el az alkalmat ez ügy fontosságára a nemzet figyelmét felhihatni. Nekünk a pesti nemzeti szinház nem csupán közmulatságok helye; - a hazai mivelődés, a magyar nyelv, irodalom és művészet menedéke az. Az elmult évtized viszontagságai közt a szeretet féltékenysége, melylyel az egész haza kisérte ez intézet jó és bal sorsát, bizonyitványa annak, mi befolyása volt a közéletre ez intézetnek; s magyarázatát adja azon terhelő intézkedéseknek, mikkel a hatalom ez intézet előhaladását gátolni törekedett, s a mik nagy részben okozák ennek anyagi hátramaradását.

Mostoha idők jövedelme a jó tanuság! Mi iparkodtunk e tanuságokat összegyüjteni, s az intézet állásáról lehetőleg világos nézeteket terjeszteni a tisztelt ház elé. ....

(Batizfalvy István szerk.: Az 1861-ki évi Magyar országgyülés. 3. köt. 398-399. l.)

A választójogi törvényjavaslat ellen folytatott obstrukció következtében az ellenzék igyekezett a fővárosi törvényjavaslatot sürgősen napirendre tüzetni és ezzel egyidőben a választási törvényjavaslatot a napirendről levetetni. Ezt a célt szolgálta a Jókai Mór beszédében előterjesztett határozati javaslat. Második és harmadik beszédét is elmondta e tárgyban. A ház indítványát nem tüzte napirendre. Felszólalásaiból nem a parlamenti csatározás a lényeges, hanem az a szeretet és érdeklődés, amellyel a főváros fejlődését figyeli.

A Buda és Pest városok egyesítéséről

SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT SÜRGŐS TÁRGYALÁSÁRÓL

/Részlet./ 1872. március 12.

T.Ház! Van szerencsém egy határozati javaslatot a t.ház asztalára letenni. /Halljuk!/

Ezen határozati javaslat, amely alá van irva 11 képviselő által, következőkép hangzik: "Miután Buda-Pest főváros rendezése sürgetős és elodázhatatlan: határozza el a ház, hogy az erre vonatkozó törvényjavaslat napirenden kivül tárgyalás alá vétessék haladéktalanul". /Helyeslés a baloldalon./

Bátor vagyok néhány nagyon rövid szóval indokolni határozati javaslatomat. Biztositom róla a t. tulsó oldalt, hogy nem időhuzás céljából beszélek. Mellőzök sok olyan tárgyat, mely igen szigoruan ide tartoznék. Ha karnám, elbeszélhetnék két napig arról, hogy milyen szükséges valahára Buda-Pest városának rendezése. Itt csak azt emlitem meg, hogy ezen kérdést nem csupán egy párt sürgeti: ez önöknek pártját is éppen ugy érdekelte, mint a mi pártunkat és éppen ugy lett sürgetve a Deák-párt által, mint a miénk által. Nem csupán pártoknak, nem csupán a fővárosnak, hanem az egész országnak érdeke az, hogy Buda-Pest valahára rendezve legyen.

Eziránt a törvényjavaslat már be is van adva, és hogy az most nem tud napirendre kerülni, annak oka az, hogy a magas minisztérium jónak látta a választási törvényjavaslatot hozni előtérbe.

Uraim! Ha előre, képviselői kötelességemhez képest, meg nem tettem volna azt, hogy - amit sürgetőbbnek hiszek - Buda-Pest városának rendezését a minisztérium figyelmébe mint magán ember, mint képviselő nem ajánlottam volna; ha előre nem figyelmeztettem volna a t. kormányt arra, hogy a választási törvényjavaslatnak előtérbe való tolása által minden törvényjavaslat, de különösen ez a legégetőbb, a Buda-Pest rendezéséről szóló, háttérbe fog szorittatni: magamnak tennék szemrehányást. Igy nem tehetek másnak szemrehányást, mint azon tulsó oldalnak, mely bennünket ezén mostani kelepcébe juttatott. Uraim, nem akarok a rekriminációk terére menni; hanem arra kérem a t. házat, hogy ezen nagyon, ezen fölötte fontos tárgynak engedjenek most önök vitáiból egyetlen napot át; hiszen nincs az a pogány ellenség, mely a harc közepette egy napot ne engedjen, fegyverszüneti napot ne adjon, hogy az elesettek eltakarittathassanak. Ennél sebesültebb részünk nincs nekünk, mint e törvényjavaslat. Engedjenek tehát a tuloldalról nekünk erre egyetlenegy napot: higyjék el, éppen annyi napjok marad a vitának folytatására, ha ezt az egy napot kiveszik belőle, mint ha ezt is benne tartják. /Élénk helyeslés a baloldalon./

Én arra kérem a t. házat, hogy mondja ki, hogy ezen határozati javaslat ma kinyomassék, holnap pedig kiosztassék és holnapután tárgyalás alá vétessék. /Helyeslés./

(J. M.: Politikai beszédei. 1. köt. Bp., Franklin Társ. ny. /1930./ 180-181. l.)

Az ujpesti Dunaágat ideiglenes téli kikötő létesitése céljából védgáttal elzárták. Ezáltal az állóvá lett viz elmocsarasodott és veszélyeztette az egész környék egészségét. A sérelem orvoslását a lakosság több izben kérte, sikertelenül.

Interpelláció az újpesti kikötő mocsarairól

1872. április 12.

T. Ház! Egy interpellációt van szerencsém a t. belügyminiszter urhoz intézni. Elismerem ugyan, hogy egy kissé kényes dolog, ilyenkor, midőn a t. belügyminiszter ur monumentális beszéddel jár jó reményben, őt háborgatni, midőn ő mindjárt meg fogja menteni az európai parlamentárizmus jó hirnevét, az ujpesti kikötő mocsarairól, ily alacsony dologról beszélni előtte; hanem a dolog igen sürgős. A tényállás ez: az ujpesti Dunaág el van zárva, hogy az téli kikötő legyen; a téli kikötő azonban nyáron át egy más körülmény által igen kellemetlenné teszi magát azzal, hogy ott az álló viz mefitikus, pokolbeli és dögletes büzöket terjeszt, amik miatt az ott nagyon szaporodó lakosság ottani lakásait kénytelen elhagyni. A végett, hogy segitve legyen a bajon, folyamodott a lakosság minden elképzelhető minisztériumhoz, egyik a másikhoz utasitotta, de a bajon nem segitettek. Egy szükség volna ott, hogy a Duna szabad folyást nyerjen: egy zsilipnek készitése, hogy ne legyen Pest városa közelében egy mesterségesen alakitott pontini mocsár. Azonban egyik minisztérium sem akarta magára vállalni és most már a belügyminisztériumra maradt e dolog, mint közegészségügy. Azért vagyok bátor a t. belügyminiszter urhoz a következő interpellációt intézni:

Jókai Mór: Interpelláció a belügyminiszter urhoz.

Tekintve, hogy az ujpesti Dunaág évekkel ezelőtt egy ideiglenes téli kikötő létesitése céljából oly védgáttal záratott el, mely azt a Duna főágától egészen elkülönitette és az ágban ezáltal tökéletes állóvá tette a vizet;

tekintve, hogy ezen védgát egyetlen zsilippel sem láttatott el, mely által lehetővé tétetett volna a viznek időnkénti lefolyást, illetőleg felfrissitést biztositani;

tekintve, hogy az ujpesti Dunaág vize e hiányos védgát következtében évről-évre posványosabbá lett, olyannyira, hogy annak kigőzölgése már tavaly a közegészségnek tetemes hátrányára vált

és hogy egy ott állomásozó hajó teljes személyzete indulás előtt megbetegedvén, kórházba szállittatni kénytelenitett;

tekintve, hogy ezen ág vize jelenleg már - holott a tavasz még csak kezdetét veszi - valóságos mocsárrá vált, mely oly dögletes büzt terjeszt az egész vidéken, miszerint félő, hogy ha még rövid ideig igy tart, a megromlott levegő igen veszélyessé válhat Uj-Pest lakosságának közegészségére nézve, miután vize máris annyira megromlott, hogy az ott még állomásozó hajók is takarodnak ki belőle, ugyszintén az ottlakó fakereskedők iparkodnak a vizen levő áruikat a partra vonszoltatni;

tekintve, hogy az ujpesti Dunaág partjának mentén fekvő házak kutjaiban a viz máris élvezhetetlen;

tekintve végre, hogy Uj-Pest közönsége, ugy a közlekedési, mint különösen a pénzügyminisztériumnál több izben és utolsó időben Pest városánál, de fájdalom, sikertelenül kérelmezte a bajnak azon egyetlen sikeres eszköz általi orvoslását, hogy a védgát megnyittassék és zsilippel láttassék el;

kérdem a miniszter urat, van-e mindezekről tudomása és ha van, szándékozik-e sürgős intézkedéseket tenni, melyek által nemcsak Uj-Pest, de maga Pest város lakosságát is a legnagyobb mérvben veszélyeztető ezen baj mielőbb orvosoltassék és ezáltal egy epidemia netaláni kitörésének eleje vétessék?

Tóth Vilmos: belügyminiszternek az interpellációra adott azon felelete után, hogy amennyiben az hozzá tartozik, hivatalos értesitést fog szerezni a dolog mibenléte felől s a szükséges intézkedéseket meg fogja tenni.

Jókai Mór: Ezuttal ezen országgyülésen van szerencsém a t. miniszter ur feleletével utoljára megelégedve lenni. /Helyeslés/.

(J. M.: Politikai Beszédek. 1. köt. Bp., Franklin Társ. ny. [1930.] 202-204. l.)

A fővárosi törvényjavaslat tárgyalásánál

/Részlet./ 1872.november 29.

....

Tehát egy egészséges népképviselet az, mely ezen eszméket létesitheti.

A népképviseletnek legnagyobb ellensége az érdekképviselet, de minden érdekképviselet között a közügyekre nézve a leggonoszabb az, melyet partikuláris érdeknek és képviseletnek nevezünk.

Méltóztassanak a dolgot figyelemmel megvizsgálni. Buda-Pest és Ó-Buda egyesitésében annyi partikuláris érdek merül fel, hogy azokat okosan kiegyeztetni valóban államférfiui feladat. Nekem volt szerencsém többrendbeli oly gyülésben résztvehetni, melyben majd az egyik, majd a másik ilyen partikuláris érdek fejtette ki a maga nézeteit és aggodalmait. Nem volt itt semmi pártkülönbség, de voltak partikuláris különbségek. Mindenütt azt hangoztattam: mondjunk le, uraim, a helyi

viszonyokhoz kötött aprólékos érdekeinkről; a törvényhozás oly törvényt fog hozni, mely ezen csekély veszteségek helyett, melyeket most elszenvedünk, oly nagy nyereségeket fog adni mindenkinek, melyek által bőven kárpótolva leszünk, és amiben saját érdekünkben nem leszünk kárpótolva, azt nekünk kárpótolni fogja a haza emelkedése, a főváros fölvirágzása. És ebben minden nyugtalankodó érdekfelek megnyugodtak. És most, uraim, a törvénynek ezen pontjával, mely a virilizmusról szól, beválthatja-e a törvényhozás azon ígéretet, hogy a feláldozott partikuláris érdekeket egy nagy egyetemes érdek felkarolása által kielégiteni és kárpótolni fogja?

Méltóztassanak eziránt kissé számot vetni a statisztikai adatokkal. Ha mind a 400 képviselő népképviselet alapján jön be a tanácsterembe: akkor igazságosan lesz képviselve minden egyes alkatrésze ennek az alkotandó nagy fővárosi képviseleti testületnek. Ha azonban először kétszázat választ a nép népképviselet utján, aztán pedig ezerkétszáz kanditátusból választ a közönség másik kétszázat: akkor nem nagy statisztikai ismeret szükséges annak kiszámitásához, hogy először is Buda két területe, de különösen Ó-Buda csaknem egészen virilis képviselet nélkül marad. De még akkor sem fog egész Pestnek jutni az oroszlánrész; még Pesten is három városnegyed a virilis képviseletből csak morzsalékot fog kapni és a virilis képviseletnek egész zöme két városnegyed számára lesz fönntartva. /Élénk helyeslés balfelől./ Ez fog irányt adni, ez fogja képviselni Budapestet és ez fogja előtérbe tolni azon érdekeket, melyek saját magának érdekei. /Tetszésnyilatkozatok a baloldalon. Mozgás jobbfelől./

Midőn tehát hat kerületet reábirtunk partikuláris érdekeinek nagylelkü feláldozására, ugyanazokat átadtuk két választókerület partikuláris érdekeinek. /Igaz! balfelől./

Uraim! nem beszélek én elvi, nem ideális dolgokról, hanem mindenki előtt látható tényre akarok utalni. Székesfehérvár igen tisztelt képviselője nagyon csalatkozott akkor, mikor a pesti háziurakat tartotta legerősebben hangsulyozandó elemnek. Nem ezen elem az mely leginkább megérdemli az aposztrofálást, hanem igenis megérdemli a házspekulánsok osztálya, a teleküzérek osztálya. Az a jámbor Hausherr, ha egyszer behajtotta a maga házbérét és szemétpénzét: meg van nyugodva; de azok a házspekulánsok és teleküzérek, azok tudnak még csak szemétpénzt behajtani! /Derültség./ Adatainkból látjuk, hogy a város bizonyos helyein nem 100, de 200-300% nyereséggel történnek üzérkedések a föld- és házbirtokban ugyanakkor, midőn Pestváros egyéb külvárosainak és különösen Budának, és legkülönösebben Ó-Budának egyes részeiben kisvárosi stagnáció van jelen.

Mától keletkezett ezen állapot? Nem. Régóta, évtizedek óta folyt a küzdelem a pesti gentry és a pesti mezitlábosnak csufolt világ közt. Méltóztassanak elnézni a város két végére, az északi és a déli végére. A kövek beszélnek. Minden előny, miben lehetett részesiteni, miben kellett községileg részesiteni a lakosságot, minden előny megadatik az északi résznek, minden hátrány a délinek.

... Egyszer kiüt az epidémia, jön a kolera, és akkor azon városnegyedek, melyek a kereskedelemből a hasznot huzzák, észreveszik, hogy körülöttük nagy halmaza van a miazmákat terjesztő anyagoknak. Mit határoznak? Azt, hogy nekik nem kellenek azon anyagok, hanem el kell őket szállitani a Józsefvárosba, ottan hadd tegyék meg a magok hatását in anima vili. /Mozgás a bal-

oldalon./ Van katonai kórház: el kell küldeni a Ferencvárosba. Mindent, ami árt, mindent, ami szenny: el kell küldeni a nem protezsált városrészekbe. Csak mikor haszon van a szennyből: azt meg kell tartani a protezsált gentry számára.

Mindaz, ami nem látszik, de legszükségesebb, igy például a kanalizáció, minek gyors keresztülvitele nélkül Pesten 20 év mulva lakni nem lehet, - mert ez lesz a legegészségtelenebb levegőjü város - mindez el van napolva, mert hisz az nem drágitja meg az illetők földjének értékét, legfölebb egészséget ad az összes lakosságnak; és mindazt, ami cifraság, ami látható, az nagy sietve veretik keresztül.

Eddigelé csak Pest városáról beszéltem. Hol van még Buda? Hiszen az 50 mérföldnyire esik tőlünk és 50 évvel hátrább nálunk. /Helyeslés./...

Elhatározta szintén azt is a legbölcsebb közmunkatanács, hogy Buda város számára is történjék valami. Igy nevezetesen, hogy az a büzhödt árok a török világból, mely azon főut mellett van, amely egyenesen a déli pályához vezet és hol a pompás Karácsonyi-féle palota[47] is van, befödessék, hogy az beboltoztassék; de azért, bár ezen határozat egyidejü a pesti sugárut kiépitéséről szóló határozattal, erre kiadva még semmi sincs, amott pedig öt-hat millió van már kiadva expropriációra.

Amidőn megszavazta az országgyülés a Pest város számára adott segélyt: élénk voltak terjesztve a kormány által tervezett rajzok. Azokban a rajzokban Buda város számára voltak tervezve, ugy tudom, kikötők, dockok, entrepok. Mindezekről többé Buda város számára szó sincs. /Igaz! Ugy van! balfelől./

Buda városának van negyede, melyben nincs egyetlen kut, ivóviz számára. Ezek oly dolgok, melyeket sokkal bővebben ismerhet az én igen tisztelt barátom és képviselőtársam, Buda városának képviselője, Házmán Ferenc és reménylem, hogy ezen nézetemet támogatva föl is fog ezek tárgyában szólalni, /Madarász József: Helyes! Nagy derültség/ mig az Ó-Buda keserüségeit érdeklő dolgokra nézve át fogom engedni a szót igen tisztelt képviselőtársamnak Apponyi urnak. /Derültség./

(J.M.: Politikai beszédek. 1. köt. Bp., Franklin Társ. ny. [1930.] 211-219. l.)

1873-ban Huszár Imre képviselő inditványozta, hogy a Nemzeti Szinház ügyével a képviselőház foglalkozzék. Határozati javaslatában a következőket mondotta:

"Küldjön ki a t. Ház egy 12 tagu bizottságot, mely a magyar nemzeti szinház vagyonkezelését és müszaki igazgatását, amennyiben szükségesnek látja, szakértők meghallgatásával is, behatóan és szigoruan megvizsgálja és a tapasztalásokról a képviselőháznak még ezen országgyülési időszak alatt kimeritő jelentést tegyen."

Huszár Imre ezen határozati javaslatát Jókai Mór is támogatta.

AZ 1873. ÉVI ÁLLAMI KÖLTSÉGVETÉS TÁRGYALÁSÁNÁL

a Nemzeti Színház javadalmazásáról

1873. február 7.

Tisztelt Ház! Én nem fogok azokhoz a részletekhez hozzászólni, még közel sem menni hozzájok, mik a jelenleg lefolyt két óra alatt tárgyaltattak, hanem csupán csak elvi oldalához akarok szólani ezen szőnyegen forgó ügynek.

Elvi oldala az, hogy pénzek, melyek az ország közös pénztárából, közjövedelmeiből bizonyos meghatározott célokra fordittattak, felelősség alatt vagy pedig felelősség nélkül adassanak-e ki, vagy nem? Ezen nyilatkozatot nem hoztam volna föl, ha a bizottsági igen tisztelt előadó ur, föl nem emlitette volna ellentétül az Ürményi képviselő ur által tett inditványnak, miszerint a magyar dráma, illetőleg a Nemzeti Szinháznak drámai osztálya igenis kap segélyt, de magánpénztárból és magánadakozásokból. Ezt kénytelen vagyok először is, mint nem helyes adatot helyreigazitani és másodszor mint elvet el nem fogadhatom. Igenis van a Nemzeti Szinháznak, de nem magánadakozásokból, hanem a hajdani nemes rendeknek önkénytes szubszidiumából összeadott vagyona, ez a nemzet vagyona, a mi tulajdonunk; ez nem magánadakozásokból gyült össze, mit magános emberek tettek és nem is magános emberek tulajdona, hanem a hazának törvényileg is becikkelyezett vagyona, és nem olyan, amelyet ki lehet adni, erre, vagy arra, a nélkül, hogy az ország rendes budgetjébe fölvétessék mint födözet és kiadás. Azon 400.000 frtnak legalább jövedelmét és annak hovafordítását óhajtottam volna ezen helyen föltalálni, mert ebben az elvben fekszik főleg az egész lapis offensionis, /Igaz! ugy van! balfelől/ hogy van egy közhivatalnoka az országnak, ki egy összeget, bármi csekély legyen is ez, a nélkül kezel, hogy az arról szóló számadások a legnagyobb nyilvánosság és ellenőrzés mellett köztudomásra legyenek hozva. Ezt én nem találom a budgetben, mint fedezetet. Ha a nemzeti tőkének, a nemzeti vagyonnak kamatai a nemzeti drámára fordittatnak, miért nincsen az a budgetbe fölvéve, annak rendes, megfelelő helyén? mert ha föl volna véve, a háznak joga volna a részleteket is megvizsgálni és tudomást szerezni magának arról, hová fordittatik ezen összeg. A nemzeti jövedelem e gazdálkodása által látom megörökitve azokat a bajokat, amik fölött itt most oly szomoru vita foly. Kérem tehát éppen azért, hogy kiderittessék, mi a pozitiv vagyona a Nemzeti Szinháznak, s ezenkivül mi azon vagyon, mely magános adakozásokból gyült egybe, hogy ennek hovafordításáról legyen tudomása az országnak; s hogy eziránt megnyugvást szerezhessünk, azért pártolom Huszár Imre inditványát. /Helyeslés/.

(J. M.: Politikai beszédek. 1. köt. Bp., Franklin Társ. ny. [1930.] 220-221. l.)

Az 1875. évi költségvetési tárgyalás során Jókai Mór Beöthy Ákos után kért szót a részletes vitában. Tisza Kálmán már a kormány tagja és Jókai kormánypárti képviselő, aki természetesen a javaslat mellett szólalt fel. A Nemzeti Színházban ekkor még operaelőadásokat is tartottak. Jókai az Operaház és a Nemzeti Színház szétválasztását szorgalmazta.

AZ 1875. ÉVI ÁLLAMI KÖLTSÉGVETÉS RÉSZLETES TÁRGYALÁSÁNÁL

a Nemzeti Színház és Opera elkülönítéséről

1875. március 15.

Tisztelt Ház! Bátor vagyok az előttem szólott képviselő urnak előadására azzal az észrevétellel szolgálni, hogy talán még sem ezen fórum elébe tartozik a pesti nemzeti szinháznak belső kezelését birálni, kritizálni. Aziránt, hogy honnan származnak a nemzeti szinház bajai, mindnyájan nagyon jól vagyunk értesülve; származnak onnan, hogy egy korábbi igazgató által oly megkötések és terhes szerződések maradtak fönn az utána következő igazgatóra, melyeken alakilag birósági szempontból nem lehet változtatni; azoknak lejárását be kell várni és akárki lesz ezen szinháznak igazgatója, ezen terhekkel a hátán nem fog könnyebben mozoghatni, mint a mostani. Ez azonban nem tartozik a ház elé; hanem az, hogy a belügyminiszter azt a föladatot, ami a szinház irányában ránehezedik, teljesitse; e föladat pedig a fölügyelet. A nemzeti szinháznál a fölügyelet joga volt az, ami eddig el volt hanyagolva, mert nem lett volna szabad megtörténni annak, ami megtörtént, hogy egy teljhatalmu igazgatónak intézkedéseit egészen figyelem nélkül hagyta; a mostaninak már most csak türni lehet, amit elődeitől örökölt.

Én részemről inkább arra kérném a tisztelt belügyminiszter urat, hogy ne kölcsönözze oda e teljhatalmát egy uj intendánsnak, mint ahogy, ha jól értettem, a tisztelt előttem szóló mondotta; hanem ezt a teljhatalmat a miniszter ur tartsa fönn a maga számára, s legyen az intendáns keze megkötve az ezentul kötendő szerződések iránt. Uj talentumokat az uj intendánsok sem fognak teremthetni egy kézcsapással, és a régi bajokat meg nem szüntethetik, mert azok iránt szerződések vannak. Az átmeneti korszakra rá kell szánnunk magunkat, amig lefolyik, mert azon változtatni nem lehet.

Ami pedig a szinház két osztályának elkülönitését illeti: én részemről, ellenkezőleg az előttem szólóval, azt mulhatatlanul szükségesnek találom. Méltóztassék a szinház évi számadását áttekinteni és a tisztelt előttem szóló ur meg fog győződni, hogy e szinház drámai személyzete igen is teljesitette azon kötelességeit, melyeknek nem teljesitésével vádolni méltóztatott. A drámai osztály kikereste jövedelmét és nem hanyatlott; ellenben nagy veszedelmére volt a szinháznak egy költséges opera, melynél - ha már bele mentünk e dolog tárgyalásába - kénytelen vagyok kimondani, hogy a volt belügyminiszter ur egy ugynevezett szakértőt, zeneértőt nevezett ki igazgatóul.

Ez az igazgató követte el azon botlást, melyet egy nem szakértő, zenéhez nem értő igazgató nem követett volna el: tudniillik behozott egy olyan zenei osztályt pártoló zene-igazgatót, karnagyot, mely osztályhoz tartozó énekesei a nemzeti szinháznak nincsenek, ugy, hogy mig a karnagy Wagner-féle zenét akar igazgatni, addig az énekesek, kik drága pénzen tartatnak, nem akarnak föllépni; akik pedig föllépnek, lejárják magukat, tönkremennek, ugy, hogy a szinház kénytelen még nagyobb költségekkel vendégeket hozatni, s igy "null von null geht auf", az operának nincs jövedelme. /Derültség./

Hogy mi lesz a népszinházzal, az privát dolog; az országgyülés annak megoldására ne vállalkozzék. Nekünk fő dolgunk a Nemzeti Szinháznak jókarban tartása.

Azt méltóztatott az előttem szóló mondani, hogy nem lehet azt kivánni, hogy a Nemzeti Szinház személyzete 14 jó előadást tartson. Hiszen most is két helyen játszik a Nemzeti Szinház személyzete: Budán és Pesten. Egyébiránt, ha az opera el lenne különitve, a drámai személyzetet szaporitani kellene. Kisebb személyzet két annyi munkát, mint amennyit most végez, bizonyosan nem végezhet. De akkor is kifizetné ez magát, s kifizetné a rá teendő nagyobb költséget. A volt belügyminiszter ur által összehivott enquete munkálatát bátor vagyok figyelmébe ajánlani a mostani tisztelt belügyminiszter urnak.

De igen kérem ismételve, hogy a superrevisiónak rigorozus jogát saját magának tartsa fönn; necsak fönntartsa, hanem gyakorolja. Különben megszavazom a költségvetést.

(J. M.: Politikai beszédek. 1. köt. Bp., Franklin Társ. ny. [1930.] 236-238. l.)

Ötödik ciklust vállalja a képviselőházban, amikor 1875-ben Budapest-Józsefvárosban jelölteti magát.

"Budapest - Józsefvárosban a szabadelvü párt egyik jelöltje, Steiger Gyula, előre látva bukását, visszalépett e hó 24-én e jelöltségtől s igy most Jókai Mór egyedül a jelölt ott, ki valószinüleg egyhangulag fog megválasztatni."

Igazmondó 1875. 207. l.

Jókai Mór programbeszéde

/Junius 20-án a Józsefvári szabadelvü párt választói előtt mondott beszédből részletek./

".....

Uraim, én nem vagyok kitünő szónok, amint azt most is észrevehetik /Éljenzés/, a concipiáláshoz sem igen nagyon értek /Éljenzés/, hiába, elszoktam már tőle, ennélfogva felkértem titkáromat, legyen oly jó, készitsen nekem valami nem annyira szép, mint inkább okos programmbeszédet /Tetszés, derültség/, ő ezt el is készitette, zsebemben is van, de megvallom, szégyenlem azt önök előtt elmondani, mert annyira okos, hogy önök mindjárt kitalálnák, hogy nem én készitettem. /Élénk derültség./ Van abban 12 féle megoldási módja a bankkérdésnek, és ezekből egy 13-iknak összeköritése; elő van benne adva mindaz, mit az Enquette - bizottság "seliden angedenkens" 25 hónapon keresztül kidolgozott mindez rövid 25 folio lapra dióhéjban összeszoritva el van mondva ugy, hogy azt egyszeri hallásra mindenki megértheti; vám- és kereskedelmi szövetségre nézve oly pyramidja van összehalmozva benne az adatoknak, hogy ha azokat felsorolni elkezdeném, a tisztelt választó polgártársak ma nem látnák meg családjaikat: /Derültség/ a katonáskodás, a hadsereg kérdéséről pedig olyan kimeritően van benne ismertetve nem csak minden európai nagy hatalom, hanem mind az öt világrész állandó és nem állandó hadseregének létszáma, szervezési módja, hogy ebből akárki eligazodhatik az iránt, hogy mit kell nekünk e részben elsajátitani.

Azonban még egyéb dolgok is vannak benne; vannak benne nevezetesen egymással ellentétben levő magán érdekeknek adott remények, melyek külön külön fel vannak biztatva, hogy nekik teljes, tökéletes elégtételt fog szolgáltatni; külön ki van emelve, hogy a képviselő-jelölt Budapest fővárosnak különböző érdekeit a haza minden egyéb érdeke fölé fogja helyezni és védelmezni és pedig még itt is különösen a VIII-ik kerület érdekeit, vagy ha eventualiter a budai egyik kerületre találnék reflectálni, melyhez szintén némi igény volna, a mennyiben ott szintén van házam és bortermelő is vagyok /Derültség./ ezen kerületet; és végre el van benne mondva, hogy a képviselőjelölt, milyen nagy diplomata, mily nagy összeköttetése s befolyása van kormánykörökre, hogy a pártok főembereivel milyen intim barátságban van, s hogy mennyire fontos embere, ki ha akarja Deák Ferenccel reggelizik, Tisza Kálmánnal ebédel és Lónyay gróffal vacsorál. /Élénk derültség./

.... Még egy ily ellentétes érdeket lesz szerencsém felemliteni, ez Budapest városának s az egész országnak néha összeütköző érdeke. A mult országgyülésen számtalanszor volt alkalmam hallani azon szemrehányást, hogy mennyit tett az ország Budapestért és mégis mindig uj követelésekkel áll elő. Én azt mondom, hogy még többet is kell tenni az országnak Budapestért, mert Budapest Magyarország fővárosa, Budapest és vasutaink az, amit soha tőlünk el nem vehet semmiféle viszontagság; Budapest egy élő tény, mely bizonyitja, hogy Magyarország nemcsak volt, nemcsak lesz, de van is. /Élénk helyeslés, éljenzés./

Azonban én nem oda törekszem, hogy Budapest Magyarország legpompásabb és legdrágább helye legyen, hanem arra törekszem, hogy ez legyen a többi európai városok sorában egyike a legegészségesebb és legvagyonosabb városoknak. /Helyeslés és éljenzés./ Nem uj boulevardokat igérek én, hanem kivánom azt, hogy a magyar törvényhozás Magyarország kereskedését protegálja, Magyarország kereskedésének helyes irányu kifejlesztése által adja meg azon eszközöket Budapestnek, mik azt egyedül tehetik vagyonossá és boldoggá. Kereskedés nélkül gazdag ország nincs; a nélkül gazdag város sem lehet. /Igaz! ugy van!/ Nem pénzt, de helyes intézményeket követelek én az országtól Budapest számára. /Éljenzés./

(Igazmondó 1875. 209-211. l.)

Mint "szőlősgazdát" is sujtotta a filoxera pusztitása, amely föltartóztathatatlanul kiirtotta a világhirü budai szőlőket. E kérdést a képvsielőházban többször is fölvetette. Az alábbiakban idézett fölszólalás után Hermann Ottó[48] kért szót és Jókait tájékozatlannak és laikusnak nevezte. Elmondotta, hogy - véleménye szerint - Jókai hozzánemértése az országnak mérhetetlen kárt okoz. Jókai szót kért és visszautasitotta Herman Ottó vádjait; hangsulyozta, hogy maga is Hermannal ért egyet és csupán a filoxera-ügyben összehivandó ankétot sürgette, ez pedig nem lehet az országra káros.

AZ 1890. ÉVI ÁLLAMI KÖLTSÉGVETÉS RÉSZLETES TÁRGYALÁSÁNÁL

a fillokszera által elpusztított szőlőink felújításáról

1890. febr. 10. /Részlet./

T. Ház! /Halljuk! Halljuk!/ Engedelmet kérek, ha a jelen büdzsénél némi eszméket akarok előhozni a hazai szőlőtermelés és borászat emelése tárgyában.

Mindenki tudja, hogy Magyarországon a bortermelés rendkivül fontos, csaknem az iparral rokon földmivelési ág. Magyarország termel körülbelül 9 millió hektoliter bort és termelhetne még egyszer annyit, kedvező talaji és égalji viszonyai mellett. Ebből azonban 10-15 esztendő alatt a fillokszera körülbelől 1/3 részt elpusztitott és félő, hogy még többet is el fog pusztitani.....

Rizsmaszámra hozhatjuk a fillokszera elpusztitására és terjedésének meggátlására a törvényeket, de ki ügyel rá, ki hajtja végre a rendszabályokat? Csak két pregnans esetet fogok előadni, melyet szememmel láttam. /Halljuk! Halljuk!/

Az egyik a budai szőlők elpusztitása. Ezeknek még ezelőtt három esztendővel a leggyönyörübb termőképességük volt, pompás szüretek voltak és két esztendő alatt ugy tönkrement az egész bu-

dai szőlőhegy, hogy valóságos sivatag lett és száz, meg száz munkáskéz maradt munka, kereset nélkül. És én láttam azt a bajt keletkezni, de senki sem volt, aki megakadályozza. Pedig törvényünk van rá; miniszteri parancsok vannak menesztve a hatóságokhoz, hogy a szőlővesszőknek a fillokszera által meglepett vidékekről továbbszállítását megakadályozzák. Hát megakadályozzák? Szekérszámra vitték a venyigét a szélrózsa minden irányába, sőt megtették egyes gazdák azt, hogy szőlőik tőkéit összeszedték azon fillokszerástól, garmadába rakták és tavasztól őszig vihette onnan a szél szerteszéjjel mindenfelé a fillokszerát, mert tudjuk, hogy szárnya van. El is pusztult egy év alatt tökéletesen a budai szőlő.

A másik eset az, amelyet a pozsonyi szőlőhegyeknél észleltem. Mikor három évvel ezelőtt Pozsony mellett utaztam, a gyönyörű szép szőlőkkel benőtt hegyoldalakban megláttam egy jó nagy sárga foltot, melyről rögtön megismertem, hogy a fillokszera beleesett a szőlőbe. Gondoltam, ezek épp ugy fognak járni, mint a budai szőlőbirtokosok; két esztendő mulva nem lesz szőlő. És ime, tavaly már nem láttam ott a sárga foltot, a helye szépen be van ültetve. Hát ott mi történt? A polgármester, amint észrevette a fillokszera támadását, nem hitt össze semmiféle ankétot, nem tanácskozott a képviselő-testülettel, nem kérte a kormány engedélyét, hanem kiküldött hat drabantot, kivágatta a szőlőt, behintette petróleummal, kiégette és ilyen módon megmentette Pozsony városának egész szőlőjét. /Tetszés./

Ezt a két esetet méltóztassék egymás mellé helyezni és ezekből megtudjuk, mi a teendő s mi az, ami nem teendő. Az egyik helyen, itt Budapest főváros közepén, bámulatos gondatlanság miatt elpusztul egy egész vagyon; amott egyetlen egy ember erélyessége által meg van mentve az egész. /Ugy van! Ugy van! Tetszés./

(J. M.: Politikai beszédek. 2. köt. Bp., Franklin Társ. ny. [1930.] 302-310. l.)

„ Gyakran elmerengek jövő alakod felett

és látlak... megnőve, megszépülve ... "

Amennyire elvenen él az íróban a régi Pest-Buda és amennyire alkotó módon szól bele a jelen fővárosának életébe, annyira látja a jövő világvárosát. A megálmodott város nem ábrándkép, elérhetetlen utópia, hanem egy merész várostervező elképzelése. A jövő Budapestjét regényeiben is gyakran leírja. Az itt idézett részlet is korábban a Török világ Magyarországon című regényében jelent meg és csak három évtized multán emelték ki külön könyvecskébe, hogy mintegy tananyagként nyujtsák át az olvasónak.

Gazdag fantáziája segitségével nem csupán a világűrbe, a tengerek mélyére és a föld gyomrába jutott el, hanem a fővárosnak is álmodott néhány technikai ujdonságot, köztük olyanokat, amelyek megvalósithatók voltak.

Pest jövője

/Részlet./

..... Gyakran elmerengek jövendő alakod felett és látlak évek, évtizedek mulva, megnőve, megszépülve... a pompás panorama a dunaparti házsorokkal meghosszabbult, az egyes palotasor a Dunában tükrözi magát; ... a pompás márványkikötőben egyik hajó a másikat váltja, amott egy roppant bazár nyilik meg oszlopos csarnokaival, melyben a világ kereskedőnépe rakja ki bámulatra az ipar remekeit, ... emitt jótékony épületek emelkednek nagy betükkel homlokaikon: kórházak, szegények intézetei, lelencház, vakok, némák, őrültek menedékei,... ott ismét a vigalom és müvészet tanyái tünnek elő izletes pompával, látogatott szinházak, a felcicomázott circus, a pantheon alakjára épült festő- és szobrászakadémia,... majd a tudományok csarnokait látom, iskolák, muzeumok, közkönyvtárak előtt visz el utam, mik a nemzet irodalomkincseit s a világtudomány egyetemességét őrzik, hirdetik,... künn a Rákoson egy egész uj gyárváros épült, melynek magas vörös kéményei egyre füstölögnek,... a városliget már a városon belül esik s pompás népkertté van alakitva, a pávák szigetén a Diana-szigeten látogatott hotelek vannak, a külföldiek legkedvencebb szállodái, a Margitsziget már a város átellenébe jutott s mintegy annak ölében fekszik: egy folt a paradicsomból!... a kőbánya hüs pincéi a város utolsó házánál kezdődnek, a nagy piacon, a szénatéren pompás artézi kutak lövellik viztömegeiket a medencét emelő márványnymphák tagjaira, s mind e vidám és komoly, gyönyörü és érdekes tünemény felett, mint országos oltárok emelik magasra karcsu tornyaikat a szentegyházak,... most lassankint leszáll az est; a harangok megkondulnak s bezugják a várost,... valami névtelen, alaktalan zsibongás terjed a város fölött, a néptömeg rajzik minden utcán... ekkor egyszerre ezernyi ezer fény gyullad elé, mintegy varázsszóra: a gázvilágitás lepkéi, rózsái, csillagai égnek mindenütt, utcákon, boltok kirakatai előtt, a szőkőkutak óriási kandelaberein, a sétányok vadgesztenyefái között, a csodás lánchidon végig s keresztül a tündéri alaguton a várhegy alatt egész az istenhegyi városig fel, a hol a leggazdagabbak nyári palotái állanak.

(J. M.: Magyar föld. III. Bp., Orsz. Középisk. Tanáregy. 1884. 106-109. l. Korábban: Török világ Magyarországon.)

A Svábhegy és a kábelvasút

/Részlet./

Mikor a Svábhegyen épült fogaskerekü vasut a közforgalomnak átadatott, a megnyitó ünnepélyes lakomán a vállalat derék igazgatója egy felköszöntőt mondott, melyben kiemelte, hogy ennek a vasutnak az eszméit ő /a Rigi vasut létrehozója/ nekem valamelyik regényemből vette, melyben én a jövendő titkaiba pillantva, a többek közt azt is leirom, hogy a Svábhegyre vasut fog felkanyarogni. /Mikor ezt irtam, akkor a leguriasabb közlekedési eszköz volt a kétszamaras leptika a Svábhegyen./ És igy a budapesti közönség nekem köszönheti, hogy most fogaskerekü vasuton járhat fel a Svábhegyre. Hátha még egy köszönetet csikarhatnék ki a hálás utókortul, a kábelvasut megjövendölésével?.....

Arrul van szó, hogy mi legyen a Svábhegy délkeleti oldalával.

Ez volt a hajdani budai bortermő vidék. Most már kopár sivatag az egész, az Orbán-hegytől kezdve egész a Sashegyig. Egynehány tormába esett gazda szőlőskertjén kivül nincs ott már szőlő: nem is lesz soha többet.

Hogy miért nem lesz? Azért nem lesz: mert a svábhegyi telkeknek az ára felment /az uj épitkezések miatt/ négyszögölenkint öt forintra. Nyolcezer forintot érő egy holdat szőlővel beültetni vagy Rotschildnak, vagy poétának való spekuláció. Ennek a kamatját szőlőtőke ki nem csepegteti.

Ellenben a házteleknek az ötforintos négyszögöl milyen nagy olcsóság.

Hát hol van még a pesti oldalon ötforintos négyszögölü telek?

Nem vesztegetem én a szót annak hiresztelésére, hogy milyen egészséges a svábhegyi levegő! hogy ott soha sem jár se tifusz, se kholera, se difterisz, se egyéb nehéz nyavalya, ami a pestieket kinozza; a drága levegőrül nem beszélek, hanem az olcsó földről.

Ide lehet - ide "kell" egy uj városnegyedet épiteni. Elkezdve a finánc-őrtanyától fel az óráig, a "két házig", azután a mártonhegyi pompás uj kigyózó utig, s az állami kertészisko láig. Egy nagy üresség kinálkozik elénk, mely egy varázsütésre házsorokká alakulhat át: Budapest legegészségesebb és legolcsóbb városnegyedévé.....

És hogy midenbből valóság legyen, nem kell hozzá egyéb, mint egy olcsó, biztos és télen-nyáron használható közlekedési eszköz.

Hát ez volna az általam fennirt kábelvasut.

Ez egy olyan vasut, mely egy szüntelen körben futó, gép által hajtott drótkötélbe kapaszkodna meg a harapófogókkal az egyesben futó waggonok; ha a fogó szétnyilik, a kocsi egyszerre megáll a kötél tovább szalad. Ennél nem fordulhat elő vasuti szerencsétlenség: ez nem gyulladhat ki, ez nem ugorhat ki a sinekből, ez még el sem gázolhat senkit; mert ugyanaz a fogó, mely a kötelet harapva, a kocsit futásba hozza, azzal a nyomással, melylyel a kötelet elereszti, a sinfalakhoz tapadva, a kocsit még hegynek alá futtában is rögtön megállitja.

És aztán minő időnyerés! Az ember az Eskü-térről tizenkilenc perc alatt fenn van a svábhe-

gyi templomtéren.

És minő pénzkimélés! Az egész svábhegyi ekszpedició nem kerül többe, mint egy omnibuszjárás Pesten.

Igy aztán otthonául vehetné az áldott levegőjü Svábhegyet a két legszegényebb osztálya is a fővárosi társadalomnak: hivatalnokok és kézimunkások.

Ebből a szempontbul üdvözlöm én a most tervezett budai kábelvasutat, mely a pesti partot, a Gellérthegyet, a Ráczvárost összekötné a budai hegyek délkeleti oldalával. Más oldalon ezt nem is lehetne létesiteni, annál az egyszerü oknál fogva, hogy ezen az oldalon van a svábhegyi vizvezeték főcsatonája, mely szintén egyik életföltétele a keletkező házcsoportoknak.

Óhajtom, hogy mindez minél előbb megvalósuljon.

*

Nem tartom fölöslegesnek - a mai korrupcióbüzzel megillatositott légkörben - részemről kijelenteni, hogy nekem ebben az egész vállalatban semmi érdekem: részvényese nem vagyok, eladó telkem nincsen, házat nem épitek a kábelvasut közelében, még csak közel sem fog a házamhoz járni, hogy egy esetleges szabadjeggyel való lekenyeréztetés kilátása kecsegtessen. Egyedül a főváros közönségének a háláját óhajtom kiérdemelni. - Azt pedig már megkaptam.

Dr. Jókai Mór

(Vasárnapi Ujság 1896. 783-785. l.)

Vannak elképzelései, amelyekhez élete végéig ragaszkodott. Ilyen ismétlődő motivum müvében a Budapestet Fiuméval összekötő csatorna terve. A Rab Ráby-ban is említi. Az ötletet Benyovszky Móricnak[19] tulajdonitja, akit méltónak tart arra, hogy á magyar történelem nagy alakjai között említse.

"II. József uralkodása alatt egy nagy eszme született Benyovszky lelkében: Fiumét, a Mária Terézia által Magyarországhoz csatolt tengerparti várost világkikötővé alakitani át. II. József, ugy látszik, hogy ezt a tervet felkarolta, mert a maga részéről ennek mintegy kiegészitő tartozékát dolgozá ki egy Budapestet Fiuméval összekapcsoló csatorna tervezetében. Ennek a csatornának Promontoron alul kiindulva, a Balatonon keresztül a Zala folyó mentén a Drávával összeköt-

ve kellett volna Fiumét érintenie. Nevezetesebb akadályt csak a Karst hegységnek áttörése képezett volna; de a jóváhagyott terv és a szükséges tőkepénz már készen volt. - Mi lehetett volna Budapestből, ha annak már egy század előtt egyenes összeköttetése lett volna az Adriai tengerrel, hogy kisebb tengeri kereskedelmi hajók egyenesen a budapesti kikötőbe jöhettek volna fel árucikkeikkel!

És ez az egész nagyszerű terv, melyet az akkori mindenttevő miniszter Kaunitz is teljes befolyásával pártfogolt, meghiusult az akkori magyar dicasteriumok makacs ellenállásán. A magyar állambölcsek azon a véleményen voltak, hogy ha egy ilyen csatorna szeli végig az országot egész a tengerpartig, akkor a magyar gabonát mind ki fogják hordani a külföldre s idebenn az országban éhinség támad.

Pedig annak a csatornának a megteremtésénél se pénzben,se embererőben nem kellett volna nagyobb áldozat, mint a mennyit a helyette támadt másik vállalat, a török háboru elemésztett."

(J. M.: A magyar nemzet története regényes rajzokban. 2. köt. Bp., Akad. K. 1969. 347-351. l. /J. M. összes művei/)

„ Az én fecskefészkem "

Sokfelé lakott Pesten, de szivéhez közel mindig a budai kertje és háza állott. Müveiben többször is rábbukkanunk a "fecskefészekre" a sok gonddal, szeretettel és hozzáértéssel épitett menedékre.

Adás-vételszerződés

Melynek erejénél fogva mi alulirottak mindenkinek, akit a dolog illet, tudtul adjuk, hogy a mai napon a következő adás-vételi szerződést kötöttük:

1. Mi alulirott házastársak: Schweitzer János és Schweitzer Ágnes szül. Weidinger, Svábhegyen fekvő, 488. számu házunkat, amely 2 és 1/2 hold terjedelmü és t. c. Steindl, Benza és Sauer urak szomszédságában van, Jókai Mór urnak és nejének 2200 azaz kétezer és kétszáz pengőforintnyi áron, forintját három ezüsthuszassal számitván, minden hozzátartozó joggal és tartozékkal örök tulajdonul eladjuk.

2. Mi alulirott házastársak: Jókai Mór és Laborfalvy Róza kötelezzük magunkat, hogy a fent leirt ház és telek vételárát, 2200, azaz kétezerkétszáz pengőforintot, forintját három ezüsthuszassal számitván, a kelttől számitott esztendőben megfizetjük, még pedig 600, azaz hatszáz forintot mindjárt a birtok átvételekor, 400-at 1853 október 21-én, további 400-at 1854 január 21-én; - 400-at ugyanaz esztendő márciusának 21-én s az utolsó 400-at 1854 julius 21-én.
A hátralékos somma 6%-os kamatját minden negyedévben a fent megállapitott napokon előre lefizetjük. A megállapitott részletek pontos megfizetése biztositékául lekötjük minden, bárhol található tulajdonunkat, amihez képest szabadságunkra hagyatott, hogy a fent megállapitott összeget a határidők előtt is megfizethessük.

A bevallás és azután a birtok átiratása az egész somma felének lefizetése után történik meg, s a hátralékos somma a birtokra betábláztatik.

Aminek megerősitéséül mi ezen kölcsönös adás-vételi szerződést nevünk aláirásával és pecsétünkkel láttuk el.

Pest, 1853. augusztus 4-én.

Jókai Mór P.H.
Jókainé Róza P.H.

Schweitzer János P.H.
Schweitzer Ágnes P.H.
szül. Weidinger

Jókai album. Ill. Bp., Hornyánszky K. [1910.] 55. l.

Az én fecskefészkem

/Részlet./

....

Vakmerő gondolat volt ebbe a helybe belekapni! Meredek hegyszakadékok, felváltva kivájt üreggel; földi bodzacsalit, galagonyaerdő s aztán egy nagy darab sivány, esőtől kilugzott, füvet sem termelő agyagtér, kőpor piramidok, üszögtől égett levéltelen fák, három holdnyi területben.

Hanem egy előnye volt e helynek. Félre esik s mégis közel van. A mély ut, mint egy isthumust, félkörben veszi körül. Csak a ki keresi, az talál rá. Ez nekünk való hely. A kik szeretjük a világot látni és láttatni is benne s még se lenni benne.

Mi abból a vadonból, abból a boszorkánydombból kertet csináltunk. A mi fáink a legárnyékosabbak a Sváb-hegyen. Azokat a fákat mi magunk keltettünk magról, én magam ojtottam a legtöbbet: a föld, a miben élnek is, az én költeményem; mint a hogy enyim az a regény, a mihez csak a tintát és a papirost kaptam mástól.

És azonkivül, egy album, egy emlékkönyv is a kertünk. Vannak fák, bokrok, mik régi jó barátok emlékét tartogatják: Tóth Endre, Heckenast, Emich, dr. Huray sógorom, Károly bátyám, Vályné testvérem, szegény jó anyám, Konkoly Balázs nagybátyám, Nagy Pál barátom, Gubody, Kiss Miklós, Horváth Döme képviselőtársaim; Pap Zsiga pajtásom, erdélyi, szabadkai, borsodi, kecskeméti ismerőim egykori ajándékai mind törzsekké nőttek már fel. Itt van Tóth József komám három darab cserépben nevelt diófája. Négy volt, mikor adta, azt mondá: "mindenik egy-egy gyermekem nevét viseli: babonás vagyok rá, ha megmaradnak-e?" Egy kiveszett belőlük. Az a szegény Mariska nevét viselte: a többi nagyranőtt. S a miket nőm vendégszereplései alkalmával, ritkaságokat hazahordott: a fák, miket a szinház épitésekor kiszórtak s én nyár derekán elültettem, megtartottam; kedves sirokról elhozott életfák, Encz, Málnay, Girókuti, Kovács, Barna Ignác legkitünőbb ujdonságai; aztán azok az orgonafák, a mik hajdani kétemeletes házamból megmaradtak; mind megannyi emléklapjai egy nagy könyvnek, a mibe olyan sok van megirva; de a mit csak mi magunk tudunk elolvasni.

S nemcsak az én életemnek története van azokban megirva.

Ez az alacsony eresz, a honnan a messze világba ellátni, annyit beszélhetne!

Itt ez eresz alatt gondoltam ki a "Magyar Nábobot", melyhez az alapgondolatot nőmnek egy utleirása adta.

Itt főztem ki az Üstökös, az első magyar humoristikus lap tervét, a mikor még nem volt se humoros iró, se rajzoló, se olvasó közönség.

Aztán saját ültette szőlőmnek legelső borát is itt szüreteltem el.

Néha napján vig napokat is látott e veranda.

Itt játszottunk Saphirral falra hajitósdit; itt kocintottunk baráti poharat Sayousval, Pattersonnal, Beaumont Sommersettel, Braun Károllyal, kik mind nagy barátai voltak a magyar irodalomnak és a magyar bornak.

Itt ültük meg Szerdahelyi lakodalmát s azt a vigsággal teljes vacsorát, mely a kedves művészpár: Hegedüs és neje utolsó derült napja volt az életben. /Rövid időn meghalt az egész család: nő, férj és gyermek./

Aztán rémséges napjai is voltak e verandának.

Itt vittunk egy irótársammal, hirlapi cikk miatt háromnegyed óra hosszat, mig egyikünk harcképtelenné lett. Itt volt Egressy és Dobsa között a hosszas aesthetical vitát bevégzett komoly rencontre szinhelye.

Itt tanakodtunk a haza sorsán olyan férdiakkal, mint Tisza Kálmán, Almássy Pál, Nyáry, Keglevich Béla, Beniczky Lajos, Ivánka Imre; mig egyszer a tanakodásnak az eredménye tetté lett: megalapitottuk "A HON" lapunkat.

A minek aztán megint más eredményét érte meg az alacsony házeresz.

Ugyanis a másik év tavaszán itt kocintottunk egy este baráti poharat Zichy Nándorral (a ki akkor kis ideig nem volt "gróf" a haditörvény itélete szerint), meg a Józsefkaszárnya parancsnok-tisztjével és porkolábjával: mi ketten el levén itélve Magyarország jogai mellett irt cikkünkért nehéz fogságra; emezek ketten pedig saját itéletük szerint ilyen módon sulyosbitva a fogságunkat.[50]

Itt ez eresz alatt állva láttuk egyszer a villámot szemeink előtt keletkezni nőmmel együtt: ott csapott el kettőnk között az égi láng, lesujtva a szomszéd házba! egy vakitó gömb, mely szemünk láttára született. A halál három lépésnyire!

Itt ez eresz alatt volt eltemetve annyi nehéz titka az elmult rossz időknek. A nemzeti ellenállás erőfeszitése a vas hatalom ellen. Egy nagy darab történet, mely nincs megirva; mert nem lehet megirva.

Dicsőség és honfierény tényei, a miknek emlékét ugy őrzik, mint szokás őrizni gyermekek előtt a szülők versenygéseinek titkát.

S ide ez eresz alá hoztak ki egyszer halálos ágyamból, a várost elhagyatva velem, a mikor már azt hittem, hogy megyünk "pihenni". Félhalott voltam már: másvilág vándora s a napsugár s az életadó lég visszahitt fele utamról; megint itt marasztott hallgatni azt, a mit a fák beszélnek a méhekkel.

Ez az én magamrakta fecskefészkem.

(J. M.: Önmagáról. Bp., Franklin Társ. ny. 1904. 298-304. l.)

A jégvihar a Svábhegyen

/Részlet./

Hat óra után váltam meg a szerkesztőségtől; mire az alaguthoz értem, már elkezdett esni az eső. Jó meleg eső volt, zivatar, szél kisérete nélkül, még jólesett, hogy elverte a port. A Servita gunyhóig /ma: XII. Orbán tér feletti rész/ vezető veszedelmes mély uton minden baj nélkül átjutottunk; itt leptek meg e legelső villámlások, s azokkal együtt a zápor is teljes erővel megeredt.

Menekülő szőlőmunkások jöttek szembközt, asszonyok kis gyermekkel. A szőlők közötti hosszu, szük utban, mely botránya a fővárosi közigazgatásnak, a hol naponkint száz meg száz szekér, hintó közlekedik s ha kettő össze találkozik egyiknek az árokba kell félre állni, hogy a másik elmehessen mellette; itt már rohant a hegyi ár.

Az ut közepén állt két gyalog szekér, egyik vassal, másik boros palackkokkal terhelve, mindegyiket két suhanc vontatta volna, ha lehetett volna. Ezeket egyenesen az árba hajtatva kellett elkerülnünk, hogy mi lett a gyalogszekerekből öt perc mulva, azt az Isten tudja.

A Braun villa alatt találkoztunk a lefelé jövő fogaskerekü vonattal. Ez már nem jutott le az indóházhoz.

Lovaink meg voltak rémülve, nem akartak vizárral szemben haladni és ha csak egy perccel elkésünk, nem jutunk el a házhoz, mert a lefelé vezető ut rohanó hegypatak medrévé változott. Házunk körül /ma Költő ut/ már akkor egy tó volt, mely minden utakon zuhatagkint omlott szélyel. Öt perc mulva elkezdett a jég esni; eleinte apró, mogyoró alaku, de sürün. Majd veszedelmes koppanások kezdtek döngeni a redőnyökön, mutatványul tyuktojás nagyságu darabokat szedegettem föl; végre aztán ugyan ez a menynyei parittyakő ily nagyságban, de sürüen eredt neki, oly zajjal, mely tulhangozta a szakadatlan mennydörgés pokoli skáláját. Ez irtóztató pusztulás volt.

És ott láttam szemeim előtt tönkre zuzatni, széttépetni ízekre szaggattatni az én kedves fáimat, az én jó barátaimat, az én gyermekeimet és nem segithettem rajtuk. Valóságos betlehemi gyermekgyilkolás volt! Minden fa, minden szőlő rakva volt gyümölcscsel, az most mind a földön hever. Hagyján a gyümölcs! Az Ur adta, az Ur elvette! De a fákat mind én vetettem magról, én ojtottam le, én ápoltam; ezt mégis tekintetbe vehette volna a majoritás.

Egy óra mulva arasznyi jég boritotta a hegyeket. A Mártonhegy, Orbánhegy, Sashegy, Kis-Svábhegy fehérek voltak, mint télen, a vérmező egy nagy fehér lapot mutatott, s a Lágymányos egy nagy fehér tengert, középen egy fekete vonallal, a vonal közepén egy fekete ponttal; a távcső az ut közepén rekedt hintót mutatott benne, mely még reggel is ott volt; az alant fekvő házak, kazalok usztak a tengerben. S a hegyről egyre omlott alá az ár, a mennydörgést utánzó robogással betemetve kőtörmelékkel a szőlőket, elseperve a gátakat, ugy hogy némely szőlőt a romhalmaz és iszap alól soha nem lehetett többé kiásni.

S mig az ég, föld, viz harsogott, tombolt, zuhogott, döngött s egymást tulkiabálni versenyzett, az alatt az én fekete rigóm a veranda alatt egyre fütyülte a "busul a lengyelt".

A jégvihar dühéről tanuskodnak házam nyugoti falrészei, a mik olyanok, mintha rajtuk próbálták volna ki az acélbronz ágyuk kartácsolási képességét. Nem egy embert, de egy hadcsapatot képes lett volna ez a menynyei mitrailleuse /géppuska/ agyonpaskolni.

....

S e nagy csapáshoz iróniául ott látjuk a kolosszális rombolás helyre igazitásán fáradozni a svábhegy egyetlen egy utcsinálóját, most mikor százával kellene a dolgozó kezeket a sisiphusi munkához hozzá állitani. Hát csak akkor tudunk buzgók lenni, mikor korteskedni kell! - Ide gyors és kiterjedt segély kell.

Nagyon kérem a tisztelt fővárosi választókat, hogy ha van diszlakomákra és pompára szánt pénzük, adják azt a nyomor enyhitésére. - Száz meg száz család maradt kenyér, hajlék, munka nélkül, adjuk azoknak ételünk, italunk fölöslegét. Ez lesz a legszebb áldomás.

(Igazmondó 1875. julius 4. - Hon 1875. junius 28.)

1893-ban irta meg a Kertészetgazdászati jegyzetek cimü könyvét. Fáradhatatlanul küzd a budai szőlőkért:

"... én jogot érzek ehez a messze elhordó kérdéshez hozzá szólni; mert énnekem van filloxerám is, peronoszporám is, dematoforám is, melyek a szőlőkerteimnek kétharmadát, a mig azokat nem védtem, teljesen elpusztitották; - a mikor aztán a megmaradt harmadrészt védelmezni kezdtem...küzdelmemet tizenhárom év óta évről-évre fokozott diadal jutalmazza;..."

Az én sziklakertem

/Részlet./

Mikor az én svábhegyi telkemet megvásároltam Schweitzer hegedügyárostól, házastul 2200 forintért, akkor azon nem volt egyetlen egy gyümölcsfa sem. Tavaly kináltak már ezért a kertemért épületestül harmincezer forintot. De hát nem adom el. Ez az én életemnek a föltétele. Egy milliéért sem tudnék magamnak jó egészséget és jó kedélyt vásárolni, a mit a kertem megád nekem.

.....

Mint egy sziget közepén, ugy lakom egy sziklatömb tetején, a kocsi-ut öt méternyi mélyen járja körül félkörben a kertemet. Én is alkalmazhatom magamra a monakói fejedelemnek a jelmondatát:

"Abito sul un scoglio:

Non aro non ricoglio;
Ma poi vivere voglio..."
/"Lakásom sziklán kuporog:
Nem szántok és nem takarok;
De azért élni akarok..."/

Ez a sziklahegy volt az anyja egy kőbányának, melyből a közelemben fekvő "hét ház" épült.

Egy mély gödör, sok agyagdomb, törmelék halom, szakadékos hegyoldalok; benőve mind földi bodzával, galagonya, borbolya és kökénybozóttal. Napokig eltartott, a mig baltával, fürésszel utat birtam magamnak törni a bozóton keresztül, hogy meglássam, mi az, a mit fölvásároltam. Tüskésborz, kigyó, sőt róka is lakott benne elég. Nem félt tőlem az utóbbi; tudta jól, hogy 1853-ban puskát nem szabad tartani a magyarnak.

Hol kezdjem én most a munkát ebben az amerikai ősbozótban?

Hát csakhamar jött valaki, a ki meghozta a kérdésemre az illetékes választ. - Ez volt az északi szél.

(J. M.: Kertgazdászati jegyzetek. Bp., Athenaeum K. 1896. 45. l.)

Az alább idézett cikket - amely az idős Jókainak talán egyik legszebb irása - a Magyar Hirlap munkatársainak cimezte. A fiatal ujságiróknak röviden elmondja, hogyan keveredett közéjük, majd a magányosságáról szól.

Solitudo

/Részlet./

.....

Hetvenkét esztendős vagyok /a többletet letagadom/. ..... Én már kimaradtam a világból; ti pedig most keresitek benne az utat. Nekem már az emlékezet is hamu; ti nektek még a reménység is láng.

Hja bizony, ha sokáig él az ember, egyedül marad az ember.

.....

A politikai életből is kimaradtam. Hála nemzetem gyöngéd figyelmének, mely a Sándor utcai dicsőségőrlő malomból felszaladitott. A főrendiház nem folytatás, - Apollo nem a nap quadrigájának a kocsisa többé; hanem gyertyagyári firma.

S igy van ez jól mind!

Az öregség, a sok esztendei szolgálat jutalma a solitudo.

Higyjétek el nekem, hogy a magányosságnak a gyönyörei elszámlálhatatlanok.

Maga az a hely, a hol lakom, egy olyan az istenség kegyéből engedélyezett sziget, a honnan én élő szemmel lelátok a világra, s a világ nem lát én rám vissza.

Negyvennégy év előtt választottam ki magamnak e helyet, /olyan évben, a mikor jó volt elbuj-

va lenni/ nem is én: a gondviselés hozta elém; elhagyott kőbánya volt, rókáknak, kigyóknak, tüskés borznak bozóttal benőtt tanyája. És most egy paradicsom, a mit el nem cserélnék Semiramis függő kertjeiért. Minden lombos fa saját ültetésem, minden gyümölcsfa a saját ójtásom; maga a termő föld, Isten segélyével, az én saját alkotásom. Az egész egy civilizált vadon, a föld alatt vizlevezető, vizfelhozó, villanyközlő csövekkel árkolva, a mit nem lát senki. Házam nem cifra; de tiszta, kényelmes és egészséges.

.....

S a lonkám rózsaláin tul a fölséges kilátás, melyhez fogható alig van. Alant a tündöklő Dunától ketté szelt Budapest, a kit én 44 év óta látok megszületni, felvirulni, óriássá lenni! És még most is minden nap látom ujra megszületni. Kora napfölköltekor most is ugyanazt a képet, a min félszázad előtt elmerengtem: egy nagy fehér tengert, mely hullámokat dagaszt, a mikből csak itt-ott látszik elő egy torony keresztje. S aztán, a mint feljön a nap, egyszerre fölemelkedik a földet nyomó ködtenger, s előtünik a dicsőséges Budapest a mostani pompájában, a milyennek azt csak álmodtam volna; - s tul rajta a boldogságos róna, a szép, a szabad Magyarország, a kit én innen látok egyre nagyobbá, dicsőbbé lenni! Ha ti azt láttátok volna, hogy mi feküdt a ködtenger alatt ezelőtt félszázaddal!

Hát mi panaszom akkor a magányosság ellen?

.....

Mindennap háromszor - négyszer körüljárom a kertet, a szőlőt s nézem, hogy nő, hogy érik a gyümölcs, a szőlő. Keresem a fákon a fafuró férget, s jaj a fejének, ha rátalálok. A szőlő zsendül már, a csemegefajok érnek; kezdődik a nagy hadjárat köztem, az Ádám-ivadék, s a lég lakói közt, az évenként megujuló revanche campagne. "Ők" csinálják az inváziót; a rigók, a verebek, darazsak és dongók; én fortifikálok. A madár ellenséget spárgára füzött hirlapjaim riasztják világgá; darazsat, dongót ezrével pusztitanak el üvegharangjaim. Dsingiszkáni gyönyörüségeket élvezek.

S mikor a gyümölcsfák, a szőlők között járok, akkor megtudom, hogy mi a háládatosság?

Egyedül étkezem reggel, délben, este. A konyha más épületben van. Mikor jó napot akarok csinálni magamnak, akkor: bableves disznókörömmel! Áldom az Istent, hogy nem kell orvosságot ennem! Hogy is hiják csak? "Codein!" De jó, hogy az idén nem termett.

Nem kivánkozom a városba, nem epekedem a gyógyfürdők után; nem vágyom a távolba, nem kell az utazás.

Nem vádolom multam, nem kápráztat a jövőm.

Nincsenek hallucinációim.

Szép asszonyok tündéralakok álomképe sem kisért. Alusznak már, tengeralatti kristály grottáikban.

.....

(Vasárnapi Ujság 1897. 666-667. l.)

Jókai Mór legismertebb pesti lakásai

1847 őszétől 1848. juniusig Petőfi Sándorékkal a Dohány u. 16. sz. alati Marczibányi-féle házban élt.

Első házasságkötése után Laborfalvy Róza Hatvani /ma Kossuth Lajos/ u. 7. sz. lakásába költözött.

A szabadságharc után bujdosott és 1850-ben tért vissza Budapestre és részben budai Adlicer-vendéglőben, részben felesége lakásán bujkált.

1850-es évek elején a Magyar u. 19. sz. alatti házban lakott.

1856-ig a Zöldkert /ma Reáltanoda/utcában a Nyiri-házban lakott, onnan a Magyar u. 21. számu saját házba költözött.

1868-1882-ig a Külső Stáció u. 80. /ma Baross u. 98./ sz. Sárga házban volt lakása.

1882-1884-ig a Kerepesi ut 21. sz. /ma Rákóczi ut./

1885-1887-ig a Sándor /ma Bródy Sándor/ u. 36. sz. házban volt lakásuk. A ház falán emléktábla látható a következő szöveggel: 1886. nov. 20. itt halt meg Laborfalvy Róza.

1887-1889-ig. Sándor u. 17. sz.

Laborfalvy Róza halála után a Bajza u.-ban is van lakása.

A 39. sz. házon emléktábla látható.

1899-1904-ig haláláig a Dohány u. és Lenin körut sarkán lakott.

Pesti és budai vonatkozású adatok, leírások,

JÓKAI LEGISMERTEBB SZÉPIRODALMI MÜVEIBEN

A felsorolásban Jókai Mór összes müveit - Nemzeti Kiadás I-C.Bp., Révai 1894-1898. - használtuk fel. A cim után római számmal a sorozatban jelölt kötetszámot adtuk meg.

Árnyképek. XIV.

158-202. l.: A szökevény cimü elbeszélés. Lábjegyzet szerint Jókai ezt az elbeszélést a Bach korszakban irta. A cenzura nem engedélyezte a kinyomtatását, ezért a szerző a cselekményt áthelyezi Spanyolországba. Egyértelmüen felismerhető a helyszin: Buda és Pest a szabadságharc idején.

Dekameron 3. köt. Novellák. XIII.

73-83. l.: A zöld mulatság cimü elbeszélés. A Svábhegy és Környéke. Mulatozás a Svábhegyen. Ki, milyen reményekkel indul szórakozni. Korabeli pesti mondókák a XIX. század második felében.

Eppur si muove. És mégis mozog a föld. 1-2. köt. Regény. XLIII-XLIV. 1. köt.

282-283. l.: Pesti vendégfogadó,

286-296. l.: A pesti Hecc-szinház és közönsége, 2. köt.

71-76. l.: A budai várpalota, a nádor farsangi ünnepsége és fogadása a XIX. század elején.

80-81. l.: A nádornál. Az 1820-as évek Pestjének látképe a várból.

89-99. l.: Szinészet Pesten.

104-122. l.: A Rondella, a Redout és a Pesti Dunapart, szinjátszók a Rondellában, a közönség.

124. l.: Álarcos bál a Redoutban.

146-149. l.: A reformkori Pest összehasonlitása az 1780-as évek Pestjével.

236-244. l.: Átkelés a jeges Dunán.

321-323. l.: Pest elképzelt fejlődése.

340-341. l.: Pest leirása az 1890-es évekből.

Fekete gyámántok. Regény. XLII.

273. l.: Párbaj a budai Fácán vendéglőben az 1860-es években.

Fráter György. 1-2. köt. Regény. LXXXI-LXXXII.

/A történet közvetlen a török megszállás előtti Budán játszódik./

1. köt.

5-30. l.: A fényes Buda vára.

31. l.: A budai vár és a trónterem.

72-80. l.: A pálosok kolostora a budai hegyekben.

80-90. l.: A Corvin könyvtár. A pálosok története.

90-108. l.: Királyi udvar. Bőjti szokások, husvét Budán. 1514-es esemény /Bakócz, Dózsa vezérré avatása/ Budán.

177-199. l.: A királyi udvar és a vár II. Lajos korában és Mohács előtt.

199-215. l.: Országgyülés Rákoson 1525-ben. A mai Városliget helye. A budai főurak élete.

309-318. l.: Trónfoglalás. Budavárát Zápolya kezére játsszák.

2. köt.

216-236. l.: Buda ostroma.

236-258. l.: A szultán Budán.

A gazdag szegények. Regény. LXXIX.

28. l.: Pesti külvárosi élet az 1870-80-as években.

141-148. l.: Visszaemlékezés az 1838-as árvizre. /Ferencvárosban/

175-176. l.: Pesti házak és pesti lakásviszonyok a XIX. sz. végén.

Hangok a vihar után. Elbeszélések. LXI.

95. l.: Fortunatus Imre cimü elbeszélés. A tabáni zsidónegyed.

207. l.: Utazás a harangokkal együtt cimü elbeszélés. Az iró vallomása, hogy miért is szereti Budapestet? A város szépségei és a svábhegyi kert leirása.

Kárpáthy Zoltán. Regény. VI.

1-2. l.: A Nemzeti Szinház megnyitása 1837-ben.

9-13. l.: A Svábhegy és előkelő lakói. Egy budai kert leirása.

44-47. l.: Egy pesti előkelő ház leirása.

144-235. l.: Pest jelentősége az 1830-as években. Visszaemlékezés az 1730-as évek Pestjére. Csaknem száz lapon az 1838-as árviz eseményei.

A kőszivü ember fiai. 2. köt. Regény. XXX.

124-178. l.: Budavár ostroma és visszavétele. Pest és Buda leirása az 1848-1849-es szabadságharc idejében.

Megtörtént regék. Beszélyek. LXI.

44-45. l.: Batthyány Lajos ismét miniszterelnök. Jellasich hadai a fővároshoz közelednek. A budai lakosság sáncokat épit.

56-61. l.: A legelső gőzhajó Magyarországon. A hajó próbautja a Dunán. A dunasor elhanyagolt állapota.

257-273. l.: Hajdan, most és valaha cimü elbeszélés. A Svábhegy benépesedésének története az 1848-1878. közötti időben. Kezdetben az emberkerülők tanyája, majd kirándulóhely, később irók, müvészek alkotómühelye. Jókai villája. A főváros üdülője. A fogaskerekü épitése és jelentősége.

Rab Ráby. Regény. LI.

1-5. l.: Pest és Buda II. József korában.

214-215. l.: Pest-Fiume között épitendő csatorna terve, Pest fejlődési lehetősége a csatorna megépitése után.

222-226. l.: Zugliget, Városliget, Neugebäude épitése, Illés-kut. Pest és Buda összehasonlitása.

326-329. l.: A Kecskeméti kapu és környéke. A Károly kaszárnya és a repülőhid.

253-255. l.: Pest megye börtöne Pesten.

390-392. l.: Átkelés a jeges Dunán.

A régi jó táblabirák. Regény. IX.

86. l.: Az előkelő pestiek élete. Egy pesti gavallér a szabadságharc előtti időben.

Szegény gazdagok. Regény. XV.

1-76. l.: A Pesten játszódó történetben tipikusan pesti alakok szerepelnek. A férfi divatról, a Margitszigetről, kirándulásokról, pesti kölcsönkönyvtárról, az Angol Királynő vendéglőről tájékoztat a szabadságharc előtti időkből.

A szerelem bolondjai. Regény. XLI.

110-111. l.: Adatok a pesti társadalmi életből. Szórakozás, öltözködés az 1860-as években.

119-122. l.: Farkasvölgy leirása.

419. l.: Vihar Pesten. A poros város.

Szinmüvek. 1. köt. XXXVIII. Dózsa György cimü dráma.

174-206. l.: I. felv. a Mátyás templom mellett zajlik.

II. felv. szinhelye a budai vár egyik terme, III. felv. a rákosi táborban játszódik.

A tengerszemü hölgy. Regény. LXXVI.

59. l.: A Dohány utcai lakás. Petőfiék fiatal házasok.

62. l.: A Hatvani utcai lakás.

88-89. l.: A március 15-i események.

Török világ Magyarországon. 1. köt. Regény. II.

105-108. l.: Pest az 1700-as évek derekán és az elképzelt Pest a XIX. sz. végén.

123-124. l.: A Margitsziget a török időkben.

Utazás egy sirdomb körül. XCV.

184-189. l.: A svábhegyi kert és környéke. A hegy érdekesebb lakói.

Novellák. XXXVII. Az utolsó budai pasa cimü novellában:

139-140. l.: Buda a török megszállás alatt.

156-157. l.: Mátyás király vadaskertjének pusztulása.

169. l.: A Bécsi kapu és környéke.

175-176. l.: A felszabaditó seregek gyülekezése 1686-ban Buda körül.

187-210. l.: Buda visszavivása 1686-ban.

Öreg ember nem vén ember. Regény. XCIX.

76-79. l.: Zugligeti munkástüntetés.

86-87. l.: Az északi összekötő híd felett látható mesterséges sziget leírása. "Konstantinápoly" a lágymányosi szórakozóhely.

Őszi fény. Elbeszélések. XCII.

216-219. l.: Az uj szőlővész a "Nekropolisz" című elbeszélés. Szatirikus hangu irás a pesti bürokráciáról a XIX. század második felében.

271-277. l.: Babszemek című elbeszélés. Kilátás Pestre és Budára a Svábhegyről. Jókai kertjének leírása, harca a kerti kártevők ellen a mult század második felében.

342-344. l.: A budapesti samaritánusok című elbeszélés. Jótékonykodás a fővárosban az 1880-as évek.

JEGYZETEK

1 Ma Üllői ut 80. szám alatt. 1830-1836-ig épült katonai iskola.

2 A pesti Vigadót Pollack Mihály épitette. 1849-ben Ilentzy szétlövette.

3 Színész, 1848-tól Jókai Mór felesége.

4 A mai Petőfi Sándor utca 3. sz. alatti ház. Hild József épitette.

5 Utcai zaj, macskazene. Rovat az Életképek cimü folyóiratban.

6 Reformkori irodalmi egyesület. 1845-ben alakult.

7 Fiatal magyar irók és más értelmiségiek társasága.

8 Iró, politikus. Részt vett a tizenkét pont megszövegezésében.

9 1848-ban Pest főpolgármestere.

10 A hajót Téténynél fogták el 1848. március 23-án.

11 Tömegben, seregestül.

12 Asszonyság.

13 Neugelbäude, Ujépület a mai Szabadság tér helyén állott.

14 W. Alfréd osztrák hadvezér 1848-49-es szabadságharc ellen vonuló osztrák seregek vezére.

15 H. Heinrich osztrák tábornok. 1848-ban Buda parancsnoka.

16 Politikai napilap 1849. februárban indult Debrecenben. Szerkesztette: Jókai Mór.

17 Francia politikus /1807-1847./

18 S. Klein Rozália operaénekes, 1848-ban a Nemzeti Szinház tagja.

19 1832-1848-ig müködő hirlap.

20 Ma Majakovszkij utca.

21 Ma Deák Ferenc utca.

22 Balkáni románság. Kereskedőik messze földre eljutottak. Pestre és Budára a török elől menekültek.

23 Bocatius János kassai főbiró, költő, Bocskai hive. /1549-1621./

24 Vendégfogadó volt az Országuton /ma Muezum körut./

25 Vendégfogadó volt a mai Kálvin tér és a Muzeum-kert sarkánál.

26 Vakmerő lovasbravurjairól ismert földbirtokos. /1805-1878./

27 Az ország különböző városaiba, valamint Bécsbe fuvarozó szekeres paraszt a vasuti hálózat kiépitése előtt.

28 A felelős minisztériumok fölállitása előtt hazánkban müködő politikai főhivatalok.

29 G. József: Egy falusi nótáriusnak budai utazásai cimü elbeszélő költemény érdekes leirást ad a 18. századi Pest-Budáról.

30 A mai Apáczai Csere János utca 15/a-b számu ház.

31 S. Anton /1805-1893./ osztrák államférfi.

32 S. Felix /1800-1852./ osztrák államférfi.

33 B. Alexander /1813-1893./ osztrák miniszter.

34 B. Richard /1823-1902./ osztrák államférfi.

35 A Magyar Gazdasági Egyesület telke és a rajta levő épület a mai Üllői ut 25. és Köztelek u. 2. szám alatt.

36 Bródy Sándor u. 8. szám.

37 Pollack Mihály tér 3. szám.

38 Előbb Országut, később Váci Országut, ma Muzeum körut és Tanács körut.

39 R. Ferenc mérnök a Nagykörut vonalán 1862-ben csatornát akart épiteni.

40 1843 körül épült klasszicista lakóház. 1960-ban lebontották. - XII. Diana u. 25/c.

41 Divatmajmoló, jampec.

42 Gróf /1727-1799./

43 Gyógyszerész, szőlész. Forrásértékü utikönyvet irt Pestről és Budáról. Az emlitett könyv 1821-ben jelent meg.

44 Ma Népstadion ut.

45 Színész, a Nemzeti Szinház tagja. Meghalt 1858-ban.

46 Szobrász /1822-1904./

47 Karátsonyi-palota a Kammerlauf, később Kalmárffy u.-ban a volt botanikus kert a mai Krisztina krt. 55. sz. ház helyén állott.

48 Természettudós, néprajzkutató 1879-1886 között Szeged, majd Miskolc és Törökszentmiklós képviselője.

49 B. Móric Ágost /1741-1786./ utazó.

50 1862-ben a Hon cimü lapban megjelent Zichy Nándor Alapkérdéseink cimü cikke. Ez adott alkalmat Pálffy Móric helytartónak, hogy a sajtót megfélemlitse. Jókait - aki alapjában helyt adott a cikknek - perbe fogták és febr. 17-én csendháboritás cimén egy évi nehéz börtönre, vasban és nemessége elveszitésére itélték. Börtönéül a budai József kaszárnyát jelölték ki. Egy hónap mulva kegyelmet kapott.

KÉPJEGYZÉK

1. Barabás Miklós rajza. Vas. Ujs. 1894. p. 5.
2. 1848-as metszet után. Petőfi-Album. 1898. p. 114.
3. Barabás Miklós rajza. Jókai-Album. /1910./ p. 31.
4. Dörre Tivadar rajza 1892-ből. Vas. Ujs. 1893. p. 5.
5. Jankó János rajza, Pollák Zsigmond metszete. Üstökös 1872. p. 28.
6. Életképek 1848. febr. 13. Címlap.
7. Esti Lapok 1849. ápr. 16. Címlap.
8. Pesti Hirlap 1849. ápr. 29. Címlap.
9. Winkles metszete. Vezéd: Buda-Pest. 1845. p. 32-33. között.
10. Rusz Károly fametszete. M.o. képekben 1870. II. p. 124.
11. Dörre Tivadar rajza. Vas. Ujs. 1904. p. 324.
12. 1974. dec.-i felvétel.
13. Rusz Károly fametszete. M.o. képekben 1870. II. p. 118.
14. Szinezett metszet. Jelz.: Collin. A Divat 1869. jul. 15. mell.
15. Szinezett metszet. Jelz. nélkül. A Divat 1872. dec. 24. mell.
16. Háry Gyula rajza. Az Osztrák-magyar monarchia irásban és képekben. 1893. IX.
17. Rusz K. fametszete. M.o. képekben 1870. II. p. 119.
18. Rusz K. fametszete. M.o. képekben 1870. I. p. 316.
19. Rusz K. fametszete. M.o. képekben 1870. I. p. 316.
20. Rusz K. fametszete. M.o. képekben 1870. II. p. 117.
21. Kurz metszete. Rohbock rajza. Hunfalvy J.: Bp. és környéke. 1859. p. 68-69.
22. Barabás M. rajza. 1854-ből. Magyar irók arcképei. 1858. p. 33.
23. Rusz K. fametszete. M.o. képekben 1870. II. p. 115.
24. Rusz K. fametszete. M.o. képekben 1870. II. p. 120.
25. Rusz K. fametszete. M.o. képekben 1870. II. p. 116.
26. Keleti G. rajza, Rusz K. metszete. M.o. képekben 1870. I. p. 209.
27. Rusz K. metszete /?/ Törs Kálmán: Margit-Sziget. 1872. p. 81.
28. Klösz fotó az 1890-es évekből.
29. Klösz fotó az 1890-es évekből.
30. Morelli Gusztáv metszete. Vas. Ujs. 1896. p. 526.
31. Rusz K. fametszete. M.o. és a Nagyvilág 1867. p. 319.
32. Klösz fotó 1880-as évekből.
33. Rohbock rajza, Gunkel metszete. Hunfalvy J.: Bp. és környéke. 1859. p. 108.
34. Gregus János rajza. Vas. Ujs. 1867. p. 53.
35. Jankó J. rajza, Pollak Zs. metszete. Üstökös 1872. p. 596.

36. Rajzfotó. Reitter Ferenc: Donau-Regulierung... 1865. t. 1.
37. Jankó J. rajza, Rusz K. metszete. Üstökös-Albuma. II. 1866. p. 77.
38. Jankó J. rajza, Pollák Zs. metszete. Üstökös 1871. p. 235.
39. Jankó J. rajza, Pollak Zs. metszete. Üstökös 1872. p. 150.
40. Jankó J. rajza, Pollak Zs. metszete. Üstökös 1872. p. 29.
41. Jókai kézirása. Vas. Ujs. 1894. p. Címlap előtt
42. Fotó a század elején. Az Est Hármas Könyve. 1939. p. 352.
43. 1974. dec.-i felvétel.
44. Budapest terve. Térkép. /1904./
45. Paur Géza rajza. Vas. Ujs. 1896. p. 784.
46. Paur Géza rajza. Vas. Ujs. 1896. p. 785.
47. 1974. dec.-i felvétel.
48. Korabeli fotó. Vas. Ujs. 1904. p. 322.
49. Fénykép. Vas. Ujs. 1904. p. 322.
50. Cserna Károly rajza. Vas. Ujs. 1894. p. 17.
51. Jankó J. rajza, Rusz K. metszete. Üstökös-Albuma. I. 1866. p. 7.
52. Jantyik Mátyás rajza. Vas. Ujs. 1894. p. 37.
53. Jantyik Mátyás rajza. Vas. Ujs. 1894. p. 29.
54. Dörre Tivadar rajza. Vas. Ujs. 1904. p. 323.
55. Paur Géza fényképe után. Vas. Ujs. 1894. p. 1.
56. Rusz K. rajza. Vas. Ujs. 1894. p. 27.

TARTALOMMUTATÓ

Bevezetés 7

"Egy uj kötött pálya lett elém rajzolva a sorstól: a politika utja" 13
Pesti polgárság 15
Pesti levelek 16
Charivari 18
A márciusi fiatalság /részlet/ 19
Önéletirásom /részlet/ 20
1848-1849. /részlet/ 21
1848-1849. /részlet/ 23
Pesti levelek 24
Utóhang /részlet/ 25

"A régi pesti életből" 27
Pest a XVII. században /részlet/ 29
A régi pesti életből /részlet/ 30
Budapesti élet 32

"Budapestet nem pártfogolta sem császár, sem szabadság: ez a nemzeti életerőnek a müve" 35
Budapest 37
Bevezetés 41
Svábhegy és Zugliget 43
A Városliget 48
A Margit-sziget 53
A dunaparti élet 55
Társadalmi és politikai élet /részlet/ 58
Királykoronázás /részlet/ 60
A szinház külseje /részlet/ 61
Csevegés Budapestről 62

"Szólásra következik Jókai Mór" 65
Jelentés a pesti Nemzeti Szinház ügyében teendő vizsgálatra kiküldött bizottmánynak /részlet/ 67
Buda és Pest városok egyesitéséről szóló törvényjavaslat sürgős tárgyalásáról /részlet/ 68
Interpelláció az ujpesti kikötő mocsarairól 69
A fővárosi törvényjavaslat tárgyalásánál /részlet/ 70
Az 1873. évi állami költségvetés tárgyalásánál a Nemzeti Szinház javadalmazásáról 73
Az 1875. évi állami költségvetés részletes tárgyalásánál a Nemzeti Szinház és Opera elkülönitéséről 74
Jókai Mór programbeszéde /részlet/ 76
Az 1890. évi állami költségvetés részletes tárgyalásánál a filloksxera által elpusztitott szőlőink felujitásáról /részlet/ 77

"Gyakran elmerengek jövő alakod felett és látlak...megnőve,...megszépülve" 79
Pest jövője /részlet/ 81
A Svábhegy és a kábelvasut /részlet/ 82

"Az én fecskefészkem" 85
Adás-vételszerződés 87
Az én fecskefészkem /részlet/ 88
A jégvihar a Svábhegyen /részlet/ 90
Az én sziklakertem /részlet/ 91
Solitudo /részlet/ 92

Jókai Mór legismertebb pesti lakásai 94
Pesti és budai vonatkozásu adatok, leirások Jókai legismertebb szépirodalmi müveiben 94
Jegyzetek 99
Képjegyzék 101

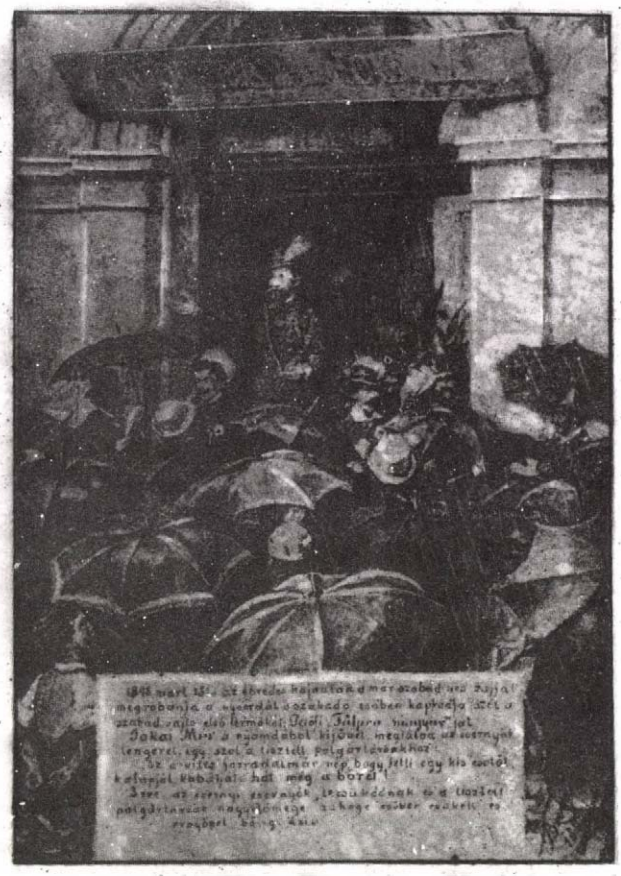

1. JÓKAI 1848 MÁRCIUS 15-ÉN

2. JÓKAI MÓR 1848-BAN

3. LABORFALVY RÓZA

4. A RÉGI MARCZIBÁNYI-HÁZ, AHOL 1847-1848 KÖZÖTT LAKOTT PETŐFIÉKKEL

5. JÓKAI A NEMZETI SZÍNHÁZ SZÍNPADÁN 1848-BAN

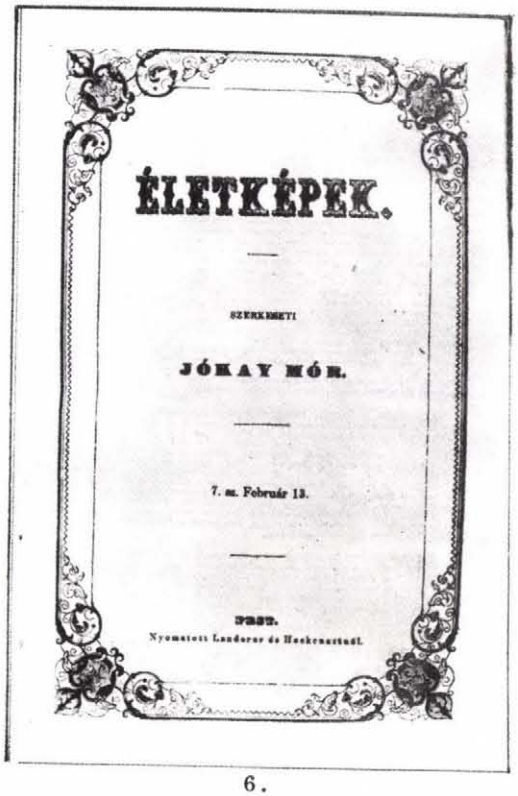

ÉLETKÉPEK.

SZERKESZTI

JÓKAY MÓR.

7. sz. Február 13.

PEST.

Nyomatott Landerer és Heckenastnál.

6.

ESTI LAPOK

Hetfő, 83. April 16. 1849.

Az uj ministeri combinatió szájhallomás után e következő:

Kossuth: elnök, pénzügy és külügyi tárczákkal.
Nyáry: belügy.
Csányi: közlekedés.
Perczel: igazságügy.
Vukovics: kereskedelem.
Görgei: hadügy.
Horváth Mihály: vallás.
Ujonck?

Mozarost a legnagyobb ámulásban hagyom.

A jó ember még belépésében is oly kedélyben mutatá, mint volt mindig.

Elmondá, hogy azért kivánja őt ma Ebrőben, mert holnap Debrecenbe kell a nap dicz érdemei az előtérbe jönnek.

Nem akart magával ugyanazon, hallott beszédet tartani, mint tett. Előtte azt egy rettenő nyilvános Orvos a Dunapartra vetett sipkára, hanem a Mátyásnál.

De kérdi, hogy ez még nem lesz elégtelen egyénekhez, mint az egész Mozarost a kéz-csókolták.

Meghalt a nagy Mozarost.

Hun nélkül marad a nagy?

Igen, a hetedik ur el fog [illegible] minisztérium.

Eddigis mondata: hogy [illegible] hogy [illegible] [illegible] [illegible]

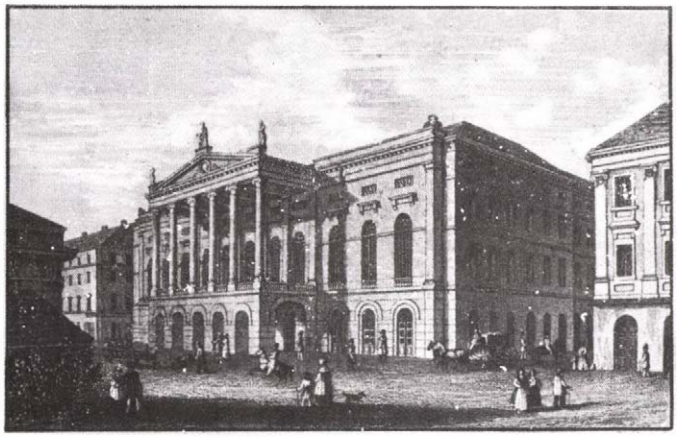

9. REDOUTE

10. EGY PEST- KÜLVÁROSI HÁZ UDVARA 1870 KÖRÜL

11. JÓKAI HÁZA A KÜLSŐ-STÁCIÓ /MA BAROSS/ UTCÁBAN

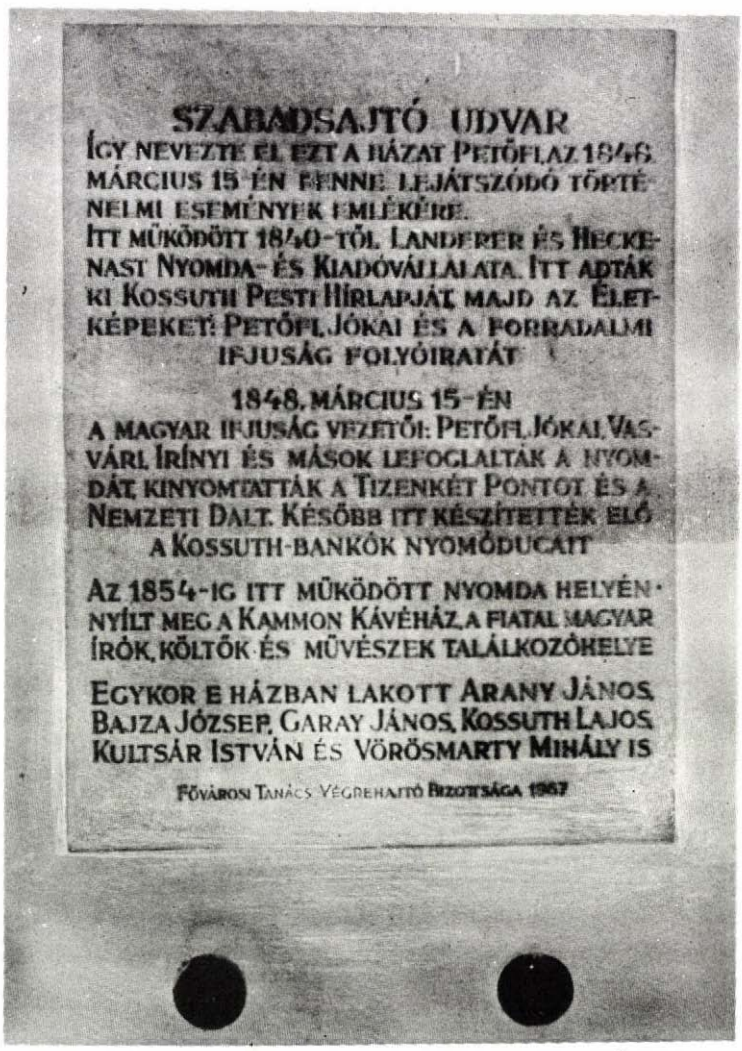

12. EMLÉKTÁBLA A KOSSUTH L. U. 7. SZ. HÁZON

13. PESTI HORDÁR

14. PESTI DIVATKÉP AZ 1870-ES ÉVEKBEN 15.

16. FERENCZ-JÓZSEF /MA BELGRÁD/ RAKPARTI SÉTÁNY

17. FENYŐMADARAS

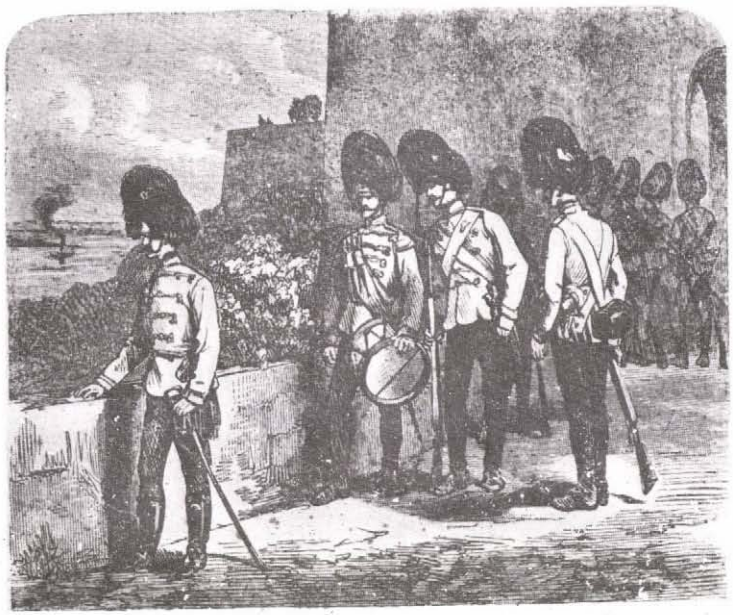

18. A BUDAI KORONAŐRSÉG GRÁNÁTOSAI

19. A BUDAPESTI BANDERIUM

20. GOMBOZÓ GYEREKEK

21. PEST LÁTKÉPE 1860 KÖRÜL

22. JÓKAI MÓR

23. OLAJÁRUS

24. A DUNAVIZES

25. KINTORNÁS

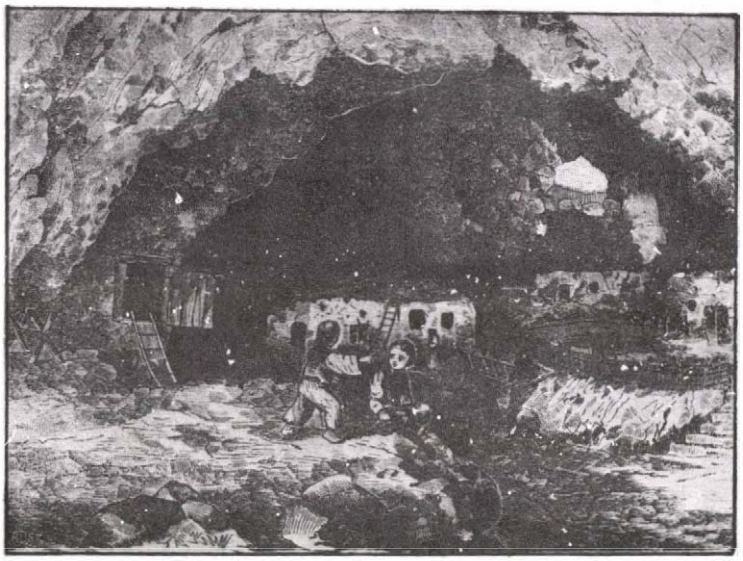

26. BARLANGLAKÁSOK A GELLÉRTHEGYEN

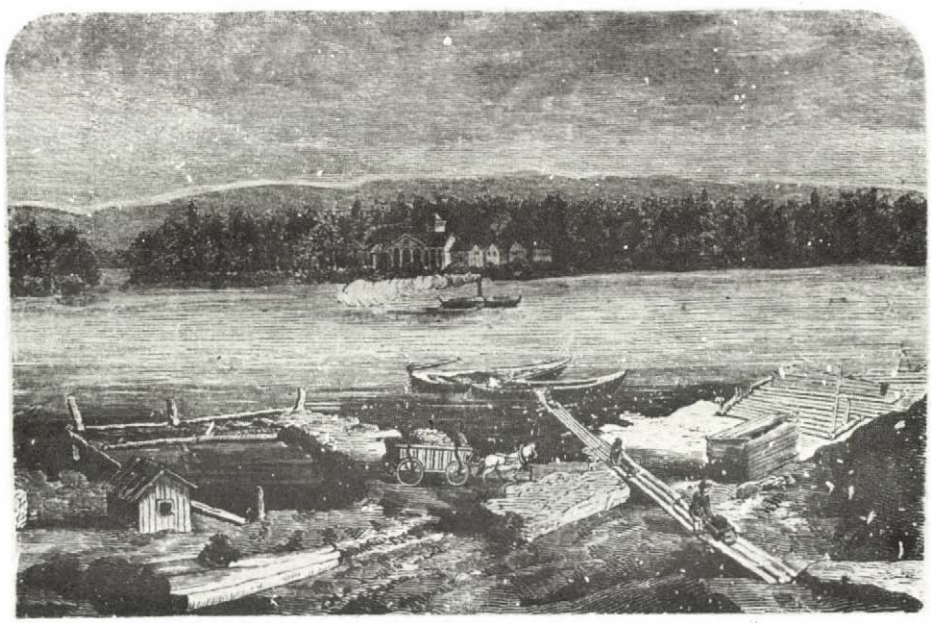

27. A MARGITSZIGET DÉLI CSÚCSA 1872-BŐL

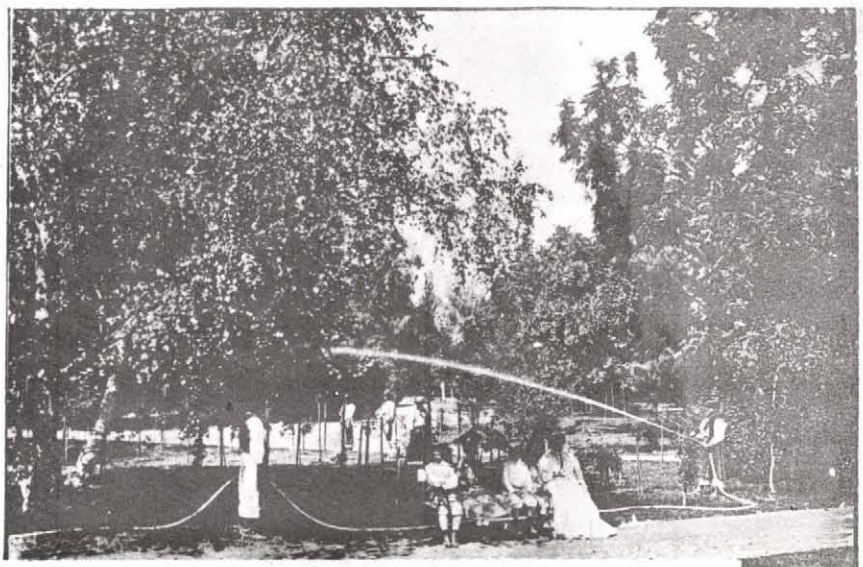

28. MARGITSZIGETI FACSOPORT A MÚLT SZÁZAD VÉGÉN

29. PESTI RAKPART A MÚLT SZÁZAD VÉGÉN

30. AZ EZREDÉVI KIÁLLITÁS FŐKAPUJA AZ ANDRÁSSY ÚTON

31. KARDVÁGÁS A KIRÁLYDOMBON

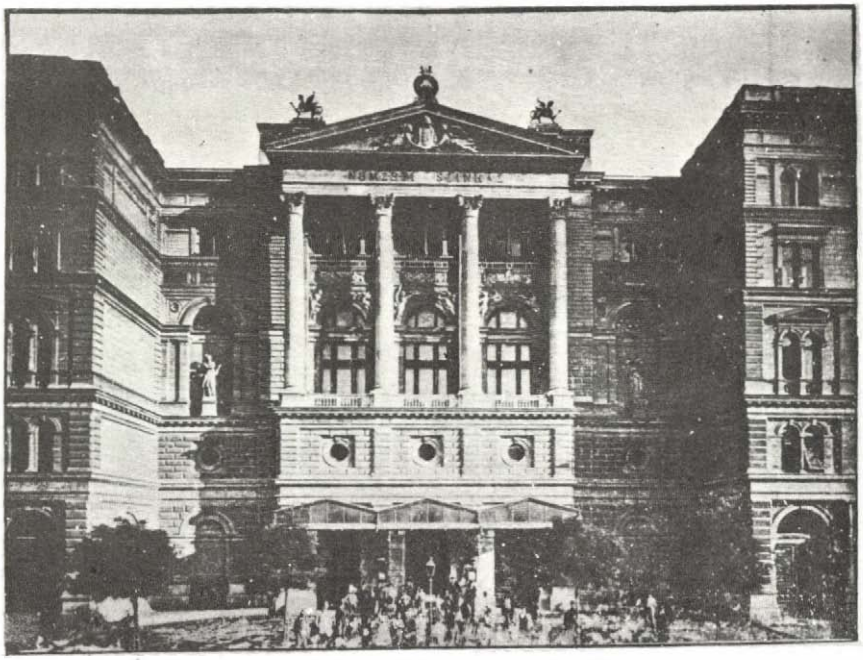

32. A RÉGI NEMZETI SZÍNHÁZ

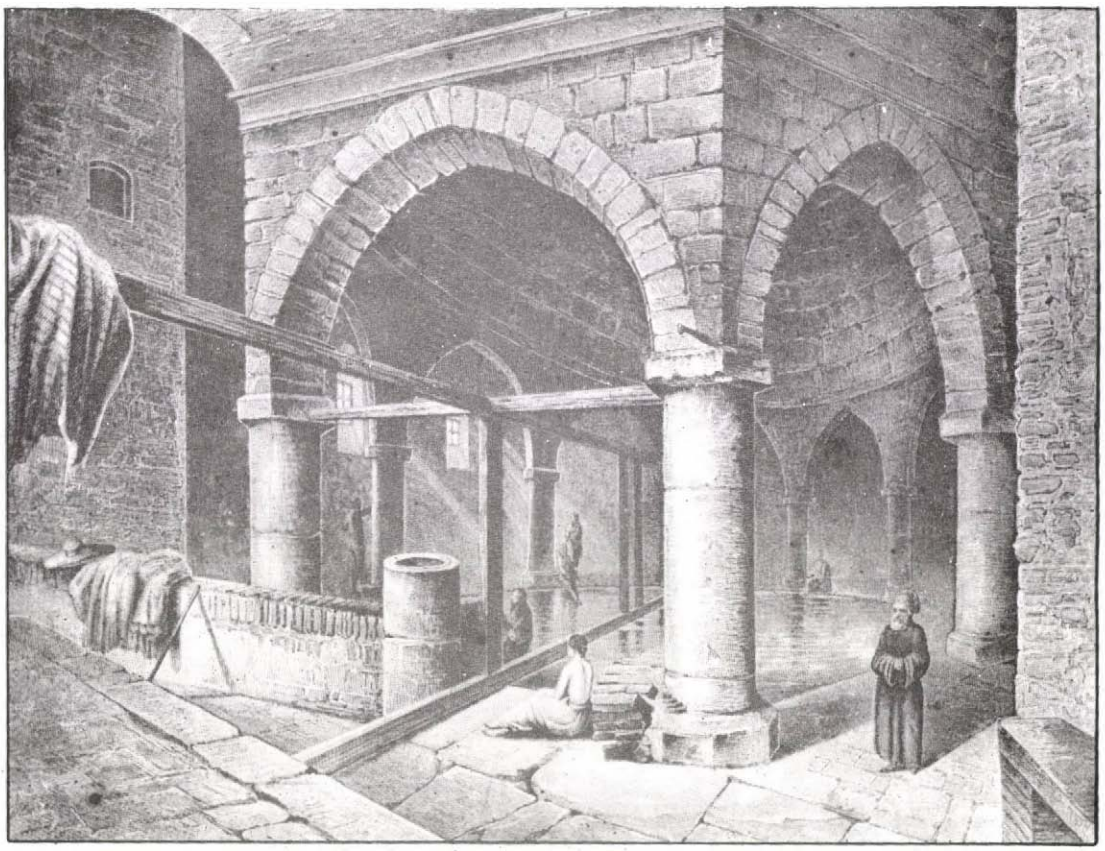

33. RUDAS FÜRDŐ 1860 KÖRÜL

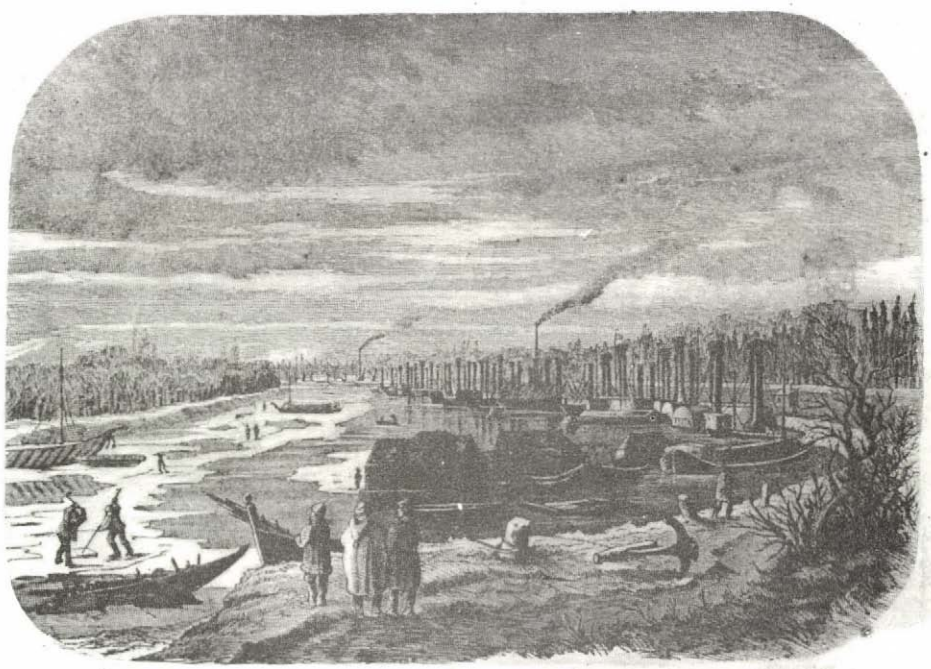

34. AZ ÚJPESTI KIKÖTŐ 1870 KÖRÜL

Két egy testvérváros.

Eddig az egyik nagyon puczczos volt, a **másik** nagyon szegényes, az nem akarta ismerni ezt.

Most azonban az egyik kevésbé czifra, a másik jól van öltözködve. Egyesültek, kar karban, ez az **igazság.**

35. KÉT EGY TESTVÉRVÁROS

36. A JAVASOLT PESTI CSATORNA

A javaslott pesti csatorna
a mentében épitendő városrész eszmény-képével.

A bazárban.

Ha ez is most csak először rajtam, hogy magam vegyem meg a magam munkáját.

37.

Országgyülési komédia.

Tóth Ágas.

Jókai helyre igazított toasztja.

A legelső magyar ember a király. A legnagyobb magyar ember Kossuth. De a legkisebb magyar ember Gyulai Pál! Éljen! (Hadd éljen!)

38.

39.

A SZERKESZTŐ

Kakas Márton biztosítva.

Buda város érdemdús hatósága azon üdvös rendeletet adá ki, miszerint „figyelmeztetnek minden rendű puskák tulajdonosai, hogy a budai hegyek között *énekes madarakra* lövöldözni, vagy azokat *elfogni*, vagy bármi uton módon fészkeikben *háborgatni*, különösen a *költés* ideje alatt szigorúan tilalmaztatik. Mely rendelet áthágói puskáik elvétetésén kivül 30-tól 50 frtig terjedő pénzbirságra, s eventualiter 1-től 8 napig terjedő fogságra fognak itéltetni!"

Ezen üdvös rendeletnek senki sem örül olyan nagyon, mint Kakas Márton, ki szintén a budai hegyek köst lakik; szintén az „éneke" *madarak* közé számíttatik, tartván nála a „költés" ideje egész esztendőn át.

40. KAKAS MÁRTON BIZTOSÍTVA

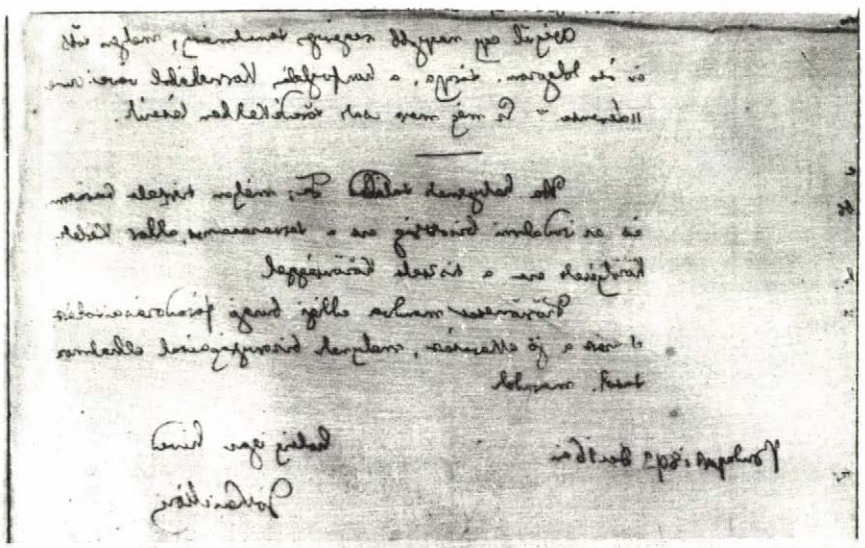

41. AZ ÍRÓ KÖSZÖNŐLEVELE A JUBILEUMI RENDEZŐ BIZOTTSÁG ELNÖKÉHEZ, EÖTVÖS LORÁNDHOZ.

42. JÓKAI MÓR

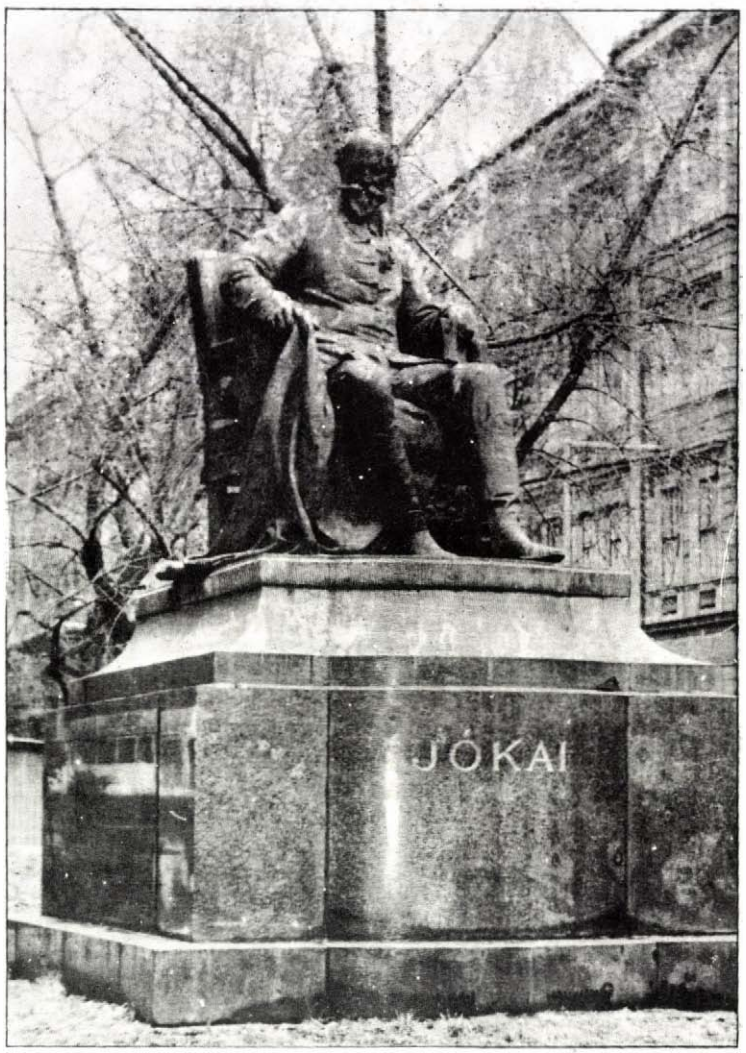

43. A LISZT FERENC TÉRI SZOBOR

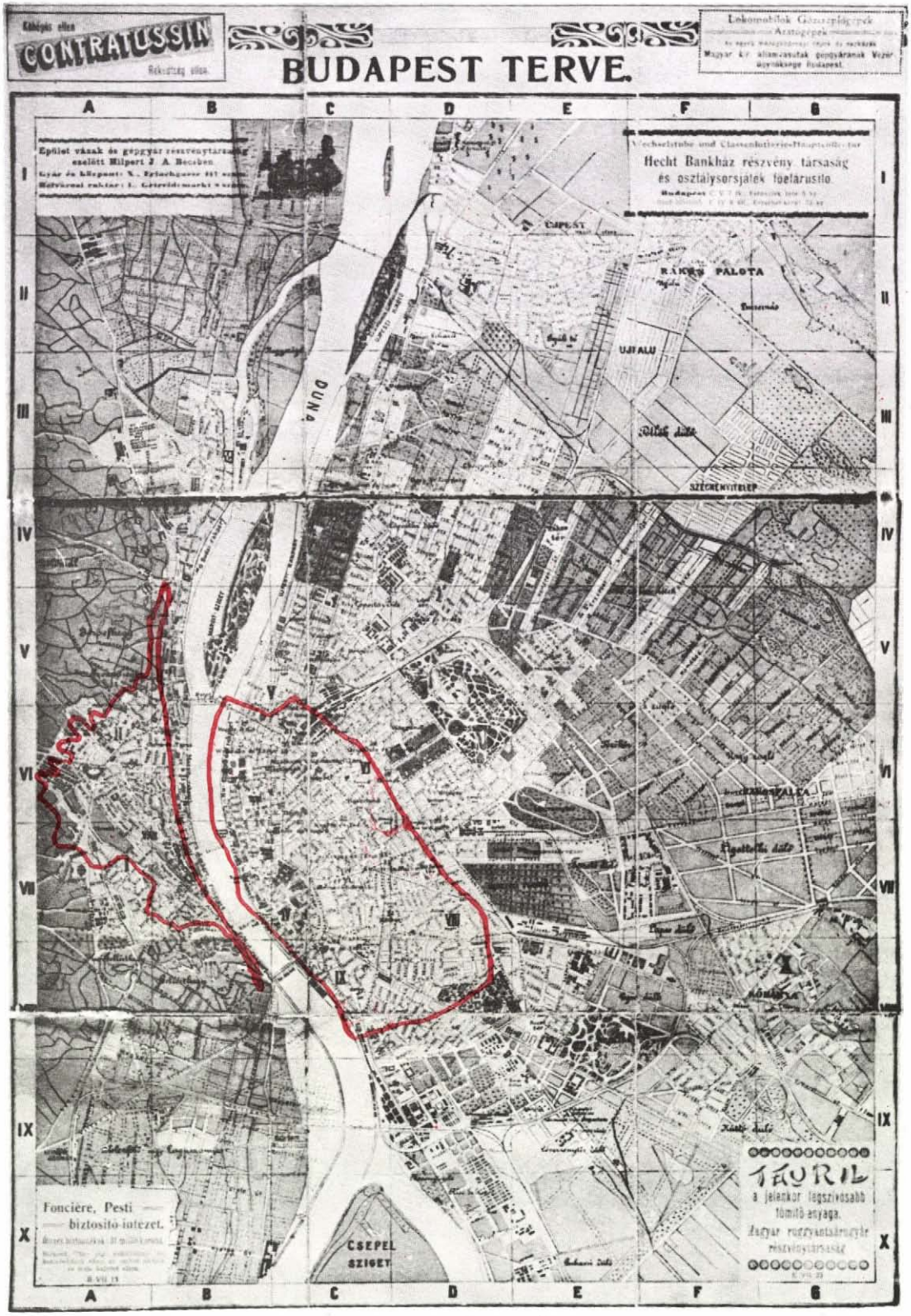

44. BUDAPEST HATÁRAI 1845-BEN ÉS 1904-BEN

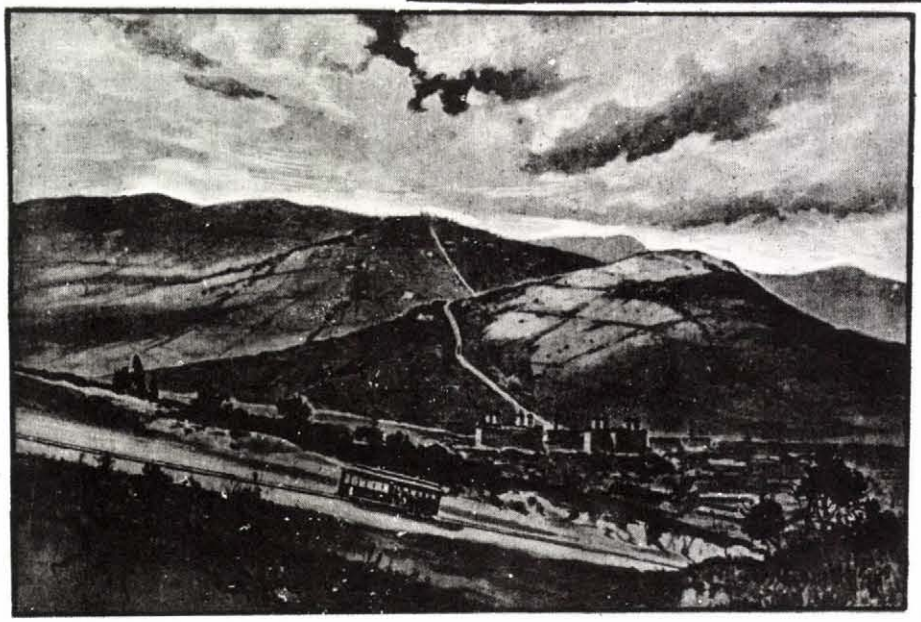

45. A KÁBELVASUT TERVE

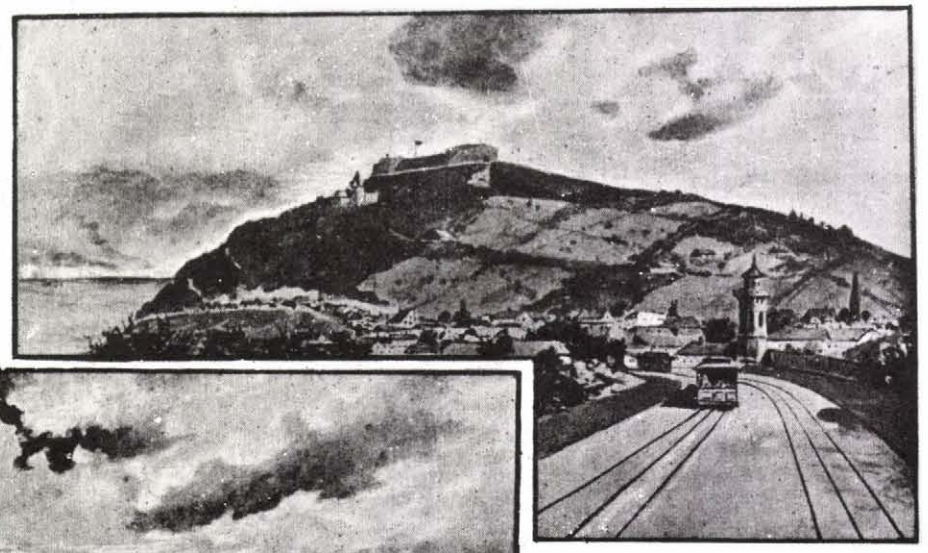

46. A KÁBELVASUT TERVE

47. EMLÉKTÁBLA A BRÓDY S. U. 37. SZ. HÁZON

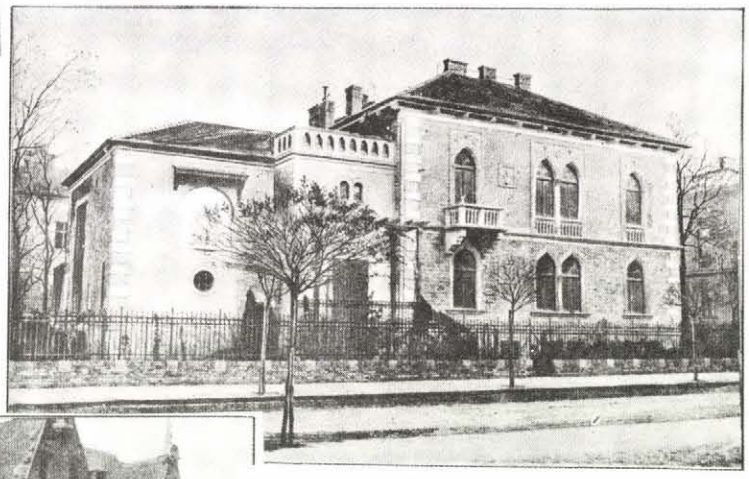

48. JÓKAI HÁZA A BAJZA UTCÁBAN

49. A HÁZ, AHOL JÓKAI MEGHALT /MA LENIN KRT. 44./

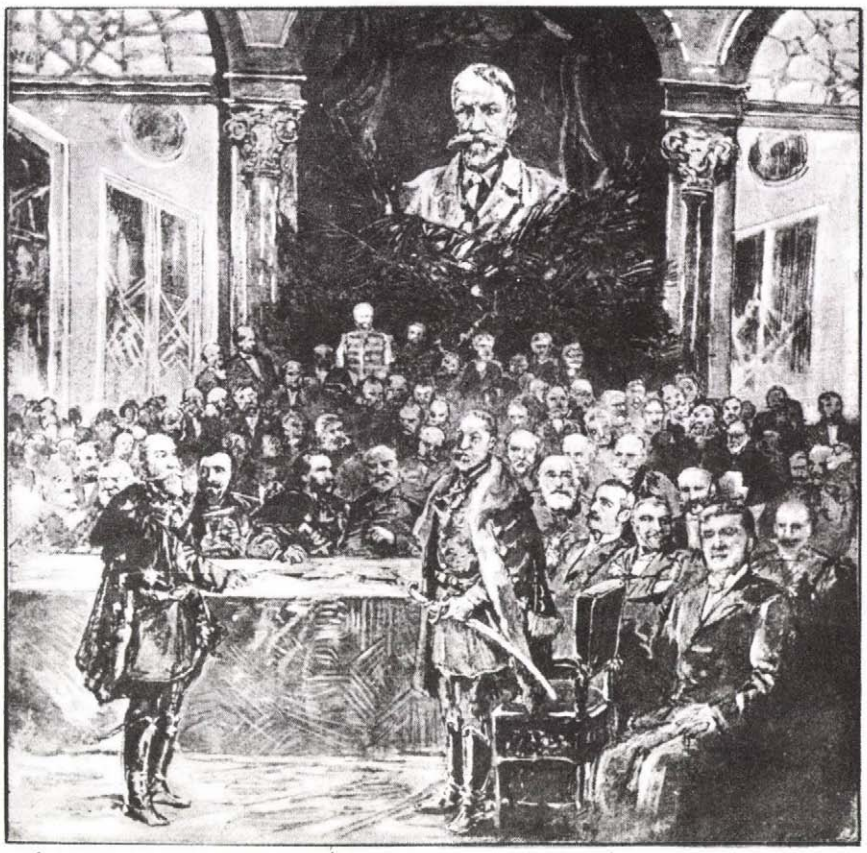

50. A FŐPOLGÁRMESTER ÜDVÖZLI JÓKAIT AZ 50 ÉVES IRÓI JUBILEUMÁRA RENDEZETT DISZÜLÉSEN

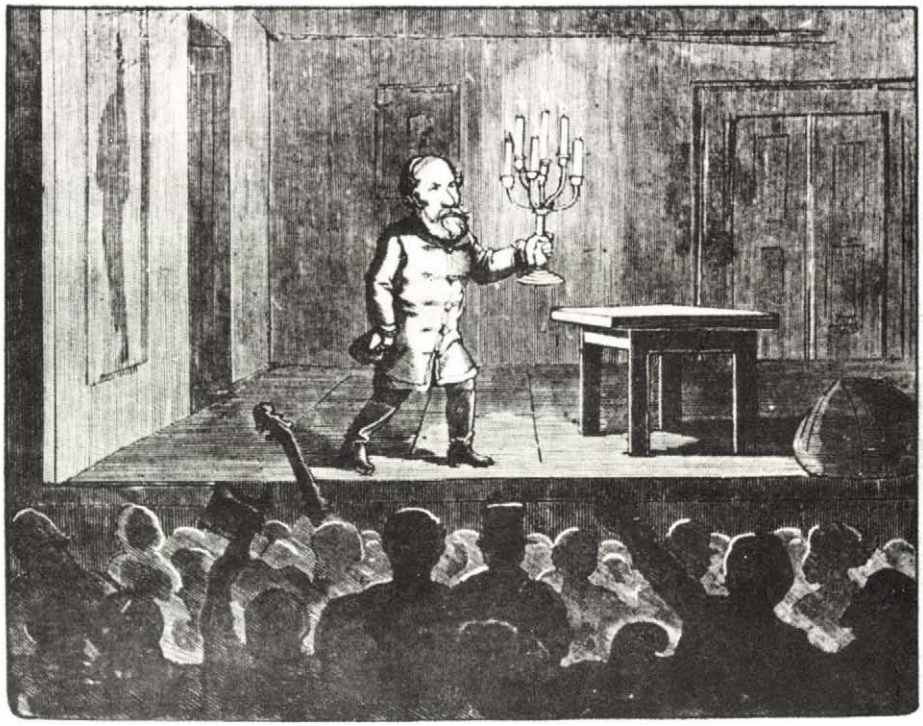

51. KIALUDTAK A LÁMPÁK A NEMZETI SZINHÁZBAN

52. AZ OPERA-BÁL

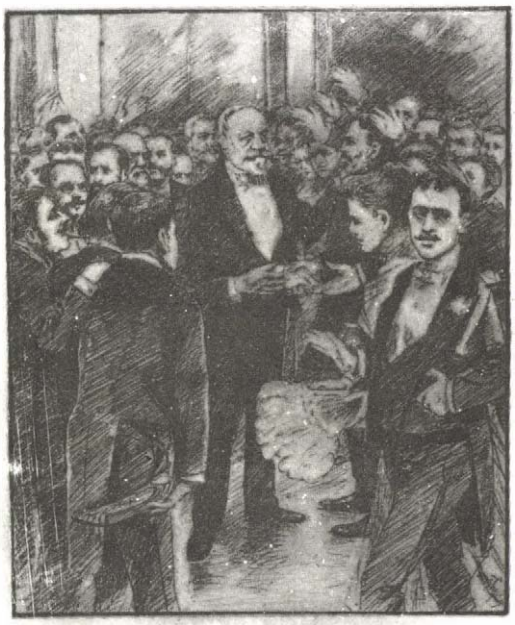

53. A FOGADÓ ESTÉLYEN

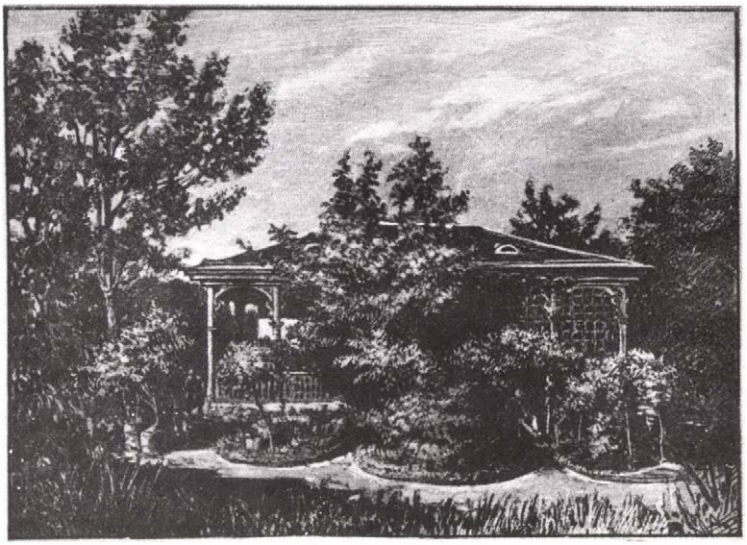

54. A SVÁBHEGYI VILLA

55. JÓKAI MÓR, FESZTY ÁRPÁD ÉS NEJE JÓKAI RÓZA

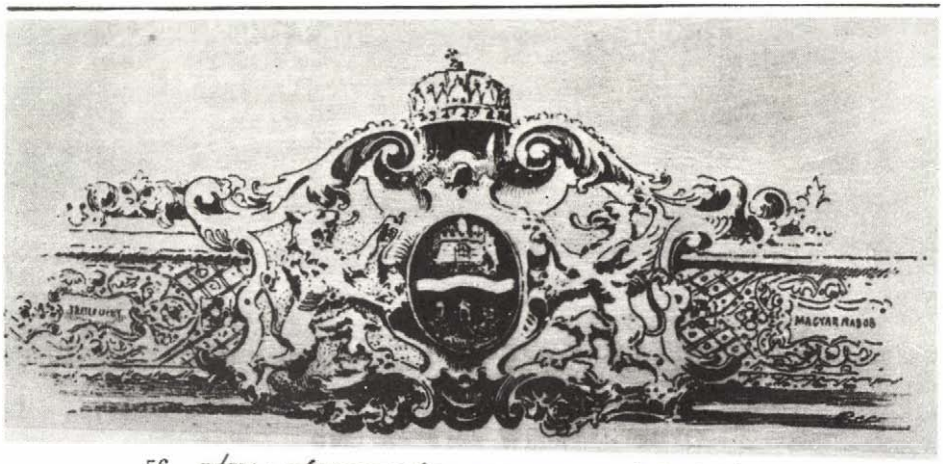

56. JÓKAI DÍSZPOLGÁRI OKLEVELE /Részlet/